

experiència femenina **Estadístiques sota sospita.** Proposta de nous indicadors des de l'experiència femenina **Estadístiques so**

Carrasco, Cristina

Estadístiques sota sospita : proposta de nous indicadors des de l'experiència femenina. _ (Eines ; 7)

Bibliografia

ISBN 978-84-393-7393-3

I. Institut Català de les Dones II. Títol III. Col·lecció: Eines (Institut Català de les Dones) ; 7

1. Indicadors socials _ Catalunya 2. Dones _ Catalunya _ Condicions socials

311.12:396(4671)

Responsable:

Cristina Carrasco Bengoa

Hi han participat:

Anna Bosch Pareras

Elisabet Almeda Samaranch

Lucía Artazcoz

Eva Fernández Lamelas

María Luisa Fernández Gálvez

Carme Miralles Guasch

Mercè Otero Vidal

Remei Sipi Mayo

© **Generalitat de Catalunya**
Institut Català de les Dones

Edita **Institut Català de les Dones**
Edició **Barcelona, setembre 2006**
Tiratge 5.000 exemplars
Disseny **Xeixa Rosa**
Impressió **Gràfiques Masanas**

D.L.: B-12840-2007

Índex

5	Introducció
7	Preàmbul
9	Part I: aspectes teòrics i conceptuals
17	Part II: capacitats i indicadors
19	Població i llars: indicadors de context
	Capacitats:
20	Accés a la salut
25	Accés a l'educació i al coneixement
31	Accés a un espai domèstic adequat i segur
36	Accés a un treball remunerat en condicions adequades
42	Accés a l'obtenció d'ingressos monetaris
46	Accés a una mobilitat i a una planificació territorial adequades
51	Accés al temps lliure i activitats esportives
55	Accés a la cura
61	Accés a una vida lliure de violència
66	Participació social i política en la comunitat
75	Les dones migrades: la diferència en la diferència
78	Quadre resum dels indicadors
87	Referències bibliogràfiques

Presentació

Un indicador és una mesura, un número, un fet, una opinió o una percepció que assenyalen una situació específica i que mesura els canvis en aquesta situació o condició a través del temps. Els indicadors són una representació d'un fenomen determinat i mostren totalment o parcialment una realitat. En tot cas, la mostren d'acord amb els paràmetres considerats vàlids dins de la societat en la qual s'emmarquen.

Els indicadors de gènere són molt recents, ja que tradicionalment no es feia la distinció entre dones i homes en aquest àmbit de treball, i tenen la funció de fer visibles els canvis socials en termes de relacions de gènere al llarg del temps. La seva utilitat consisteix a mostrar la situació específica de les dones i els homes, així com els canvis que es produeixen en els dos grups de població.

Per a la planificació correcta de l'acció política i de l'Administració, és imprescindible disposar d'indicadors que detectin les preferències, necessitats i prioritats polítiques o socials de les dones i dels homes, i permetin conèixer en quina mesura i de quina manera s'han assolit els objectius i resultats previstos. Els indicadors lligats als interessos estratègics de gènere són l'eina adequada per assolir aquests objectius, perquè ens condueixen a reflexionar sobre els trets que es conformen en la socialització diferencial dels sexes, a mesurar la seva incidència, la seva valoració social i els patrons preassignats que marquen la vida de les persones. El coneixement que aporten aquests indicadors suposa una aproximació a la situació de les dones i els homes, així com la influència de factors determinats que expliquen diferències de comportaments, actituds i valors entre ambdós sexes.

Els indicadors són unes eines imprescindibles per a la planificació de les polítiques, tant per preveure i emprendre accions com per avaluar altres paràmetres orientatius sobre la situació actual de les dones a Catalunya. Només a partir del coneixement i de l'anàlisi de la realitat, podrem garantir el desplegament d'accions encaminades a la igualtat d'oportunitats entre les dones i els homes com a element imprescindible per governar per a la competitivitat, el progrés i el canvi social.

És evident que tot sistema d'indicadors se situa dins d'un marc teòric i que aquest no és neutre, sinó que recull les orientacions ideològiques imperants en l'entorn social i acadèmic dins del qual es construeix i es desenvolupa aquest sistema. Així, doncs, en un model de societat com l'actual, en què el model dominant continua sent el model patriarcal, els diferents sistemes d'anàlisi de dades que s'utilitzen des dels diversos camps d'investigació i estudi, són sistemes dins dels quals la perspectiva de les dones ha ocupat, fins ara, un espai insignificant.

La proposta d'indicadors no androcèntrics que es presenta en aquest treball és una pas endavant atès que la perspectiva conceptual en la qual està basada, així com les operacions estadístiques que requereix, serveix per fer una lectura nova a les fonts estadístiques disponibles en el sistema estadístic català. En aquest sentit, aquesta publicació representa una bona oportunitat per fer emergir tant millores en les fonts com noves necessitats d'informació estadística.

Aquesta nova proposta d'indicadors que ara presentem pretén, doncs, avançar en la transformació dels models existents per tal de donar pas a noves polítiques econòmiques, socials i culturals en les quals els coneixements, els valors i les habilitats pròpies de les dones tinguin el protagonisme que es mereixen i on els referents sobre els quals s'edifica el coneixement teòric i empíric tinguin presents les aportacions de les dones a la sostenibilitat de la vida humana.

En aquest text es diu que "hi ha indicadors possibles i desitjables", i es posa de manifest la importància de l'anàlisi comparativa. Els indicadors presentats tenen, a més, segons la seva disponibilitat, caracteritzacions diferents. Així, doncs, s'inclouen indicadors disponibles, indicadors que requereixen d'una explotació específica o d'algun tractament estadístic específic, i indicadors no disponibles per manca d'alguna dada bàsica no recollida en cap font estadística en l'actualitat. És en aquests en què emergeixen les noves necessitats d'informació.

Així, doncs, aquest treball és el primer pas, imprescindible, per continuar avançant en la visibilitat de les dones, les seves circumstàncies vitals i el reconeixement social de les seves aportacions, així com una eina privilegiada per a l'anàlisi, la planificació, la implementació i el desenvolupament de les polítiques públiques noves que ens han de permetre configurar una societat més equitativa i justa.

Marta Selva Masoliver

Presidenta de l'ICD

Preàmbul

«El ser humano es fundamentalmente un ser de cuidado más que un ser de razón o de voluntad (...). Las humanas y los humanos ponen y han de poner cuidado en todo: cuidado por la vida, por el cuerpo, por el espíritu, por la naturaleza, por la salud, por la persona amada, por el que sufre y por la casa. Sin el cuidado la vida perece.»

Leonardo Boff
Ética planetaria desde el Gran Sur

L'origen d'aquest estudi va ser una demanda de l'Institut Català de les Dones (ICD) per elaborar un sistema d'indicadors que donés compte de la situació de les dones en una sèrie d'àrees específiques. La proposta que aquí es presenta és un primer intent de construir un conjunt d'indicadors des d'una perspectiva no androcèntrica, que representa una cosa diferent del que habitualment s'entén per «indicadors de gènere». La nova mirada que proposem pretén recuperar l'experiència de les dones i situar-la en un marc analític no centrat en l'experiència masculina.

Aquesta manera d'entendre i plantejar un sistema d'indicadors obliga a incloure una primera part dedicada a aspectes teòrics que donin resposta del perquè de la proposta i dels elements conceptuals que es manegen. A la segona part de l'estudi es desenvolupen els indicadors. Ara bé, també en aquesta segona part, cada conjunt d'indicadors va acompanyat d'una reflexió sobre el sentit que tenen. Segons la nostra opinió, aquests cossos conceptuals són absolutament necessaris i imprescindibles tant per comprendre l'orientació dels indicadors proposats com per a una futura avaluació i càlcul. Finalment, amb l'objectiu de poder disposar d'una visió global del sistema d'indicadors es presenta un quadre resum del conjunt d'indicadors.

Entenem aquest estudi com un primer intent en la construcció d'un sistema d'indicadors elaborats des d'una perspectiva diferent i, en aquest sentit, és una proposta oberta al debat i a la reflexió.

Part I: aspectes teòrics i conceptuals

Introducció: l'objectiu d'un sistema d'indicadors

L'objectiu d'un sistema d'indicadors és condensar la informació continguda en les estadístiques existents per donar compte dels principals trets de la societat, les seves interrelacions i els possibles canvis. Ha de ser de lectura ràpida i ha de permetre comparacions temporals i/o espacials. En particular, els indicadors socials constitueixen mesures quantitatives o qualitatives dels fenòmens socials que permeten analitzar les condicions de vida d'un sector o sectors de població determinats. Serveixen de guia per conèixer l'evolució de les característiques socials més significatives d'una societat a fi de detectar-ne problemes específics i poder contribuir al disseny de polítiques públiques que tendeixin a augmentar la qualitat de vida de les persones, i controlar l'execució i els resultats d'aquestes polítiques.

Ara bé, com qualsevol estudi social, un sistema d'indicadors és una convenció que respon a una determinada concepció del món. Triar «el que es vol mesurar» i definir quins són els «trets més característics d'una societat» no és un afer ni simple ni neutre. Depèn fonamentalment de l'orientació ideològica i de l'objectiu polític de qui l'elabora. I per això l'elecció i elaboració d'un sistema d'indicadors socials normalment està orientada per dos elements que no sempre es fan explícits. La intencionalitat política: què i per a què es vol mesurar, i l'enfocament teòric que sosté el sistema d'indicadors elegits per donar compte de la situació socioeconòmica. Un exemple clar del que afirmem és la diferència d'indicadors socioeconòmics bàsics utilitzats pel Banc Mundial i el PNUD. Per fer anàlisis comparatives entre els diferents països, el primer utilitza el PIB per càpita i el segon, els diferents índexs elaborats a partir de l'índex de desenvolupament humà.

L'objectiu d'un sistema d'indicadors no androcèntrics: de la igualtat a la recuperació de l'experiència de les dones

Per *indicadors no androcèntrics o sensibles a la diferència sexual* entenem una cosa diferent al que habitualment es denomina *indicadors de gènere o d'igualtat de gènere*. Ambdós responen a concepcions socials diferents i, per tant, a objectius també diferents.

Vivim en una societat patriarcal que presenta fortes desigualtats àmpliament conegudes i reconegudes entre dones i homes: de treball, d'utilització de l'espai i el temps, d'ingressos, de reconeixement, de poder, etc.; desigualtats que han desvalorat les activitats realitzades tradicionalment per les dones, les seves formes d'actuar, de pensar, el tipus de relacions que estableixen, el seu cos (utilitzat i violentat pels homes), etc. En definitiva, s'ha desvalorat el fet de ser dona. Però que el patriarcat hagi desvalorat tot el que és femení no implica naturalment que no tingui valor. Més encara, per desactivar el patriarcat s'hauria de recuperar el valor del que és femení.

Els intents de reduir o eliminar les desigualtats entre dones i homes –objectiu al qual van dirigides gran part de les polítiques d'igualtat o de conciliació– responen al que podríem denominar: actuar en un model d'*igualtat en masculí*. L'objectiu seria aconseguir la igualtat de drets entre dones i homes, però sense alterar el model dominant; dit d'una altra manera, que les dones s'igualin als homes en la seva forma de participar en la societat: en el treball de mercat, en els càrrecs o llocs de poder, en l'ús de l'espai públic, etc., és a dir, que les dones conquereixin els espais socials tradicionalment reservats per als homes i que gaudeixin de reconeixement i estatus social. Es tracta d'una situació en la qual les dones anirien integrant-se al model masculí vigent, participant cada vegada més en el món públic, però sense una veritable transformació del model. Possiblement, per a una part de la població femenina això podria significar millors condicions de vida i més igualtat en drets.

Ara bé, el model de participació masculí implica llibertat de temps i acció per dedicar-se al mercat o a l'acció pública; per tant, queda poc espai per a activitats relacionades amb la cura de les persones. I això representa que, perquè aquest model (masculí) funcioni, cal que algú (normalment, una dona) estigui atenent les necessitats de les persones que conviu a la llar, incloent les necessitats dels homes col·locats en el mercat o a l'acció pública. En conseqüència, no és un model generalitzable: si les dones s'integressin al treball de mercat en igualtat de condicions que els homes, qui es cuidaria de la vida humana? (Carrasco et al. 2005).

La igualtat de drets és un pas potser necessari però mai suficient. Des del feminisme s'han anat evidenciant els límits d'aquesta concepció, «una concepció que assimila la igualtat de drets amb la llibertat política» (Birulés 2004: 20), i plantejant que el fet femení s'ha d'entendre des de les mateixes dones, des de les seves potencialitats, des de la seva riquesa, i no des del que els falta per igualar-se als homes. Aquesta última concepció significa una mirada de les dones com a víctimes, com a febles, com a persones necessitades d'atenció i assistència. Evidentment que no s'està negant de cap manera l'ajut social urgent que possiblement requereixen avui dia moltes dones. Però sí que s'està cridant l'atenció sobre el model que sosté aquesta concepció i la necessitat d'anar més enllà de la simple igualtat.

Des de la política de les dones es pretén una situació que podríem denominar d'*igualtat en la diferència* o de *recuperació de l'experiència femenina*. Representa avançar cap a la ruptura del model masculí, d'anomenar i donar valor a les activitats desenvolupades tradicionalment per les dones i que el model patriarcal ha desvalorat, de construir un nou món simbòlic que representi valors i sabers que han romàs socialment ocults, de recuperar els espais privats i domèstics de relació social, d'acabar amb la dicotomia públic/privat, de desenvolupar «la nostra capacitat o el nostre desig de desestabilitzar de manera creativa allò que ens ve donat» (Birulés 2004: 17); tot això tenint com a objectiu la centralitat de la vida humana, el benestar de les persones o, dit d'una altra manera, la sostenibilitat de la vida humana en les seves diferents dimensions i subjectivitats. En definitiva, no n'hi ha prou de mirar només l'eix de la (des)igualtat entre dones i homes; es tracta també de moure'ns entorn de l'eix de la diferència i del benestar humà.

Traduït en indicadors, el model d'«igualtat en masculí» requereix un sistema d'indicadors habitualment denominats d'*igualtat de gènere*, que permeti fer un seguiment del procés de les dones en la seva integració en el món masculí. En canvi, l'opció per la «recuperació de l'experiència femenina» obliga a elaborar un tipus

d'indicadors que reflecteixin ruptures en el model patriarcal, valorant l'experiència de les dones.

Ara bé, tenint en compte que la ruptura d'un model és un procés llarg i complex, un sistema d'indicadors –diguem-ne no androcèntric– s'hauria d'orientar en ambdós sentits. D'una banda, indicadors que reflecteixin l'evolució de la situació de les dones en el que hem denominat la *igualtat en masculí* (per exemple, taxa de participació laboral); i d'una altra, indicadors que reflecteixin canvis en l'expressió de la ideologia patriarcal (per exemple, canvis reals en la segregació per sexe del treball donant valor al treball de cura).

La sostenibilitat de la vida com a objectiu social i polític

El concepte de *benestar humà* o de *sostenibilitat de la vida* plantejat com a objectiu central no és un concepte de definició fàcil. El que utilitzarem aquí té una estreta relació amb la perspectiva dels «funcionaments» i les «capacitats»¹ desenvolupat originàriament per Amartya Sen (1985, 1996, 1999). Aquest enfocament no és una teoria, sinó una estructura de pensament. Es basa en una noció de benestar lligada directament amb la qualitat de vida de les persones –dones i homes– considerades individualment, encara que no de manera individualista. Cada persona és única i irrepetible, de manera que negar aquesta individualitat suposa empobrir el patrimoni humà. A més, aquesta individualitat té un caràcter relacional, en la mesura que els éssers humans només podem viure en societat: l'individualisme és irreal i només pot concebre's invisibilitzant la dependència humana. Les condicions de vida de cadascú o cadascuna són específiques, encara que tenen lloc en un context social, amb característiques mediambientals i socials, on les persones es relacionen i interactuen a través d'hàbits i normes establertes. Per això és important identificar les diferències individuals en benestar entre dones i homes.

La idea central d'aquest enfocament és que el benestar no s'aconsegueix a través de la possessió de béns, sinó a través de les «capacitats» per aconseguir «funcionaments» valuosos. Es parteix de la idea que viure pot considerar-se com un conjunt de «funcionaments» interrelacionats: estar ben alimentat/ada, evitar la mortalitat prematura, participar en la vida de la comunitat, etc., i les capacitats serien les diferents combinacions de funcionaments que una persona pot aconseguir, les oportunitats que té per obtenir benestar (Robeyns 2005). «*Els funcionaments* representen parts de l'estat d'una persona: en particular, les coses que aconseguir fer o ser en viure. *La capacitat* d'una persona reflecteix combinacions que pot aconseguir, entre les quals pot triar-ne una col·lecció» (Sen 1996: 56). La diferència entre un funcionament i una capacitat és anàloga a la diferència entre un resultat i una oportunitat; o a la diferència entre una cosa aconseguida i la llibertat per aconseguir alguna cosa (Robeyns 2003). La idea, per tant, és que hem de centrar-nos en la llibertat o capacitat real que tenen les persones per desenvolupar estats positius de vida, com ara estar ben alimentades, tenir bona salut o participar activament en la vida política.

Des d'aquesta perspectiva, s'entén el *benestar* o la *qualitat de vida* com un procés dinàmic de satisfacció de necessitats en contínua adaptació de les identitats individuals i les relacions socials. Com un procés continu d'expansió del que una persona pot ser o fer (per exemple, estar saludable o participar en la vida comunitària).

Les idees de Sen estan sent debatudes àmpliament en els últims anys des d'una perspectiva feminista, ampliant el concepte de *benestar* i d'*estàndards de vida*

¹ Els termes *funcionaments* i *capacitats* corresponen a la traducció de *functionings* i *capabilities* encunyats per Sen. No ens sembla una bona traducció, però és la utilitzada habitualment.

manejat per l'economista premi Nobel. Des de la perspectiva feminista es planteja una dimensió dels estàndards de vida que inclou aspectes fonamentals perquè la vida es desenvolupi en termes d'humanitat, que habitualment no es considera en els estudis oficials: la satisfacció de necessitats de cura directa –corporal, emocional, afectiva– que tenen lloc bàsicament en l'àmbit de la llar.² Des d'aquesta perspectiva, el desenvolupament d'estàndards de vida és un procés que ha de ser reconstruït contínuament, que requereix recursos materials, però també contextos i relacions de cura i afecte, proporcionades en gran mesura pel treball no remunerat fet a les llars. Així, l'experiència femenina en la cura dels cossos i les emocions se'ns presenta com un aspecte determinant i fonamental en l'anàlisi dels estàndards de vida (Addabbo i Picchio 2005).

La tradicional divisió per sexe del treball s'ha traduït en el rol diferenciat que tenen dones i homes en el complex procés de desenvolupament de la vida quotidiana; procés que té a veure amb el manteniment dels cossos, de les identitats, de les relacions personals, dels afectes. La visibilitat del treball familiar domèstic i la seva important contribució als estàndards de vida, no només posa de manifest la situació social de desavantatge en què es troben les dones per fer una activitat no valorada, sinó que també –i per al nostre objectiu, és més rellevant– posa de manifest la fragilitat i vulnerabilitat oculta o dissimulada dels homes com a subjectes socials dominants, que habitualment requereixen una enorme quantitat de treball, cura i afecte. «L'espai on les dones reparen, o amorteixen, totes les ferides, el desgast i el patiment que genera el món masculí és la llar, o les seves extensions. En aquest espai es transvasa el flux d'afectes i de cura de les dones als homes de tal manera que els permet recuperar-se per continuar quotidianament amb la seva forma de vida i de relació. No hi ha dubte que, sense aquest transvasament, la forma de vida dels homes seria insostenible; no seria humana o, més aviat, ni tan sols seria» (Bosch, Carrasco i Grau 2005).

La perspectiva feminista dels estàndards de vida que visibilitza i situa els treballs de cura com a element central del desenvolupament humà va molt més enllà de la idea d'igualtat d'oportunitats, ja que permet plantejar les responsabilitats reproductives com un tema social i polític de primer ordre, i no com un aspecte privat (de responsabilitat femenina). Situa l'objectiu social en la vida de les persones i no en els beneficis privats, en el benestar humà i no en la taxa de beneficis de les empreses privades.

Es tracta, per tant, d'un assumpte que requereix una negociació política explícita entre institucions públiques i privades, homes i dones (Addabbo, Lanzi i Picchio 2003). La manera com es dissenyin i implementin les polítiques públiques, com s'atorguin les transferències monetàries, com es configuren els sistemes de protecció social, configurarà una organització específica de distribució del temps i de l'espai, d'utilització dels recursos públics i privats. L'enfocament de les capacitats va més enllà del que les persones tenen com a béns o riquesa però no nega la importància dels recursos com a mitjà per aconseguir determinades dimensions del benestar.

La dimensió política dels estàndards de vida es manifestarà, per tant, en la manera com la societat s'organitzi i determini l'accés als recursos i la distribució de la riquesa entre els diferents grups socials. En aquest context, el paper de la institució pública és el de col·laborar a crear les condicions perquè les persones puguin satisfer les seves necessitats en condicions d'humanitat. Això significa tenir en compte les persones com a individus, és a dir, amb les seves individualitats. I també

² Vegeu *Feminist Economics* 9 (2/3) de 2003, número especial que tracta sobre el tema.

acceptar que les relacions són dinàmiques i canviants i que, per tant, el tipus de llar triada per cadascuna o cadacú, els diferents graus de dependència i/o les activitats per desenvolupar poden variar al llarg del cicle vital. La importància d'aquest enfocament és que posa l'Administració pública en relació directa amb els estàndards de vida de la població, i dóna valor i recupera l'experiència de les dones.

Els espais de relació: més enllà de la dicotomia públic/privat

Plantejar com a objectiu social els estàndards de vida i discutir la participació dels diferents recursos i, en particular, els del sector públic en la consecució d'aquest objectiu, obliga també a reflexionar sobre el significat del que és *públic* i *privat*.

L'antiga dicotomia públic/privat plantejada des de la ideologia patriarcal liberal, segons la qual la societat està dividida en dues esferes separades basades en principis antagònics –assignades l'una als homes i l'altra a les dones– ha estat contestada fortament des del feminisme. Un primer problema plantejat és l'ambigüitat dels conceptes de públic i de privat i, per tant, la dificultat d'establir per on s'haurien de definir les fronteres entre ells. L'ambigüitat de la teoria liberal ha fet que es confongui privat amb personal, i que públic es contraposi tant a privat com a domèstic. Un segon aspecte, més enllà del debat sobre les fronteres entre els espais públics i privats, és plantejar-se transcendir aquesta dicotomia i buscar nous conceptes més útils per a l'anàlisi de la realitat des de l'experiència de les dones.

La realitat és molt més complexa que la simple divisió en dues esferes separades que planteja la ideologia liberal. En primer lloc, a la dicotomia original de públic/privat caldria afegir-hi una tercera categoria: *domèstic*, molt diferent de privat. El que és privat fa referència al que és «propi», a allò –espai o temps– sobre el qual es poden prendre decisions. És un valor positiu, una forma de distanciar-se del món exterior per trobar benestar en la reserva. No cal dir que aquesta seria la concepció del «privat masculí». Hi ha, però, una segona forma de privacitat que no fa referència al que és «propi» sinó «als altres». Es desenvolupa a la llar, amb la família i les necessitats que genera. És exactament el contrari d'«estar per/amb un(a) mateix(a)», és «estar pels altres», és una situació de servei, de lliurament. Qualsevol acció d'estar pel que és «propi» provoca sensació de culpa, a més de ser un acte qualificat d'egoista. Aquesta privacitat –femenina– no té valor. *Domesticitat* significa renúncia, renúncia a un temps i espai propi en benefici dels altres, temps utilitzat a satisfer les necessitats materials i afectives dels membres de la família (Murillo 1996).

L'exclusió del que és domèstic del pensament liberal ha tingut respostes contundents des del feminisme. L'argumentació més generalitzada sosté que la desvaloració (i, per tant, l'exclusió) de les tasques dutes a terme tradicionalment per les dones i, al contrari, la valoració de les activitats dels homes té a veure amb el valor que s'assigna a la cultura (masculina) en relació amb la naturalesa (femenina). La clau de l'ambigüitat de la dicotomia públic/privat podria raure aleshores en el fet que «...el liberalisme conceptualitza la societat civil prescindint de la vida domèstica, aquesta última continua *oblidant-se* en les discussions teòriques. Així doncs, la separació entre privat i públic es torna a establir com una divisió *dins* de la societat civil, dins del món dels homes» (Pateman 1996: 35). Ara bé, no considerar la dicotomia privat/domèstic significa donar per fet que la vida domèstica és irrellevant per a la teoria social o política, significa excloure l'experiència de les dones de la teorització social, excloure tot el que està relacionat més directament amb la vida quotidiana: com treballem, com vivim, com ens relacionem, com ens cuidem; que són, tanmateix, aspectes bàsics que permeten el funcionament del que anomenem *privat* i *públic*.

Per tant, la idea és que, si hi ha el que és domèstic, aleshores no només té lloc la relació públic/privat, sinó també la relació públic/domèstic. Aquesta última dicotomia tindria a veure amb totes les circumstàncies personals estructurades per factors públics: lleis de família, de treball, d'avortament, etc., i amb el caràcter sociopolític de la institució familiar en tant que assumeix els primers processos de socialització i una part important dels treballs de cura que permeten que la vida continuï i en els quals s'inclou tot el que es relaciona amb el cos com a base natural de la vida.

La dimensió «temps», com a partícip també de la dicotomia públic/privat, presenta algunes característiques particulars. En la nostra societat industrialitzada només es valora el temps mercantilitzable, és a dir, el que és susceptible de transformar-se en diners: el temps «públic». El temps no mercantil es fa invisible i només pot arribar a ser reconegut en la mesura que pot tenir un referent mercantil. Ara bé, des del feminisme s'ha anat revelant que hi ha una altra mena de temps constituït a l'ombra de l'economia, de l'hegemonia i del poder, fora de l'anomenat *temps públic*: el «temps generador de la reproducció». Aquest temps inclou diversos tipus de temps necessaris per a la vida: cura, afectes, manteniment, gestió i administració domèstica, relacions i lleure... que, més que temps mesurat i pagat, és temps viscut, donat i generat, amb un component difícilment quantificable (Adam 1999) i que incorpora aspectes intangibles representats per la subjectivitat de la mateixa persona, materialitzats en l'experiència viscuda. Aspectes que tenen a veure amb els desitjos posats en l'organització de la vida i en les relacions, i que donen sentit a la vida quotidiana. Un temps significatiu que representa el caràcter social de l'experiència, mai deslligat de l'experiència mateixa. Dit en paraules de Vantaggiato, «el temps que queda» (després d'haver dedicat les 24 hores del dia a altres tasques).³

No considerar les diferents accepcions del temps i ressaltar només la dimensió quantificable és una manifestació més del biaix masculí que presideix la dicotomia públic/privat. Com a conseqüència, les dimensions més qualitatives del temps, les més pròpies de l'experiència femenina lligades al cicle de vida, desapareixen i perden valor. I és en aquesta experiència de la vida quotidiana –on el temps no públic es torna invisible– que es presenten els conflictes de gestió més grans, particularment per a les dones. Es tracta d'una gestió que va molt més enllà d'una simple organització d'hores: és una gestió de temps, responsabilitats, afectes, emocions, xarxes, treball i lleure, participació, etc.; difícilment classificable en espais diferenciats.

En conseqüència, la crítica a la dicotomia públic/privat porta a plantejar una nova perspectiva analítica que no concep les diferents esferes com a espais i temps separats, sinó com a àmbits estretament interrelacionats (connectats per una estructura patriarcal), on qualsevol reconceptualització del que és públic exigeix una reconceptualització del que és privat, on qualsevol canvi en una de les parts afecta necessàriament les altres. Així, per exemple, la participació plena de les dones en l'esfera pública seria impossible sense canvis rellevants en l'àmbit domèstic. Aquesta idea connecta amb l'antiga i popular consigna del moviment feminista: «el que és personal és polític» que, malgrat una certa ambigüitat (Pateman 1996; Agra 1999), està establint la impossibilitat de definir límits o distincions entre els dos àmbits.

Ara bé, superar la separació de les esferes ha portat el feminisme a intentar desenvolupar una pràctica social basada en la integració i interrelació, i no en la separa-

³ Vantaggiato (2001) fa referència a una experiència femenina de la temporalitat que considera els múltiples aspectes de l'existència.

ció i oposició de la vida individual i col·lectiva o privada, domèstica o pública. A concebre un ordre social en el qual les diverses dimensions –espais, temps– es presenten com a diferents, però no com a separades o oposades. A transcendir, finalment, la dicotomia públic/privat (domèstic) i a intentar una nova perspectiva més realista que integri els diferents processos socials i no que els fraccioni i els presenti com a àmbits separats i paral·lels.

És precisament en aquesta perspectiva integradora que pretenem construir i proposar un sistema d'indicadors no androcèntrics.

Part II: capacitats i indicadors

Capacitats i indicadors: algunes qüestions prèvies

La demanda de l'Institut Català de les Dones consistia en l'elaboració d'un sistema d'indicadors per a les àrees temàtiques de treball, participació, educació, salut, habitatge, esports, planificació territorial i mobilitat, benestar social, immigració i violència contra les dones. Seguint l'enfocament teòric comentat anteriorment, s'ha elaborat primer un "vector de capacitats",⁴ per construir a continuació els indicadors corresponents de cadascuna de les capacitats definides. El vector de capacitats –constituït per deu capacitats– inclou les àrees especificades, però les situa dins d'un context més ampli que recupera experiències no reconegudes de les dones. S'ha elaborat tenint com a objectiu la qualitat de vida (benestar) de totes les persones, però reconeixent-ne la diferència sexual. Les capacitats proposades han estat d'alguna manera determinades per la demanda feta per l'ICD. En qualsevol cas, no s'inclouen el que podríem designar *aspectes més personals*, que tenen una estreta relació amb el benestar de les persones, però on no hi ha espai per a la intervenció pública.

A més del vector de capacitats, s'inclouen dos apartats –l'un a l'inici i l'altre al final– que no són exactament capacitats en el sentit que s'utilitza aquí el concepte, però que per les seves característiques específiques s'ha considerat convenient d'incorporar. El primer és un apartat sobre «població i llar», necessari per contextualitzar la situació de les dones com a grup de població. I el segon fa referència a les dones migrades.⁵ Aquest últim, de fet, és transversal a totes les capacitats; els diferents indicadors que es van definint són vàlids per a la diversitat de dones. Tanmateix, si es recupera com a apartat al final és senzillament per atorgar-li més visibilitat, ja que els aspectes transversals solen quedar difuminats en l'aspecte més general que s'està definint.

Abans de desenvolupar les diferents capacitats, s'en comenten alguns aspectes rellevants del conjunt. El vector proposat inclou deu capacitats:

1. Accés a la salut
2. Accés a l'educació i al coneixement
3. Accés a un espai domèstic adequat i segur
4. Accés a un treball remunerat en condicions adequades
5. Accés a l'obtenció d'ingressos monetaris
6. Accés a una mobilitat i a una planificació territorial adequades
7. Accés al temps lliure i activitats esportives
8. Accés a la cura
9. Accés a una vida lliure de violència
10. Participació social i política en la comunitat

Com es pot observar, de les deu capacitats que componen el vector, les dues últimes presenten una diferència en relació amb les anteriors; l'última és diferent fins

4 És possible que les "capacitats" aquí definides no responguin exactament a la concepció utilitzada per Sen; però sí que creiem que representen la idea bàsica sobre les quals se sustenten

5 Tot i que la paraula no ens acaba de convèncer perquè un dels seus significats fa referència a una condició disminuïda, aquí la utilitzem enlloc de "immigrada" per tal de reflectir que la situació de la persona que ha vingut de fora ja s'ha consolidat, de manera que la seva procedència ja no és la condició determinant.

i tot en la denominació. Les set primeres poden ser adquirides –almenys en part– via mercat. Si es disposa de diners, es pot tenir accés a la salut, a l'educació, a l'habitatge, etc.; per tant, es tracta que aquestes capacitats s'assegurin per a totes les persones encara que no es disposi de diners. És a dir, que l'Estat substitueixi el mercat. La vuitena capacitat «accés a la cura» no té bons substituïts de mercat tal com entenem «la cura» (amb els aspectes relacionals i emocionals que implica), tot i que organitzar la cura des de la llar incorporant col·laboració mercantil o pública sí que pot simplificar i col·laborar en la seva millor organització. Finalment, les dues últimes representen comportaments –diferenciats per sexe– producte de la cultura patriarcal, on no intervé el mercat, almenys no de forma significativa.

D'altra banda, hi ha capacitats que no són una finalitat en si mateixes sinó recursos per a altres capacitats; el cas més clar és el d'«accés a l'obtenció d'ingressos monetaris». Però també algunes capacitats, malgrat ser una finalitat en si mateixes, també són recursos per a d'altres. Per exemple, tenir «accés a la salut» ja és un objectiu, però al seu torn facilita l'«accés a l'educació» o l'«accés a un treball remunerat adequat». O poder dur una «vida lliure de violència» és determinant per a l'«accés a la salut». També altres capacitats com ara l'«accés al temps lliure i activitats esportives» i l'«accés a la cura» faciliten l'«accés a la salut».

Un cas especial és el «treball». Es podria haver optat per incloure en una mateixa capacitat els diferents tipus de treball; però, en canvi, es presenta desagregat en tres o quatre capacitats diferents: una de referida al treball remunerat; una altra, a la cura; una altra, als ingressos i, fins i tot, una última referida al temps lliure, que també té a veure amb el treball. La idea de la desagregació ha estat doble: d'una banda, per destacar la importància de la cura i l'organització del temps, qüestió que normalment s'oblida; i d'altra banda, per tenir en compte que els ingressos monetaris no només provenen del mercat. Aquesta manera de tractar el «treball» ja assenyala per si mateixa la necessitat de reflexionar sobre les diferents capacitats de forma interrelacionada.

En definitiva, és interessant d'observar que en general totes les capacitats mantenen estretes relacions i es condicionen mútuament, formant una espècie de xarxa que és la que permet tenir accés a una qualitat de vida més gran. Aquest és un dels aspectes més rellevants d'aquesta manera d'organitzar els indicadors per capacitats (interconnectades) i no per àrees temàtiques presentades com a elements desconnectats i independents. La vida de les persones –i en major grau la de les dones– no està compartimentada, sinó que és un desplaçament continu entre temps i espais que afecta les diferents dimensions de la seva vida; d'aquí que la complexitat humana exigeix una anàlisi integradora.

En el desenvolupament que es duu a terme més endavant de cadascuna de les capacitats, s'inclou –previ al desenvolupament dels indicadors– un text explicatiu que dóna compte de la importància de cada capacitat, què implica, les àrees que hi intervenen i les connexions amb altres capacitats.

En relació amb els indicadors, també són necessaris alguns comentaris. Primer de tot, se sap que hi ha diferents classificacions que donen lloc a múltiples tipus d'indicadors. En aquesta proposta, es treballa fonamentalment amb indicadors quantitius de diagnòstic. Es tracta d'indicadors quantitius en el sentit que s'expressen a través d'un número, encara que alguns d'ells reflecteixen aspectes qualitius que es tradueixen a números. Entenem per indicadors de diagnòstic aquells que ofereixen un panorama global i sintètic de la situació relativa en un moment

determinat i també permeten seguir-ne l'evolució en el temps. És a dir, l'objectiu és poder visualitzar i fer un seguiment de la situació global de les dones. Es tracta de poder detectar els principals obstacles que impedeixen el desenvolupament de les seves capacitats i que poden ser objecte d'intervenció pública i social. Per tant, els indicadors proposats no tenen com a objectiu l'avaluació de polítiques, programes o processos específics.

D'altra banda, en el sistema d'indicadors proposat hi ha indicadors possibles i desitjables. En el primer cas, es tracta d'indicadors susceptibles de calcular-se amb la informació disponible; en canvi, els indicadors desitjables són els que es consideren necessaris i adequats per a l'objectiu plantejat però que no es poden calcular perquè no es compta amb la informació necessària. En aquest cas, és important identificar aquest tipus d'indicadors perquè assenyalen el tipus d'informació que caldrà elaborar o aconseguir.

Naturalment, en un estudi d'aquest tipus és important l'anàlisi comparativa tant temporal com transversal. És per això que, quan hi ha la informació –i és rellevant per a l'indicador específic–, és desitjable obtenir valors anteriors (normalment per lustres dels últims 15 o 20 anys) i valors anàlegs de l'Estat espanyol i de la Unió Europea.

En relació amb les variables de desagregació utilitzades, se sobreentén i no s'especifica a cada indicador que tota la informació es presenta desagregada per sexe. Algunes variables que requereixen algun comentari són la variable que s'ha denominat *procedència* i que fa referència a persones (dones i homes) autòctones o migrades. Aquesta terminologia no és la més exacta o satisfactòria perquè hi ha fronteres borroses, però tampoc no n'hem trobat cap altra de més adequada. La variable «nivell social» inclou –quan n'hi ha– informació sobre nivell educatiu, nivell de renda i categoria socioeconòmica. Finalment, la variable «trams d'edats significatives» es refereix a tenir en consideració en cada cas les característiques pròpies de les activitats de les dones, fonamentalment, però no només, les referides al cicle vital. Per exemple, això significa fer desagregacions en el tram d'edats entre 30 i 55 anys. Normalment –almenys pel que fa al treball de mercat– aquestes edats habitualment no es presenten desagregades, senzillament perquè els homes tenen un comportament molt anàleg al llarg del cicle. Però, en canvi, a les dones les afecten notablement les tasques de cura, que solen tenir més presència quan tenen entre 30 i 40 anys.

POBLACIÓ I LLARS: INDICADORS DE CONTEXT

Aquest apartat inclou informació estadística sobre alguns aspectes demogràfics i de tipologia de llars necessaris que cal considerar en elaborar els indicadors. Es tracta d'informació sobre les característiques demogràfiques bàsiques de dones i homes i les possibles transformacions rellevants de la població que permeten determinar les variables fonamentals necessàries que s'utilitzaran en els indicadors. La situació social de les dones està molt condicionada per la seva situació en el cicle vital –bàsicament si té o no persones dependents a càrrec seu– i el tipus de llar a la qual pertanyen –unipersonal, parella amb fills/filles o sense, monoparental, etc. En particular, també interessa informació sobre la població migrada. Tota la informació es presentarà desagregada per sexe.

a. Composició i dinàmica de la població

- Població total per grups d'edat (valors absoluts, percentatges i taxes de variació).

- Població de quinze i més anys per estat civil (valors absoluts, percentatges i taxes de variació).
- Població migrada per grups d'edat i procedència (valors absoluts, percentatges i taxes de variació).
- Taxes de fecunditat per grups d'edat.
- Mitjana d'edat de les dones en el naixement del primer fill/a.
- Esperança de vida en néixer.

b. Estructura de les llars

- Tipologia de llars: unipersonals per sexe i edat, parelles sense fills/filles per edat, parelles amb fills/filles segons el nombre de fills/filles, monoparentals i monomarentals segons el nombre de fills/filles i edat del fill/filla menor, parella sense filles i d'altres, parella amb fills i d'altres.
- Dones i homes que encapçalen llars per edat.
- Renda de les llars per sexe de la persona de referència.
- Llars per ingressos i sexe de la persona de referència.
- Població migrada resident a Catalunya per sexe i lloc d'origen.
- Estructura d'edat de la població migrada per àrea geogràfica de procedència.

CAPACITATS

Accés a la salut

Com assenyala Amartya Sen, totes les persones han de tenir accés a la salut en tant que és una de les llibertats essencials i el mecanisme a través del qual es pot gaudir d'altres llibertats (Sen 2000). Per exemple, s'ha documentat que les persones amb mal estat de salut tenen més dificultats per accedir a un treball remunerat o a un contracte estable (Virtanen 2002), més risc de perdre la feina i més dificultats per formar una parella o tenir criatures. Hi ha raons d'equitat, d'efectivitat i d'eficiència que justifiquen l'abordament de l'anàlisi de l'accés a la salut des d'una perspectiva no androcèntrica. Per raons d'equitat, dones i homes han de tenir iguals oportunitats per desenvolupar el seu potencial en salut. Raons d'efectivitat i eficiència dicten que es pagui atenció al sexe i al gènere com a determinants dels hàbits i de l'estat de salut si es vol oferir una atenció sanitària adequada als dos sexes.

Las dones viuen més però el seu estat de salut és pitjor que el dels homes. Aquesta paradoxa és sovint el punt de partida de l'anàlisi de desigualtats en la salut. La posició subordinada de les dones en relació amb l'educació, el treball, la influència política, la planificació, i en particular la seva "falta de temps", li redueix la capacitat per protegir i promoure la seva salut física i mental. Els problemes de salut més freqüents entre les dones són els trastorns musculoesquelètics i els ansiós-depressius, trastorns que no són mortals però redueixen la seva qualitat de vida.

La menor esperança de vida dels homes s'explica fonamentalment per uns patrons de conducta més insans que s'associen a trastorns de salut, com ara els càncers i les malalties cardiovasculars, responsables de la mortalitat prematura. Tot i conèixer com es donen els diferents patrons de conducta de les dones i els homes, aquest origen social rarament rep l'atenció que mereix, com si els comportaments relacionats amb la salut fossin *naturals* i no apresos. I és que, encara que la configuració de la masculinitat pot variar entre comunitats, el desenvolupament d'una identitat masculina heterosexual generalment implica assumir riscos per a la salut.

Un exemple clar d'aquests riscos prové del mercat laboral: els homes treballen en activitats econòmiques amb més risc d'accidents de treball. A més, molts homes se senten impulsats cap a comportaments de risc per tal de provar la seva masculinitat. Com a resultat, moren amb més freqüència que les dones com a conseqüència d'accidents esportius o de trànsit. A la majoria de les societats tenen menys cura d'ells mateixos, consumeixen més alcohol i tabac i mantenen conductes sexuals més insegures (Doyal 2001). Així i tot, dades actuals de Catalunya demostren que les noies joves comencen a fumar igual o més que els nois, imitant d'aquesta manera el model masculí.

Entendre les diferències en la salut entre les dones i els homes exigeix un marc integrador de les diferències biològiques i culturals dels homes i de les dones. Les diferències biològiques, no només les relacionades amb la salut reproductiva, expliquen les diferències en la vulnerabilitat a algunes malalties, en els patrons de morbiditat i mortalitat, els símptomes, la resposta al tractament i el pronòstic, cosa que tradicionalment no ha estat tinguda en compte en l'assistència sanitària. Però, a més, des del naixement, les dones i els homes som socialitzats de forma diferent, experimentem diferents processos biològics i distintes interaccions amb la família, les amistats i les institucions socials. Això determina, d'una banda, diferents valors i actituds i, de l'altra, diferents recursos i oportunitats segons el sexe.

L'ordre social tradicional dicta per als homes un paper central en l'àmbit laboral i públic, i per a les dones, un rol protagonista en l'àmbit familiar i privat. Aquesta divisió sexual de la vida social és responsable de desigualtats en la salut. Per exemple, la majoria dels estudis documenten un pitjor estat de salut en les mestresses de casa a temps complet en comparació amb les dones ocupades, encara que aquestes hagin d'assumir responsabilitats familiars (Artazcoz *et al.* 2004a). S'han assenyalat com a raons de l'efecte positiu del treball remunerat sobre la salut de les dones les oportunitats per construir l'autoestima, la confiança en la capacitat de decisió i el suport social en persones que d'altra manera estarien aïllades (Sorensen 1987). A més, tenir una font d'ingressos pròpia proporciona independència econòmica i poder en la unitat familiar. Tanmateix, també hi ha estudis que evidencien l'impacte negatiu de la sobrecàrrega que per a moltes dones suposa la compaginació de les responsabilitats familiars i laborals.

S'ha documentat que, entre les dones ocupades, les exigències del treball domèstic i de cura tenen un impacte negatiu molt consistent en diferents indicadors de salut, però cap efecte en la salut dels homes empleats, cosa que s'explica per l'escassa contribució d'aquests al treball de casa (Artazcoz *et al.* 2004b). Les desigualtats entre dones i homes en les responsabilitats familiars i domèstiques es tradueixen –com es manifesta en la capacitat "Accés a temps lliure i activitats esportives"– en desigualtats en el temps de lleure. S'ha assenyalat que les dones ocupades dormen menys i tenen menys temps d'oci que els homes (Carrasco *et al.* 2005). A Catalunya, com probablement en altres indrets, el nombre d'hores de son entre les dones ocupades està molt lligat a la càrrega de treball domèstic, igual que ho està el fet de realitzar exercici físic en el temps de lleure (Artazcoz *et al.* 2004b). Missatges tradicionals llançats des de l'àmbit sanitari que remarquen la importància d'un nombre suficient d'hores de son o dels beneficis de l'exercici físic per a la salut, considerant aquestes conductes com opcions lliures no determinades per l'entorn vital i social, són culpabilitzadors. Els programes de promoció de la salut tradicionals han d'introduir una perspectiva d'anàlisi no androcèntrica i abordar les condicions estructurals que expliquen les conductes relacionades amb la salut, en definitiva, fer que la conducta més sana sigui també la més fàcil.

Cuidar de la parella, els familiars o les persones amigues quan tenen problemes de salut, tasca assumida habitualment per les dones, pot ser una font de satisfacció (Nolan 1996). Tanmateix, hi ha nombrosos estudis que mostren que la cura de persones grans o amb discapacitat s'associa a un major risc de trastorns ansiós-depressius, malestar emocional i limitacions en la vida social (Shulz 1990, 1995) i les dones, com a principals proveïdores de la cura dels altres, són les que més pateixen aquests efectes negatius sobre la salut. És important tenir en compte que l'impacte és superior entre les que no tenen ningú que comparteixi aquesta feina i en les que no poden finançar recursos per facilitar-la.

Finalment, hi ha desigualtats entre la salut de dones i homes derivades de l'accés desigual als serveis sanitaris o del menor esforç diagnòstic i terapèutic cap a les dones (Ruiz-Cantero 2004). A més, els plans de salut en els quals es formulen les polítiques de salut han tingut una escassa sensibilitat de gènere, tant en la descripció dels problemes de salut com en la formulació dels objectius i en la seva avaluació (Peiró et al. 2004).

L'abordament de les diferències en la salut d'homes i dones fa aconsellable la divisió en cicles vitals: fins als 15 anys, període en què es transmeten els valors tradicionals de la feminitat i de la masculinitat (edat d'interès sobretot per a l'anàlisi dels hàbits relacionats amb la salut); dels 16 als 24 anys, els adults joves que encara no assumeixen plenament responsabilitats familiars ni hi ha una incorporació definitiva al mercat laboral; dels 25 als 40 en plena edat reproductiva i/o productiva, quan normalment hi ha canalla a les llars, de 41 a 64 segueix l'etapa reproductiva i/o productiva però sense infants, i majors de 64 anys.

Un sistema d'indicadors per monitoritzar l'evolució de les desigualtats en la salut de dones i homes ha d'incloure informació sobre morbiditat i mortalitat, sobre les conductes relacionades amb la salut i sobre la inclusió d'una perspectiva no androcèntrica en l'assistència i en les polítiques de salut. L'objectiu dels següents indicadors és oferir informació sobre problemes rellevants relacionats amb les desigualtats entre dones i homes, susceptibles de canvi a través de les intervencions adequades.

Indicadors	
Indicador 1: Esperança de vida en néixer	
Definició	Esperança de vida de les dones en néixer – Esperança de vida dels homes en néixer. Variable de desagregació: trams d'edat significatius. ⁶
Objectiu	Identificar les desigualtats en l'esperança de vida entre dones i homes, globalment i en diferents grups d'edat.
Importància	A Catalunya, com a la majoria dels països desenvolupats, l'esperança de vida és superior en les dones però amb la progressiva incorporació d'hàbits insalubres com el consum d'alcohol i tabac, aquesta diferència podria reduir-se o desaparèixer.
Fons d'informació	IDESCAT
Indicador 2: Realització regular de mamografies preventives entre els 50 i els 64 anys	
Definició	Percentatge de realització regular de mamografies preventives entre els 50 i els 64 anys. Variables de desagregació: procedència, nivell d'estudis, estat civil i distribució geogràfica (regió sanitària de residència).
Objectiu	Identificar desigualtats en la cobertura del cribratge de càncer de mama segons el nivell d'estudis, l'estat civil i la regió sanitària de residència.
Importància	El càncer de mama és el més freqüent entre les dones i la primera causa d'anys potencials de vida perduts. La detecció precoç del càncer de mama s'associa amb un bon pronòstic vital. Tanmateix moltes dones a les quals estan indicades les mamografies periòdiques no se les fan, cosa que podria estar relacionada amb factors com l'estatus socioeconòmic o l'accessibilitat determinada en bona mesura per la regió sanitària de residència.
Fons d'informació	Enquesta de Salut de Catalunya. Departament de Salut.

6 Lamentablement els sistemes d'informació de mortalitat a Espanya no inclouen informació sobre la situació laboral, l'ocupació o el nivell d'estudis.

Indicador 3: Interrupció voluntària de l'embaràs

Definició Taxa d'interrupcions voluntàries de l'embaràs (IVE). Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, nivell d'estudis, situació laboral i distribució geogràfica (regió sanitària de residència).

Objectiu Identificar les desigualtats en les IVEs segons diferents variables de desagregació que podrien determinar desigualtats socioeconòmiques.

Importància La IVE és un esdeveniment habitualment traumàtic per a les dones, que en molts casos pot tenir a veure amb la manca d'utilització de mètodes anticonceptius eficaços com a conseqüència de les desigualtats de poder en les relacions de parella. Si bé fins fa pocs anys els rols sexuals tradicionals censuraven una sexualitat femenina que anés més enllà de la funció reproductiva, actualment les transformacions socials i la generalització dels mètodes anticonceptius permeten a les dones de deslligar la funció reproductiva i la sexualitat. Tot i així, encara hi ha uns condicionaments socials que fan que moltes dones no expressin obertament les seves necessitats i preferències sexuals i que anteposin l'amor romàntic i l'entrega incondicional a la parella a la protecció i la cura de la salut.

Fonts d'informació Registre d'interrupció voluntària de l'embaràs.

Indicador 4: Estat de salut percebut

Definició Raó de prevalença de mal estat de salut percebut dones / homes. Variables de desagregació: procedència (permís de residència), trams d'edat significatius, estat civil, situació laboral entre persones en edat de treballar i tipologia de llar.

Objectiu Identificar les desigualtats de gènere en l'estat de salut percebut globalment i segons algunes variables que determinen desigualtats socials entre dones i homes.

Importància L'estat de salut percebut és un indicador de salut àmpliament utilitzat que es recull habitualment en les enquestes de salut. S'ha mostrat associat amb la bona forma física, la morbiditat, les visites mèdiques i prediu la mortalitat millor que el diagnòstic mèdic. A la majoria dels estudis, l'estat de salut percebut és pitjor en les dones. És un indicador molt sensible a les condicions de vida i de treball. Per exemple, s'ha observat que en ambdós sexes la prevalença de mal estat de salut percebut s'incrementa a mida que es redueix l'estatus socioeconòmic, mesurat tant amb l'ocupació com amb el nivell d'estudis, i que és pitjor entre les persones aturades. A més, entre les dones, és pitjor en les mestresses de casa que en les dones ocupades. En aquestes últimes, quan han de compaginar les responsabilitats laborals amb les familiars i domèstiques, el risc de mal estat de salut percebut s'incrementa paral·lelament a les exigències del treball de la llar.

Fonts d'informació Enquesta de Salut de Catalunya. Departament de Salut.

Indicador 5: Estat de salut mental

Definició Raó de prevalença de mal estat de salut mental (GHQ-12) dones / homes. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, situació laboral entre persones en edat de treballar, estat civil, tipologia de llar, cuidadors/res principals de persones depenents a la llar.

Objectiu Identificar les desigualtats en l'estat de salut mental de dones i homes, globalment i segons algunes variables que determinen desigualtats socials entre unes i altres.

Importància La prevalença de trastorns ansios-depressius és superior en les dones, cosa que en bona part es relaciona amb la seva situació social de desavantatge. Per exemple l'estat de salut mental és pitjor entre les persones que han perdut la seva parella o la seva feina i és la principal dimensió de salut que es veu afectada per les exigències que suposa la cura de persones dependents. L'atenció a la salut mental és una assignatura pendent en el sistema sanitari. La seva resposta als problemes de salut mental no és suficient, bé perquè els professionals ignoren les seves causes i medicalitzen les conseqüències, o bé perquè des d'altres sectors no es tenen en compte els efectes de les tendències socials i econòmiques sobre la salut mental.

Fonts d'informació Enquesta de Salut de Catalunya. Departament de Salut.

Indicador 6: Mobilitat reduïda

Definició Raó de prevalença de dependència per caminar dones / homes en persones majors de 64 anys. Variable de desagregació: trams d'edat significatius (65-74 i majors de 74), nivell d'estudis i estat civil.

Objectiu Examinar les desigualtats entre dones i homes en la dependència, globalment i segons algunes variables que poden actuar com a modificadores d'aquestes desigualtats.

Importància Encara que l'esperança de vida de les dones és superior a la dels homes, els últims anys transcorren sovint amb un alt grau de dependència i discapacitat que minven la seva qualitat de vida. Els problemes musculoesquelètics que moltes dones comencen a patir des de molt joves s'agreugen fins a deixar-les en situacions de dependència per als que en molts casos ni l'Administració ni el suport social informal donen una atenció suficient.

Fonts d'informació Enquesta de Salut de Catalunya. Departament de Salut.

Indicador 7: Tabaquisme

Definició Raó de prevalença de tabaquisme dones / homes. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, nivell d'estudis i situació laboral (persones de 16 a 64 anys).

Objectiu Identificar les desigualtats entre dones i homes en la prevalença de tabaquisme globalment i segons algunes variables que actuen com a modificadores d'aquestes desigualtats.

Importància L'any 2002 el tabac va ser responsable de la mort de quasi cinc milions de persones arreu del món. D'acord amb l'Enquesta de Salut de Catalunya de 2002, la prevalença de tabaquisme entre els homes era del 34% i entre les dones del 24%, però entre els més joves la prevalença era superior en les dones. Les motivacions per començar a fumar, continuar o abandonar el tabaquisme són diferents segons el sexe. La indústria del tabac està utilitzant les actituds i les expectatives de les dones imitant el model masculí, amb la finalitat d'augmentar el consum de tabac entre elles. Amb falses imatges de vitalitat, atractiu físic, emancipació i sofisticació, la indústria busca el mercat de les dones. L'increment del tabaquisme entre les dones ja comença a traduir-se en un augment de causes de mortalitat prematura relacionades amb el tabac.

Fons d'informació Enquesta de Salut de Catalunya. Departament de Salut.

Indicador 8: Activitat física amb beneficis per a la salut

Definició Percentatge de dones en relació amb el percentatge d'homes que han realitzat activitat física d'intensitat moderada (alta) en el temps d'oci durant almenys 30 minuts cinc o més dies a la setmana (20 minuts tres o més dies a la setmana). Variables de desagregació: trams d'edat significatius, situació laboral entre persones en edat de treballar i tipologia de llar.

Objectiu Els dos indicadors que es proposen corresponen a l'activitat física recomanada perquè tingui beneficis sobre la salut. El seu objectiu és identificar les desigualtats entre sexes en la prevalença d'activitat física en el temps d'oci globalment i segons algunes variables que actuen com a modificadores d'aquestes desigualtats. Aquest indicador guarda una estreta relació amb els indicadors d'"Accés al temps lliure i activitats esportives".

Importància L'activitat física regular redueix significativament el risc de malaltia coronària, accident cerebrovascular, diabetis i hipertensió arterial. Contribueix a controlar el pes corporal i, en les persones més grans, enforteix ossos, múscles i articulacions; alleuja el dolor de l'artritis, redueix els símptomes d'ansietat i depressió i s'associa amb menys hospitalitzacions i ús de serveis sanitaris. En el mercat laboral els treballs de les dones exigeixen menys activitats física que els dels homes. A més, la diferent socialització de dones i homes en relació amb la realització d'activitat física des de la infantesa, així com la manca de temps degut a la doble presència, són raons d'una menor activitat física amb beneficis per a la salut entre les dones en les quals, a més, en molts casos, estaria recomanada com a tractament terapèutic.

Fons d'informació Enquesta de Salut de Catalunya. Departament de Salut.

Indicador 9: Sobrepès

Definició Prevalença de sobrepès o obesitat en dones / homes. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, nivell d'estudis, situació laboral, estat civil i tipologia de llar.

Objectiu Mostrar les desigualtats entre dones i homes pel que fa al sobrepès, globalment i segons algunes variables que poden actuar com a modificadores d'aquestes desigualtats.

Importància En els últims anys s'ha incrementat la prevalença de sobrepès, no només entre les persones adultes sinó també en la infantesa. El sobrepès i l'obesitat s'associen a un major risc d'hipertensió, dislipèmia, diabetis de tipus 2, malaltia coronària, accidents cerebrovasculars, osteoartritis i alguns càncers (endometri, mama i colon). Al nostre entorn, entre les persones joves, la prevalença és superior en els homes però entre les persones més grans les proporcions s'igualen o fins i tot poden ser superiors en les dones. És més freqüent entre les persones de menor nivell socioeconòmic i en les mestresses de casa. El sobrepès en edats adultes pot entendre's com un indicador de "no saber tenir cura de sí mateix/a".

Fons d'informació En l'Enquesta de Salut seria necessari preguntar a totes les persones el seu pes i la seva alçada.

Indicador 10: Perspectiva no androcèntrica en el Pla de Salut de Catalunya

Definició Percentatge de conductes relacionades amb la salut i trastorns de salut que en l'apartat de descripció i la formulació dels objectius inclouen l'anàlisi de les desigualtats entre homes i dones quan és aplicable.

Objectiu Mostrar la introducció de la perspectiva no androcèntrica en l'anàlisi de l'estat de salut.

Importància La majoria de les conductes relacionades amb la salut s'expliquen per una diferent socialització de les dones i els homes. També hi ha relació entre els trastorns de salut i les desigualtats de gènere. Tanmateix, les polítiques de salut habitualment estan mancades d'una perspectiva no androcèntrica, tant en el plantejament dels seus objectius com en les intervencions sanitàries i en la seva avaluació. La manca de consideració que les raons de les conductes i els trastorns de salut o la resposta als missatges preventius i a l'assistència sanitària són diferents per a les dones i els homes no és únicament un problema d'equitat sinó de manca de qualitat i d'eficiència del sistema de salut.

Fonts d'informació Pla de Salut de Catalunya. Cal realitzar-lo a partir de la metodologia proposada per Peiró et al. 2004.

Accés a l'educació i al coneixement⁷

Des del discurs més proper als drets humans, tenir accés a l'educació i al coneixement significa que tots els éssers humans –independentment de sexe, edat, condició civil o tipus de llar al qual pertanyin– han de poder desenvolupar-se íntegrament com a persones lliures, responsables, conscients, sociables i afectives i així aconseguir els recursos per viure i ajudar a viure els seus semblants dignament i feliçment. Potser es podria concretar una mica més dient que han de poder saber qui són, com són, qui són i com són els seus congèneres, on són, quina és la història de la seva comunitat, quin projecte vital individual i col·lectiu volen dissenyar, quins són els recursos amb què compten, quina és la millor manera d'emprar-los, com es poden augmentar i millorar, com es poden conservar i com es poden compartir, com es pot tenir cura de la pròpia vida i de la vida d'altri, com es poden gestionar les diferències i els conflictes sense violència, com es pot progressar individualment i col·lectivament i ser feliç.⁸

Malgrat que la formació s'entén com un procés que dura tota la vida, és durant la infantesa i la preadolescència (0-16 anys) quan ocupa pràcticament tot el temps de les persones. La nostra societat ha generat un període d'educació obligatòria que com a tal és igual per a tota la ciutadania. De tota manera, es manté una doble xarxa de centres públics i privats concertats amb diner públic que distorsiona la igualtat d'oportunitats. Pel que fa a les altres instàncies paraeducatives, com les que omplen el temps de lleure (esplais i mitjans de comunicació), malgrat reconèixer la seva importància, resulta molt complex corresponsabilitzar-les en el procés educatiu i incidir en la seva diversitat.

L'educació i la formació té lloc a l'espai domèstic, a les llars i alhora a l'espai públic, a les institucions escolars, als esplais i centres de lleure, als mitjans de comunicació i altres. De manera més o menys implícita els continguts de l'educació i de la formació de les persones, en la nostra àrea geogràfica i tradició cultural, han estat dividits en dos àmbits i, mentre a l'àmbit domèstic es dona/donava la formació més personal, més relacional, a l'àmbit públic de la institució escolar es dona/donava la informació "objectiva" dels coneixements. Tot i així, el patrimoni cultural de la família influeix també evidentment sobre els resultats de l'educació escolar de les criatures i els últims estudis, dels quals s'ha fet ressò la premsa, destaquen la repercusió del nivell cultural de la mare en el resultat de la formació acadèmica de la fillada. Així, doncs, és evident que les modificacions profundes i ràpides de la família i rols familiars també incideixen en l'actual crisi de la institució escolar.

El coneixement, també en la nostra àrea i tradició, s'ha compartimentat en àrees de saber (assignatures i especialitats) que l'escola transmet parcel·lat i seqüenciat al llarg de diferents etapes de formació de les criatures en centres separats (CEIP i IES).

⁷ Tenint en compte que la Conselleria responsable porta actualment el nom d'**Educació**, sembla oportú mantenir aquest en la denominació de la capacitat, però recordem que fins no fa gaire la Conselleria era '**Ensenyament** i que té seccions importants dedicades a la **Formació**... Si la capacitat també és d'accés al **coneixement**, aleshores s'amplia el marc teòric i l'àrea d'acció, perquè el lèxic i la sinonímia ens porta a fer-ho equivalent a l'accés al **saber** i, fins i tot, a la **consciència**...

⁸ Aquesta capacitat té una formulació legal en els Objectius Generals de l'Etapa d'Educació Secundària Obligatòria, encara vigent al nostre país (Decret 96/1992, de 28 d'abril, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de l'Educació Secundària Obligatòria).

D'aquesta manera s'entén que la formació personal i relacional requeia/recau en les dones que tradicionalment han estat les mestresses de casa i han tingut cura de les criatures i del seu "correcte" desenvolupament personal i relacional. Però el que és interessant és que la feminització de la professió d'ensenyant, en els últims temps, comporta que la transmissió de coneixements "acadèmics" també es faci majoritàriament per línia femenina ja que són mestres i professores les que, en més gran nombre, ensenyen en les etapes obligatòries de l'educació. Així, les dones, "mares i mestres", són les formadores i educadores responsables de les criatures dins del sistema patriarcal. Aquesta situació no cal ni dir les contradiccions, els desequilibris, els desajustos i les injustícies que genera, si repassem la història i la realitat actual.

Per tot plegat, és evident que l'accés a l'educació i al coneixement, pel que fa a la igualtat i la diferència entre homes i dones, és la capacitat que va entrar en joc des del principi de la història del patriarcat i del feminisme. "Segrestar" el saber de vida i de relació de les dones i la seva consciència i allunyar-les i mantenir-les allunyades del coneixement i de l'educació conformats pel patriarcat ha estat i és la forma de sotmetre-les. L'exigència i la lluita de les dones per accedir a l'educació, al coneixement i per recuperar la consciència és el motor inicial del feminisme. La fita del feminisme actual és, a partir de la igualtat d'oportunitats, qüestionar l'androcentrisme dominant en el coneixement que es transmet i reconèixer i valorar el saber de les dones, aquest és el sentit de la consigna del feminisme de la diferència sexual que diu "saber que sabem".

En l'àmbit de l'educació formal i reglada, la proposta feminista que diu que la coeducació és l'educació va en la línia d'una institució escolar que imparteixi una educació que valori indistintament l'experiència i l'aportació social i cultural de les dones i els homes, que no estereotipi actituds i aptituds i que reconegui i respecti la diferència sense silenciar-la ni jerarquitzar-la. La coeducació és indispensable per educar sense discriminacions de sexe. La coeducació entesa com un marc educatiu global ha de posar les bases per fer impensable la violència vers les dones.

Relacionat amb tot plegat, però especialment amb la diferència entre dones i homes a l'accés a l'educació i al coneixement, cal subratllar que hem d'estar molt atentes a l'accelerada multiplicitat cultural i ètnica que comporta la *immigració*, per una banda, i, per una altra, l'horitzó, ja molt proper (2010) d'un espai comú europeu pel que fa a l'educació. I pel que ha tingut i té encara d'estereotipat en masculí, el món científic i tecnològic, també cal destacar la importància de facilitar a les dones i promoure els seu accés a les *TIC* que actualment per llei de mercat i consumisme s'han convertit en instruments quotidians i necessaris (ordinadors, mòbils i altres).

És evident que l'accés a l'educació i al coneixement facilita *l'accés a un treball remunerat adient*. Però aquí entra en joc la discriminació sexista que fa que les noies i les dones amb igual educació i formació i coneixement que els nois no tenen en el món laboral les mateixes oportunitats. També es produeix la relació a la inversa: l'accés a un treball remunerat adient facilita l'accés a la formació continuada al llarg de la vida en les seves diferents formes (cursets, màsters i postgraus, reciclatges...) i això fa que les dones tinguin menys possibilitats de promoció i totes les dificultats per reincorporar-se a la feina si la deixen durant un període de la seva vida per atendre el treball de cura.

S'ha vinculat estretament l'accés a l'educació i al coneixement amb *l'accés a la salut* i, per això, es promouen les campanyes d'educació i formació de les dones de zones deprimides perquè és la manera d'augmentar i millorar la salut pròpia i

la de la població en general. També es pot parlar de la relació inversa perquè una bona salut facilita l'accés a l'educació i al coneixement pel que fa a tenir "en condicions" el cos i la ment de les persones.

L'accés a l'educació i al coneixement porta explícit l'accés a l'esport entès com a educació física, ja que forma part del currículum, però en aquest cas clarament es produeix una discriminació per la concepció androcèntrica d'esport competitiu i vinculat a una ocupació masculina dominant de l'espai. L'eslògan clàssic de *mens sana in corpore sano* recorda que l'activitat física del cos és necessària per poder tenir la ment en condicions d'accedir al coneixement.

L'accés a la coeducació comporta/comportarà/comportaria poder viure lliures de violència. La coeducació és pràcticament l'única mesura preventiva per eradicar la violència masclista; només des de la igualtat, i el respecte i la valoració de la diferència es pot assolir una societat més lliure, segura i justa per a les dones. La relació inversa fa veure que una vida lliure de violència facilita l'accés a l'educació i al coneixement perquè la persona no està coartada, reprimida o privada de poder exercir les seves capacitats.

L'accés a l'educació i al coneixement facilita poder tenir una participació social i política en la comunitat perquè permet "entendre" la formalització i burocràcia de les organitzacions polítiques i, en conseqüència, col·laborar-hi, fer-ne la crítica i buscar formes alternatives. La "retroalimentació" també es dona en aquest cas perquè la participació genera un intercanvi de coneixements evident.

En relació amb els indicadors i precisament perquè l'accés a l'educació i al coneixement incorpora aspectes subjectius i inclou la relació personal, seria important per a aquesta capacitat disposar sobretot d'indicadors qualitatius. De tota manera no ha estat aquest el criteri imperant fins ara, sinó que l'educació es mesura i s'avalua en termes numèrics de productivitat (qualificacions numèriques en els butlletins escolars) i en termes d'economia (es computen els crèdits com a unitats d'ensenyament-aprenentatge) i el coneixement o el saber apareix parcel·lat en etapes, assignatures, àrees, i és valorat per tests, escales, nivells i coeficients, per graduacions, titulacions, especialitzacions...

Se sap que l'educació, tal com està establerta, és discriminatòria per a les dones, i que, malgrat que les nenes i noies tenen millors notes a l'escola i a la universitat, això no es reflecteix a l'hora d'entrar en el món laboral i de promocionar, per exemple; que les víctimes de violència masclista són dones de tots els nivells educatius; que la percepció de la salut en les dones és més negativa, malgrat sàpiguen tenir cura del seu cos; que les dones participen i col·laboren en les ONGs i moviments socials més que els homes, però no "surten a la foto"...

En aquest context es poden plantejar preguntes com les següents: En la pràctica, és igual l'accés a l'educació per a dones i homes? Si no, quins factors causen el diferent accés a l'educació per a dones i homes? Si hi ha discriminació, com es pot canviar i com poden les dones i els homes participar en el procés del canvi? Hi ha mesures legislatives o d'un altre tipus que garanteixin l'accés igual a l'educació per a dones i homes?; Quin ús fan dones i homes de la seva educació? Impedeix el context social que les dones puguin fer un ús complet de la seva educació?; Les dones i els homes trien les seves especialitats acadèmiques i de formació professional segons els estereotips de gènere? Es pot intervenir per corregir l'estereotip de gènere?; Els homes i les dones estan estereotipats en els currículums escolars.

Com es poden canviar els currículums per eliminar els estereotips de gènere i presentar una imatge positiva de les dones, dels homes i de la relació?

Els indicadors *ad usum* fan veure totes aquestes situacions amb els seus matisos, desviacions i excepcions. A continuació hi ha uns quants indicadors que cal que siguin interpretats anant més enllà de l'androcentrisme que valora la diferència de les dades en femení amb estranyesa i com a anormalitat. Els quatre primers indicadors són indicadors bàsics de context que fan referència al nivell educatiu de la població. Els tres següents relacionen el nivell d'estudis amb l'activitat econòmica. Només s'inclouen els indicadors significatius que no estan inclosos en la capacitat "accés a un treball remunerat adient". A continuació es defineixen dos indicadors que tenen a veure amb característiques del personal docent i amb càrrecs de responsabilitat en els centres. L'indicador següent és subjectiu, permet tenir informació sobre les expectatives de les mares i els pares sobre el nivell educatiu de les seves filles i fills, la qual cosa sovint no és aliè als valors socials de la societat patriarcal en què vivim. Finalment, els tres últims indicadors també són indicadors subjectius, i d'aquests n'hi ha poca informació; l'objectiu és detectar la "presència" de la coeducació en els centres escolars.

Indicadors
Indicador 1: Proporció d'abandonament en els tres nivells educatius
Definició Tant per cent de nenes, nens i joves d'ambdós sexes que deixen els estudis als tres nivells educatius. En particular, el tant per cent d'abandonament per embaràs. Variables de desagregació: titularitat del centre (públic, privat, concertat, procedència).
Objectiu Tenir informació de l'abandonament escolar i les seves possibles desigualtats per sexe.
Importància Estudiar aspectes com l'analfabetisme en franges d'edat altes i qüestions concretes de rendiment, altrament dit fracàs escolar, que preocupen molt actualment per les comparacions amb països del voltant i que marquen la diferència en femení i masculí en les franges d'ensenyament obligatori i postobligatori.
Fons d'informació Departament d'Educació. Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació.
Indicador 2: Titulacions superiors per carrera.
Definició Relació entre el nombre de titulades i el nombre de titulats superiors anuals per carrera. Variable de desagregació: procedència.
Objectiu L'indicador té un doble objectiu. Per una banda, veure la relació de dones i homes que acaben cada any els estudis superiors i, per una altra, tenir informació sobre les diferents especialitats triades.
Importància Per la "franja alta" de l'accés a l'educació podem veure com s'estereotipa la tria de carrera i les conseqüències que això té en el posterior accés al món del treball assalariat i nivell econòmic de dones i homes. És important fer un seguiment temporal de l'indicador per observar els possibles canvis tant en la relació dones/homes que acaben carreres universitàries com en les àrees a què es dediquen unes i altres.
Fons d'informació Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació.
Indicador 3: Educació de persones adultes
Definició Nombre de dones adultes en relació amb el nombre d'homes adults matriculades/ts a educació de persones adultes. Variables de desagregació: trams d'edat significatius i procedència.
Objectiu Observar les possibles desigualtats per sexe en els nivells educatius més baixos de la població. Tal com ja s'ha dit, el nivell educatiu és un determinant rellevant en l'accés al mercat de treball, a la salut, a la participació i, en general, a una més gran qualitat de vida.
Importància Per la "franja baixa" de l'accés a l'educació, les dades sobre l'educació de persones adultes recullen el "fracàs escolar" (abandonament a l'ESO) i l'analfabetisme de la població de més edat i les "mancances" de la població immigrada amb diferències significatives en masculí i femení.
Fons d'informació Departament d'Educació.

Indicador 4: Investigadores/s per àrea de coneixement

Definició Nombre absolut i tant per cent per sexe del total d'investigadores i investigadors que estiguin realitzant la seva recerca en alguna universitat o centre de recerca de Catalunya. Variable de desagregació: àrea de coneixement, procedència.

Objectiu Observar les possibles diferències entre dones i homes a l'accés als nivells més alts del coneixement reglat i tenir informació agregada sobre les àrees de coneixement triades per unes i altres.

Importància La importància fonamental de l'indicador rau en el fet que ja no es tracta tan sols d'accés al coneixement sinó del reconeixement a generar coneixement per part de les dones.

Fons d'informació Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació.

Indicador 5: Estudis de persones actives i inactives

Definició Promig d'anys d'estudi de persones actives i inactives en edat laboral (16 a 65 anys). Variables de desagregació: trams d'edat de cinc anys, nivell social.

Objectiu Observar les possibles diferències tant entre dones i homes com entre les mateixes dones en relacionar el nivell educatiu amb l'activitat i la inactivitat.

Importància És interessant fer les franges d'edat significatives a les vides de les dones per comprovar quins són els períodes "inactius" de les dones que es corresponen als que són més "productius" en el treball de reproducció i cura i veure si els anys d'estudi hi influeixen significativament.

Fons d'informació Encuesta de Población Activa (INE/IDESCAT)

Indicador 6: Participació en accions de capacitació dirigides a persones aturades i inactives per incorporar-se al treball assalariat

Definició Relació entre el nombre de dones (aturades i inactives) i el nombre d'homes (aturats i inactius) inscrits en cursos de capacitació per incorporar-se al treball de mercat. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, tipologia de llars, estat civil, àrea dels cursos, procedència.

Objectiu Observar les possibles diferències per sexe de la utilització de cursos per incorporar-se al mercat de treball, el tipus de cursos que s'ofereixen i en quins participen especialment les dones.

Importància Veure si les dones participen i fins a quin grau en els plans de garantia social i altres mesures de formació per incorporar-se o reincorporar-se al món del treball. És important veure les diferències segons els diversos períodes del cicle vital, ja que és possible que, en edats intermitges, les dones tinguin problemes de temps per assistir a cursos de capacitació. També seria significatiu saber-ne l'origen pel que fa a la situació de les dones dels col·lectius immigrants.

Fons d'informació Departament de Treball.

Indicador 7: Persones beneficiàries de beques, ajudes a la formació i recerca

Definició Número absolut i tant per cent per sexe del total de persones beneficiàries de beques, ajudes a la formació i recerca privades o públiques. Variable de desagregació: àrea de coneixement.

Objectiu Observar les possibles diferències entre dones i homes per a l'accés a recursos destinats a la recerca i tenir informació agregada sobre les àrees de coneixement triades per unes i altres.

Importància Aquest indicador ens dóna informació sobre l'accés a recursos econòmics que no són pròpiament els del treball assalariat com són les beques, ajudes de formació i recerca i pot resultar interessant veure, a partir d'aquí, la situació de les dones com a generadores de ciència i saber.

Fons d'informació Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació.

Indicador 8: Personal docent als tres nivells educatius

Definició Tant per cent de dones i homes del personal docent a primària, a secundària, a formació professional i a la universitat per àrees. Variable de desagregació: titularitat del centre.

Objectiu Observar si la presència femenina i la presència masculina en els diferents nivells educatius es distribueix proporcionalment, i també quina és la distribució per sexe en les diferents àrees de coneixement.

Importància La transmissió del saber i de l'educació per línia femenina a l'espai familiar i a l'espai públic sembla que és innegable, però cal fer veure com s'estableix la diferent presència femenina en els diversos nivells educatius. És especialment important també veure com es distribueix per sexe el personal docent a les diverses àrees del saber: al bloc humanístic i social, al científicotecnològic i a l'àrea de salut. El model és molt important sobretot a l'ensenyament secundari que és l'etapa de formació i orientació acadèmica i professional de la preadolescència i l'adolescència.

Fons d'informació Departament d'Educació. Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació.

Indicador 9: **Direccions i càrrecs de responsabilitat de centres docents dels tres nivells educatius**

Definició Tant per cent de dones i homes a les direccions i càrrecs de responsabilitat de centres docents dels tres nivells educatius. Variable de desagregació: titularitat del centre.

Objectiu Veure com s'estableix la diferent presència femenina als càrrecs de presa de decisió en l'àmbit educatiu.

Importància Interessa veure com es jerarquitzava la presència de les dones en la transmissió del saber i com en els llocs de decisió les dones no hi som malgrat sigui un àmbit fortament feminitzat. Tot i que hi hagi una diferència de consideració important entre les direccions dels centres d'ensenyament primari i els de secundari i encara més les escoles universitàries i els deganats i rectorat universitaris, convé tenir present tot el ventall per veure els "matisos".

Fons d'informació Departament d'Educació. Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació.

Indicador 10: **Expectatives de pares i mares respecte al nivell màxim d'estudis dels seus fills i filles**

Definició Tant per cent de mares i tant per cent de pares que manifesten les seves expectatives respecte al nivell màxim (expressar per nivells educatius) que esperen de les seves filles i dels seus fills. Variables de desagregació: nivell social, tipologia de llar, procedència.

Objectiu Les diferències d'accés a l'educació i al coneixement tenen a veure amb les diferents funcions i papers que la societat patriarcal atribueix a dones i homes. Les expectatives socials formen part del famós currículum ocult a l'hora de transmetre el coneixement i d'accedir-hi.

Importància Les expectatives de la família (malgrat els canvis del model familiar, encara s'ha de concretar en les expectatives de la mare i del pare) són les primordials a l'hora de portar la fillada a l'escola, de decidir el tipus d'escola, de fer un seguiment... Les informacions subjectives i qualitatives, en aquest sentit, són essencials i s'han de tenir en compte quan es tracta d'intervenir en aspectes de la vida social que comporten forts canvis de mentalitat.

Fons d'informació Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, IDESCAT.

Indicador 11: **Currículum i materials lliures d'estereotips als diferents nivells d'educació**

Definició Tant per cent de professores i tant per cent de professors que manifesten fer referència als sabers de les dones, que no desenvolupen continguts estereotipats o que visibilitzen el femení en el llenguatge. Variable de desagregació: nivells educatius (primer i segon nivell).

Objectiu Conèixer el tant per cent de professorat que realment practica el que s'entén per "coeducació". Variables de desagregació: titularitat del centre, nivell del centre.

Importància Si l'educació obligatòria per a tota la població no aconsegueix eliminar les discriminacions de les dones pel que fa a l'accés al coneixement i a les seves conseqüències a l'hora d'entrar en el món laboral i de participar activament en la vida pública, etc., cal avaluar què s'està fent i què s'ha fet i què falta fer respecte a la coeducació que es presenta com una alternativa possible per treballar contra les discriminacions d'accés a l'educació i al coneixement i altres que pateixen les dones.

Fons d'informació No existeix actualment aquest tipus d'informació. Es tractaria de realitzar enquestes i entrevistes al professorat, a l'alumnat, a les direccions de centres, a les AMPA's, a les famílies.

Indicador 12: **Continguts de salut sexual i reproductiva als programes d'estudi**

Definició Tant per cent de centres que dediquen un temps específic a treballar la salut sexual i reproductiva i la formació afectivosexual de l'alumnat. Variable de desagregació: nivell educatiu (primer i segon nivell).

Objectiu Conèixer el tant per cent de professorat que realment practica el que s'entén per "coeducació". Variables de desagregació: titularitat del centre, nivell del centre.

Importància Anàloga a la de l'anterior indicador.

Fons d'informació No existeix actualment aquest tipus d'informació. Es tractaria de realitzar enquestes i entrevistes al professorat, a l'alumnat, a les direccions de centres, a les AMPA's, a les famílies.

Indicador 13: Prevenció de la violència sexista: autoestima, gestió de conflictes

Definió Tant per cent de centres que dediquen un temps específic a treballar l'autoestima de noies i nois, les relacions, la gestió de conflictes. Variable de desagregació: nivell educatiu (primer i segon nivell).

Objectiu Conèixer el tant per cent de centres que estableix algun tipus d'acció o activitat per prevenir la violència masclista, altra dimensió de la coeducació. Variables de desagregació: titularitat del centre, nivell del centre.

Importància Anàloga a la de l'anterior indicador

Fonts d'informació No existeix actualment aquest tipus d'informació. Es tractaria de realitzar enquestes i entrevistes al professorat, a l'alumnat, a les direccions de centres, a les AMPAs, a les famílies.

Accés a un espai domèstic adequat i segur

L'habitatge és un dret reconegut a la Constitució i també a la Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans a la Ciutat, que diu que tots els ciutadans i ciutadanes tenen dret a un habitatge digne, segur i salubre.

L'habitatge és també un dels marcs privilegiats on es desenvolupen les cures. No obstant això, no es tracta de l'únic espai ja que les tasques associades a tenir cura pròpia i d'altres requereixen d'un ús i d'un desplaçament també en altres espais, espais intersticials, espais públics i espais d'equipaments. Trencar els models que divideixen el públic del privat no significa renunciar a espais de privacitat però sí que ha de voler dir que establim una continuïtat entre els espais domèstics i aquests altres espais en què es desenvolupen tasques associades a la cura. En aquesta línia cal associar l'anàlisi dels paràmetres relatius a l'habitatge a l'anàlisi d'altres paràmetres que ens parlin de l'oferta i de l'accessibilitat dels serveis i dels equipaments, de la mobilitat, de la qualitat dels barris, de la seguretat, de la sostenibilitat en termes tant mediambientals com social i afectiva. En fer aquesta anàlisi s'evidencia que ni la ciutat ni l'habitatge han estat pensats a la mida de les cures necessàries per al manteniment de la vida, ni de les necessitats de les persones que les duen a terme.

Les carències d'equipaments i de serveis, la seva manca d'accessibilitat, l'escassetat de serveis socials, els barris i edificis sense identitat pròpia, amb condicions de vida marcades pels sorolls, la contaminació, la degradació o la inexistència de zones verdes concebudes com a espais de trobada, les baralles i conflictes al carrer... són factors que afecten el conjunt de la població, però que de forma molt concreta dificulten aquelles tasques sovint invisibles però extremament necessàries, el pes de les quals recau encara fonamentalment en les dones: passejar i jugar amb nens i nenes, acompanyar persones als serveis sanitaris, comprar, dur els infants a l'escola, fer tràmits administratius.

La ciutat tampoc no acostuma a estar pensada pels nens i nenes i això sovint repercuteix en un major tancament de les dones i els infants a l'espai domèstic (Tonucci 2004). En un context en què l'espai públic apareix com un espai perillós, s'opta pel replegament a l'espai segur de la llar. Aquest espai ha esdevingut una mena d'oasi que s'autoabasteix d'estímul diversos. Ja no cal sortir fora per veure una pel·lícula, escoltar música, jugar o fins i tot comunicar-nos amb desenes de persones a través de l'ordinador. Aquests factors, juntament amb l'exacerbació de l'individualisme, han comportat l'abandonament de diversos espais públics, que constituïen espais tradicionals de relacions socials, per a privilegiar la casa com a espai segur i suposadament protegit. Suposadament perquè la llar és també l'escenari dels maltrac-

taments que afecten en especial les dones i l'espai domèstic aleshores esdevé un infern per a moltes d'elles.

La fugida dels centres urbans deguda a l'increment de preus i a l'ideal de baixa densitat d'habitatge, les clàssiques urbanitzacions de torres o de cases adossades, ha suposat un empitjorament en les condicions de vida de les dones que treballen a la llar de forma no remunerada (possiblement per aquelles que ho fan de forma remunerada també!) ja que impliquen un major aïllament, dificultats de connexió i de mobilitat si no disposen de vehicle propi i una major inseguretat i invisibilitat si es tracta de dones que són víctimes de la violència en les relacions de parella.

Aquestes noves formes de vida que suposen la reclusió en l'espai domèstic, ja sigui en barris perifèrics concebuts com a guetos per a pobres o en barris i urbanitzacions concebudes com a guetos per a famílies riques, o en diverses situacions intermitges, representen una pèrdua de relacions socials i comunitàries que actuaran de forma negativa en termes de cohesió social, de solidaritat i que finalment tindran també greus conseqüències sobre la salut de les persones i la seva capacitat de desenvolupament personal.

L'habitatge, d'altra banda, pot ser analitzat des de la perspectiva del dret a l'habitatge i el grau en què aquest dret s'assoleix i des de la perspectiva de l'habitatge com a espai en si mateix, des de l'anàlisi dels espais, la seva rigidesa o flexibilitat i la jerarquia en el seu ús. L'habitatge i el nucli de convivència que conté, sigui aquest de la modalitat que sigui, és també una unitat de consum que permet analitzar pautes d'ingressos i de despesa per tal d'establir quines desigualtats es manifesten a partir d'aquests paràmetres.

En definir els indicadors ens hem proposat adoptar una perspectiva integral i integradora que tracti de superar les barreres que separen el públic del privat i que integri les desigualtats entre homes i dones respecte de l'habitatge en un context econòmic i social que ens permeti l'anàlisi. Algunes vegades, no obstant, hem topat amb la manca d'enquestes que valorin alguns elements que considerem rellevants.

Respecte de l'habitatge, entès com a espai, manquen propostes que recullin una perspectiva no androcèntrica i centrada en les cures; entre les que s'han plantejat, ens sembla important la proposta formulada per Bofill, Dumenjó i Segura (citada a Borja 2003). Aquesta proposta està basada en la consulta duta a terme a través de seminaris i tallers amb dones com a part del programa "Les dones i la ciutat". Entre les propostes que es recullen figuren donar flexibilitat i multifuncionalitat especialment a la cuina (sense portes o amb sistemes mòbils que permetin connectar-la o no amb altres ambients segons les necessitats) o la de convertir els terrats en zones comunitàries.

En aquest terreny, atès que la llar esdevé cada cop més espai de cures complexes (les persones vivim més anys però sovint amb discapacitats, es tendeix a derivar des dels hospitals cap a la llar cures complicades i de llarga durada o cròniques, per tal d'abaratir costos...), caldria que l'habitatge recollís en el seu disseny criteris d'accessibilitat i ergonomia, així com criteris de flexibilitat que permetessin usos diferenciats dels espais segons les necessitats a través de les diverses etapes vitals i la seva adaptació quan les persones que l'habiten presenten algun tipus de discapacitat.⁹

De les mateixes autores abans citades, recollim també altres propostes que malgrat no estar centrades únicament en l'habitatge reflecteixen la idea apuntada abans que

9 L'actual Avantprojecte de Llei de l'Habitatge de la Generalitat de Catalunya ja recull aquest requisit per als nous habitatges que es construeixin.

les tasques domèstiques i aquelles associades a la cura es desenvolupen també en espais externs a l'habitatge: projectar espais als interiors d'illes; crear espais entremitjos i fer servir els espais entre edificis com a espais de trobada; generar proximitat entre l'habitatge i els serveis d'equipaments; posar serveis col·lectius per a grups d'habitatges (cuines, menjadors, sales de joc, bugaderies...). Creiem que és important incorporar aquestes propostes en una visió de l'espai domèstic i de la cura que no se circumscriu exclusivament a l'habitatge.

La proposta de serveis col·lectius per a grups d'habitatges enllaça amb la necessitat d'incorporar criteris de sostenibilitat mediambiental al disseny de l'habitatge. Sorpren que quan d'una banda s'ha assolit que els habitatges hagin de reunir un seguit de característiques d'eficàcia mediambiental i l'obligatorietat de posar plaques solars, en paral·lel, s'eliminin els estenedors, en un país de clima mediterrani, i s'opti per posar assecadores, fins i tot en els habitatges de protecció oficial, és a dir, aquells la construcció dels quals està més directament supervisada per l'Administració. Alguns ajuntaments promouen entre les seves normatives d'urbanisme la retirada de les façanes de les tradicionals persianes, que representen un medi ecològic per protegir-se de la calor i del sol directe i que poden estalviar sistemes de refrigeració.

Finalment sempre dins de les recomanacions, donat que les experiències de generació d'habitatge social són tan disperses i reduïdes al nostre país, considerem que seria aconsellable establir un catàleg. Aquest hauria de recollir les iniciatives que hagin tingut en compte de forma expressa un eix no androcèntric en la seva elaboració i desenvolupament. També fora bo encetar el debat entorn d'un possible pla de xoc que abordés les situacions de necessitats extremes d'habitatge protagonitzades pels col·lectius més desfavorits, entre ells diversos en què predominen les dones.

Indicadors	
Indicador 1: Règim de tinença de l'habitatge principal	
Definició	Règim de tinença o titularitat de l'habitatge de propietat o de lloguer en funció que la persona de referència ¹⁰ sigui home o dona. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, estat civil i nivell social, tipologia de llar.
Objectiu	Posar de manifest les desigualtats entre homes i dones respecte de la propietat de l'habitatge. Les desagregacions per grups d'edat, grups socials i origen ens permetran conèixer si aquestes desigualtats es creuen amb altres. Les desagregacions per nivell de formació i tipus d'ocupació donaran informació sobre majors o menors oportunitats d'accés a la propietat en funció d'aquests paràmetres.
Importància	En els darrers anys la propietat de l'habitatge s'ha convertit en un objectiu prioritari per a les persones i les famílies. La manca de polítiques socials d'habitatge de lloguer, la incertesa que ha fet que la compra de l'habitatge es visualitzi com un "valor segur", la introducció de mesures que limiten el lloguer i els drets de l'inquilina o inquilí i la baixa disponibilitat d'habitatges de lloguer, junt amb els elevats preus que tenen, han fet que la majoria de les persones optessin per l'endeutament a terminis cada cop més llargs per tal d'accedir a un habitatge de propietat. No obstant això, expressa també un poder adquisitiu i la pervivència de valors androcèntrics. Segons l'Estudi de l'Habitatge a Catalunya 2002, un 82,7% de les llars a Catalunya tenen com a cap un home i un 17,3% una dona. En aquest segon cas predominen els percentatges de llars que se situen en un estrat econòmic baix i mitjà/baix. Per contraposició a les llars on el cap de família és un home, que es situen en l'estrat mitjà/alt i alt.
Fons d'informació	Cens de Població i Habitatge, IDESCAT. Panell de Desigualtats Socials a Catalunya, Fundació Jaume Bofill.
Indicador 2: Superfície de la llar per persona segons que la persona de referència sigui dona o home	
Definició	Relació entre metres quadrats d'espai habitable per nombre d'habitants en funció que la persona de referència sigui dona o home. Variables de desagregació:

10 Per a persona de referència s'entén, seguint la nomenclatura de l'INE, la persona responsable de la llar, és a dir, la que en té la titularitat; quan aquesta és compartida per dues persones, s'opta per la de més edat.

	<p>procedència, trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de les llars i franges de referència (menys de 30 m, de 30 a 59 m, de 60 a 89 m, de 90 a 119 m, de 120 a 149 m, de 150 a 179 m, de 180 o més).</p>
Objectiu	Mostrar desigualtats de gènere en l'accés a un habitatge de qualitat. També permetrà creuar aquestes desigualtats amb altres en raó de l'origen o bé de l'edat i la renda.
Importància	Permetrà saber en quins col·lectius les dones es troben en situacions d'infrahabitatge o amuntegament i, per tant, orientar les polítiques d'habitatge. En la mesura que són les dones les que desenvolupen tasques de cures de forma gairebé exclusiva, són les que fan un ús més intensiu de l'habitatge. L'estimació feta a partir de l'Estudi de l'Habitatge a Catalunya 2002 és que el 50,1% de les llars disposa d'un màxim de 36 m ² disponibles per persona, mentre que un 0,7% disposa de menys de 12 m ² , xifra que assenyala que en 16.500 llars existiria una situació d'amuntegament. No obstant això, aquest estudi hauria de ser corregit a partir de la incorporació de la població de persones que no apareixen als estudis per no tenir papers, especialment als nuclis urbans.
Fonts d'informació	Anuari Estadístic de Catalunya, IDESCAT. Panell de Desigualtats Socials a Catalunya, Fundació Jaume Bofill.
Indicador 3: Ingressos bruts de la llar dedicats a la compra o lloguer de l'habitatge	
Definició	Percentatge dels ingressos bruts de la llar dedicat a la compra o lloguer de l'habitatge en funció que la persona de referència sigui home o dona. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de llar i nivell social.
Objectiu	Posar de manifest les possibles diferències en l'esforç econòmic que representa l'accés a l'habitatge en homes i dones.
Importància	La relació entre aquest indicador amb els indicadors d'ingressos monetaris ens permetria observar el nivell de disponibilitat de renda que tenen homes i dones un cop eliminades les despeses dedicades a l'habitatge. El cost cada vegada més gran de l'habitatge en relació amb els ingressos familiars està fent disminuir la capacitat de consum d'altre tipus de béns i/o augmentar les hores de treball dels membres de la llar. D'altra banda, en un moment en què les polítiques socials d'habitatge són molt minses en comparació amb les dels altres països europeus, permetria posar en relleu el fenomen de les persones que tot i estar integrades al mercat laboral estan per sota del llindar de la pobresa i si en aquest col·lectiu hi ha, com ja apunten les enquestes, una major presència de dones.
Fonts d'informació	Encuesta de condiciones de vida, INE.
Indicador 4: Ubicació de llars monoparentals i monomarentals	
Definició	Percentatge de llars en barris considerats de baixa o d'alta qualitat en relació amb el fet que la persona de referència sigui home o dona. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, estat civil, nivell social i nombre de menors de 18 anys per habitatge.
Objectiu	Mostrar desigualtats entre homes i dones en l'accés a un habitatge en barris de major o menor qualitat.
Importància	Partint del coneixement que les llars monomarentals són força més nombroses que les llars monoparentals, és important veure el possible accés desigual de les dones de determinats col·lectius (rendes baixes, immigrades...) a barris de millor qualitat. La qualitat dels barris pot ser mesurada també a partir dels índex combinats de capacitat econòmica i l'índex de desigualtat.
Fonts d'informació	Cens de Població i Habitatges 2001, IDESCAT. Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, IDESCAT.
Indicador 5: Instal·lacions i serveis a la llar	
Definició	Nombre de llars unipersonals i monoparentals o monomarentals que disposen d'aigua calenta, bany o dutxa, gas, telèfon, ascensor (si cal) tenint en compte si la persona de referència és dona o home. Variable de desagregació: procedència, trams d'edat, nivell social i nombre de menors de 18 anys per habitatge.
Objectiu	Mostrar desigualtats entre homes i dones en l'accés a un habitatge de qualitat.
Importància	Les instal·lacions i serveis descrits poden ser considerats com a indicatius d'un nivell mínim de qualitat de la llar. Ens informarà de si homes i dones en llars unipersonals o en famílies monoparentals i monomarentals tenen accés a situacions d'habitatge de la mateixa qualitat o no.
Fonts d'informació	Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, IDESCAT.
Indicador 6: Percepció de problemes a la llar	
Definició	Percentatge de persones que manifesten problemes a la llar relatius a llum insuficient, sorolls produïts per veïnes/veïns o al carrer, contaminació i/o altres problemes ambientals, delinqüència i/o vandalisme. Variables de desagregació: trams d'edat significatius i nivell social.

Objectiu	Mostrar desigualtats entre dones i homes en l'accés a un habitatge en un barri de qualitat.
Importància	La percepció de molèsties i d'inseguretat ens dona una dimensió de la qualitat de l'habitatge i de la qualitat de l'entorn. Les xifres actuals són lleugerament superiors en percepcions de problemes per a les dones pràcticament a totes les edats. Això ens indicaria que disposar d'una mesura periòdica ens permetria conèixer l'evolució en termes de millora de la qualitat de vida de les dones.
Fons d'informació	Encuesta de condiciones de vida 2004, INE. Encuesta de condiciones de vida i hàbits de la població, IDESCAT.
Indicador 7: Titularitat d'habitatge de protecció oficial	
Definició	Relació de percentatge de dones que accedeixen a habitatge de protecció oficial en comparació amb el percentatge d'homes. Fora interessant relacionar el percentatge de sol·licituds realitzades per dones amb el nombre d'habitatges efectivament concedits. Variables de desagregació: per edat, tipologia de llar i nivell social.
Objectiu	Mostrar possibles desigualtats entre dones i homes en l'accés a l'habitatge de protecció oficial. Fer visible quines tipologies de família es troben en la franja que accedeix de forma prioritària a habitatge protegit.
Importància	Tot i que cal concedir a aquest indicador una importància relativa, ja que la franja de persones que accedeixen a habitatge de protecció és actualment molt restringida a persones amb rendes mitges/baixes, però no excessivament baixes, seria un indicador de cap a quins col·lectius s'adrecen les polítiques socials en matèria d'habitatge.
Fons d'informació	Departament de Medi Ambient i Habitatge. Actualment no disposen d'aquesta data i no la tindran fins que es posi en marxa la llista única per a l'accés a habitatge social.
Indicador 8: Ajuts per al lloguer d'habitatge	
Definició	Relació de dones que sol·liciten ajuts per pagar el lloguer de l'habitatge en relació amb el nombre d'homes que han fet aquesta demanda. Variables de desagregació: edat, tipologia de llar i nivell de renda.
Objectiu	Mostrar desigualtats entre dones i homes en els sectors en situació econòmica i social més precària.
Importància	Malgrat que es tracta d'un programa que s'ha implementat recentment, sembla que podria ser un bon predictor de necessitats d'habitatge de lloguer social i fora bo significar en quina mesura les dones, en especial aquelles que per edat o situació estan en condicions més vulnerables, haurien de ser subjectes de polítiques específiques en aquest sentit.
Fons d'informació	Direcció General d'Habitatge de la Generalitat de Catalunya.
Indicador 9: Espais propis dins la llar	
Definició	Relació entre dones i homes de 18 i més anys que consideren que disposen d'espai propi dins la llar. Variables de desagregació: edat, estat civil, tipologia de llar i nivell de renda.
Objectiu	Posar de manifest si existeix una jerarquia en l'ús dels espais dins de la llar i la manca d'un espai personal per algunes o alguns dels seus habitants.
Importància	Tal com estan concebuts actualment els habitatges, existeixen espais propis per alguns membres de la família i d'altres espais que estan dedicats als serveis comuns de la llar. En línies generals la divisió dels espais reproduceix la divisió sexual del treball i a més a més està organitzada de tal manera que reflecteix relacions de poder. La disposició actual dels habitatges afavoreix l'existència d'espais segregats i aïllats de la resta dels espais de la llar, com per exemple la cuina. La responsabilitat de les dones d'estar "atentes a les necessitats de les altres persones" sembla que els impedeix disposar d'un espai propi. És allò que es coneix com la falta d'espai privat de les dones; les dones tenen espai domèstic però no espai privat. L'Estudi de l'Habitatge a Catalunya 2002 recull que un 41,2% de les llars disposen d'estudi/despatx/biblioteca, no obstant això, no s'explicita qui fa un ús preferent d'aquest espai.
Fons d'informació	No existeix la informació. Es podria incloure una pregunta adequada a l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, IDESCAT.
Indicador 10: Responsabilització en tasques de reciclatge dins de la llar	
Definició	Relació entre el nombre d'homes i nombre de dones que es responsabilitzen d'organitzar i seleccionar els residus domèstics per facilitar-ne la recollida i eliminació selectiva. Variables de desagregació: grups d'edat significatius, tipologia de la llar.

Objectiu Evidenciar el grau de responsabilitat mediambiental d'homes i de dones i mostrar l'increment de treball que aquestes tasques pot suposar a les segones quan les assumeixen de forma exclusiva.

Importància L'evidència de temps de dedicació i de sensibilitat en termes mediambientals pot ajudar a mostrar de forma més clara els treballs de les dones a la llar i la seva complexitat i diversificació creixent. Conèixer el perfil de les persones que majoritàriament es fan càrrec de la selecció d'escombraries a les llars, pot ajudar a orientar les polítiques de recollida selectiva i afinar en les campanyes de sensibilització.

Fons d'informació No existeix la informació. Es pot suggerir la seva incorporació a l'Agenda 21.

Accés a un treball remunerat en condicions adequades

Parlar de treball remunerat exigeix abans de tot aturar-nos un moment en el mateix concepte de *treball*, que no pel fet de ser molt antic, està exempt de controvèrsia. Tradicionalment, des de l'economia i altres disciplines socials, s'ha identificat *treball* amb *ocupació*. Ara bé, una visió més àmplia de les condicions de vida de la població condueix inevitablement a plantejar-se que per satisfer les necessitats humanes –personals i socials– es requereixen diferents tipus de treball i segurament el més rellevant no és el treball de mercat, sinó l'anomenat *treball de cura* que, com que es defineix en la capacitat d'«accés a la cura», té a veure amb la cura directa de nenes, nens, persones grans o malaltes, i amb tasques d'alimentació, higiene, relacions i afectes dirigides a tota la població.

Tanmateix, l'anàlisi del mercat laboral tradicionalment s'ha centrat en l'ocupació i ha ignorat l'existència d'altres treballs que no li són aliens, és a dir, ha ignorat la relació dinàmica que hi ha entre el procés de producció de mercaderies i el procés de reproducció social de la població i, en particular, de reproducció de la força de treball. Aquest procés no es refereix exclusivament a la situació del treballador o treballadora en l'edat activa mentre té una feina, sinó al seu cicle vital complet i a la reproducció de les futures generacions. Es tracta d'un procés humà i no tècnic, i és en aquest sentit que la reproducció de les persones no pot separar-se ni aïllar-se del context social en el qual té lloc (Picchio 2001).

Els mecanismes de funcionament i les interdependències entre els diferents processos de treball i, en particular, l'estructuració del mercat laboral i l'organització familiar, determinen una distribució desigual de temps i treballs entre dones i homes i, en conseqüència, una situació social desigual. Més específicament, les relacions entre treball de mercat, treball familiar domèstic i benestar condicionen formes i qualitat de vida segons el sexe.

Per tant, en analitzar només «una part del treball», no es té informació sobre què passa amb el «temps de treball total» i, per tant, amb el benestar de les persones. La qualitat de vida no només té a veure amb la quantitat de béns i serveis de què es pot disposar, sinó també –entre altres coses– amb la quantitat i tipus de treball que s'ha de fer per aconseguir-los (Carrasco et al. 2004, Mayordomo 2004).

D'altra banda, les relacions laborals també s'han basat tradicionalment en formes d'organització que tenen en compte, de manera exclusiva, els processos de producció mercantil. S'han centrat en les condicions de treball-ocupació i no en les condicions de vida. S'ha plantejat com a contradicció fonamental la que hi ha entre el salari i el benefici, i és per això que no s'ha fet explícit el conflicte –que constitueix el nucli del treball assalariat– entre beneficis empresarials i nivell de vida de tota la població.

La limitada definició de *treball* –que l’identifica amb *ocupació*– no només ha comportat problemes conceptuals, sinó que, a més, ha tingut conseqüències importants en l’elaboració i la implementació de polítiques públiques. Considerar només els efectes en el costat visible de l’economia (el mercantil) i oblidar o ocultar els efectes que pugui tenir en l’economia de la cura no mercantil (invisible), implica un risc clar, tant en termes d’inequitat com d’ineficiència.

En conseqüència, analitzar l’«accés a un treball remunerat» implica considerar diferents dimensions de l’assumpte. La més rellevant és la perspectiva d’anàlisi: es tracta d’estudiar la participació en el treball mercantil considerant que les persones poden mantenir responsabilitats en altres activitats, bàsicament, en les tasques de cura. El treball (mercantil i no mercantil), la seva realització, les jornades, les responsabilitats i la dedicació són un dels aspectes clau que explica les diferents condicions de vida de dones i homes en la nostra societat.

L’oblit sistemàtic en les estadístiques oficials del treball de cura impedeix captar l’univers d’activitats que duen a terme les persones i observar que el temps de treball (individual i social) es reparteix necessàriament entre l’ocupació i el treball de cura; un repartiment de temps i treball que, històricament, s’ha estructurat segons el gènere i que ha contribuït, en part, a perfilar les estratègies i oportunitats de participació de dones i homes tant en el mercat laboral com en l’àmbit familiar domèstic. És per això que és important construir indicadors que considerin els diferents treballs. A més, en relació amb les estadístiques oficials hi ha un problema afegit: les categories habitualment utilitzades d’activitat, inactivitat, ocupació i atur, aparentment neutres, presenten un biaix androcèntric important perquè estan definides per a una activitat tradicionalment masculina (Carrasco i Mayordomo 2000).

Ara bé, difícilment a través d’indicadors quantitius es podrà captar un dels aspectes clau de la realització simultània d’ambdós treballs: la tensió profunda entre l’objectiu del benefici –propi del treball de mercat– i el de la cura de la vida –propi del treball no remunerat fet a les llars. Tensió que es tradueix i concreta en l’àmbit individual en l’experiència viscuda de les persones específiques que assumeixen la responsabilitat de la llar, les dones; i que té importants repercussions tant en la manera de participar en el mercat laboral en determinats períodes del cicle vital com en aspectes de la seva salut física i emocional. El desgast d’energies físiques i psíquiques que suposa la *dobla presència* s’està manifestant actualment en diferents tipus de problemes de salut en la població femenina; i és aquest un aspecte clau en què els indicadors de salut es relacionen amb els de treball.

Una altra dimensió del treball remunerat la hi atorga la seva pròpia definició: permet obtenir ingressos monetaris, absolutament necessaris en la nostra societat capitalista per tenir accés a una sèrie de recursos vitals. Precisament per la importància que representa la disponibilitat de diners, en aquest estudi aquesta dimensió s’ha tractat de forma separada, la qual cosa no representa que s’analitzin de forma independent, sinó que, al contrari, els indicadors d’ambdues capacitats estan absolutament relacionats.

Ara bé, és possible que per a una part de la població –sempre o durant períodes específics del cicle vital– el treball remunerat es plantegi com una obligació per la necessitat monetària; però tenir accés a un treball remunerat adequat també pot implicar aspectes que van més enllà de l’ingrés dinerari: socialització, participació, realització d’una activitat creativa, etc. Això dependrà fonamentalment de les carac-

terístiques de l'ocupació, on possiblement el nivell educatiu tingui una influència considerable. És per això que cal disposar d'indicadors que reflecteixin les condicions d'ocupació i de treball: estabilitat, tipus de jornada, de contracte, etc.

Finalment, una altra dimensió rellevant del treball remunerat és el temps de treball. En la nostra societat, la jornada laboral determina la resta dels horaris. La població no està en condicions d'ajustar la satisfacció de les seves necessitats al temps laboral, sinó que es dona precisament la situació contrària: els horaris i les jornades de les diferents activitats bàsiques de la vida i les relacions s'han d'adaptar als requeriments horaris del treball remunerat. Però, a més, per al temps de treball de mercat no hi ha un temps de treball òptim. Es pot plantejar com un tema de decisions i preferències individuals –absolutament restringides per les necessitats d'ingressos monetaris– afectades per diverses variables que influeixen de manera diferent en les decisions de dones i homes. Les decisions de les dones en relació amb el temps òptim de treball remunerat possiblement estiguin més influïdes pel moment del cicle vital, la necessitat de cuidar persones dependents i/o les possibilitats de comptar amb ingressos diferents del propi salari. En canvi, les decisions masculines sobre el temps desitjat de dedicació al treball remunerat estaran més condicionades pel seu paper de treballadors assalariats, el nivell d'ingressos i/o les possibilitats de promoció; sense que les necessitats de cura familiars els afectin sensiblement (Carrasco *et al.* 2003, Carrasco *et al.* 2005). I és per això que la lectura d'indicadors de temps de treball hauria d'incloure algun tipus d'informació qualitativa que ajudés a interpretar els valors quantitius.

Els indicadors que es defineixen a continuació intenten incloure les diferents dimensions que té el treball remunerat. Els tres primers fan referència a aspectes de temps i d'ocupació, tenint en compte el treball remunerat i el treball de cura. Els tres indicadors següents tenen a veure amb l'ocupació en el treball de mercat i la manera d'integrar-se en aquest treball. A continuació es defineixen indicadors de precarietat i d'atur i, finalment, hi ha dos indicadors de segregació horitzontal.

Indicadors	
Indicador 1: Relació de temps total de treball	
Definició	Relació entre el temps total de treball de cura realitzat per tota la població (mitjana social del treball de cura multiplicat per la població considerada) i el temps total de treball de mercat realitzat per tota la població (mitjana social del treball de mercat multiplicat per la població de 16 a 65 anys).
Objectiu	Permet observar les necessitats socials de treball independentment de qui faci les diferents activitats. A més, permet comparar el temps total necessari del treball de cura en relació amb el treball de mercat.
Importància	Com ja s'ha comentat anteriorment, el terme <i>treball</i> habitualment s'ha identificat amb <i>ocupació</i> o <i>treball remunerat</i> . En conseqüència, el treball de cura s'ha mantingut –tant socialment, políticament i acadèmicament– com una activitat marginal sense reconeixement ni valoració social. La importància d'aquest indicador rau en el fet que –almenys en termes quantitius– trenca la imatge del treball de cura com una activitat marginal, i mostra l'enorme quantitat de temps que requereix la societat en el seu conjunt per dur a terme les activitats bàsiques de la vida quotidiana.
Fons d'informació	Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/IDESCAT).
Indicador 2: Relació de temps mitjà de treball	
Definició	Relació entre el temps mitjà social de treball de cura i el temps mitjà social de treball de mercat de dones i d'homes. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, estat civil i tipologia de llar.
Objectiu	Permet observar les possibles desigualtats entre dones i homes en la dedicació de temps als diferents treballs. Les desagregacions permeten comparar, a més, dones entre si i homes entre si d'acord amb les variables considerades. D'aquesta manera es poden observar diferències per cicle vital entre persones del mateix sexe.

Importància En establir una relació entre el temps que dediquen a cada treball dones i homes, la comparació entre els indicadors d'ambdós sexes reflecteix el grau d'implantació dels rols socials, és a dir, el grau d'especialització de les dones en treballs de cura i dels homes en treball de mercat. Les comparacions d'acord amb les variables establertes permeten observar si, al llarg del cicle vital, les diferències entre dones i homes s'accentuen en els moments crítics de cura, la qual cosa podria assenyalar que les diferències bàsiques entre sexes es mantenen.

Fons d'informació Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/IDESCAT).

Indicador 3: Doble presència

Definició Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que fan els dos treballs, almenys a temps parcial. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de llar i nivell social.

En relació amb el que es considera *temps parcial* cal fer un comentari. El terme *ocupació a temps complet* no és un concepte tècnic, sinó un concepte sociohistòric, acceptat per una determinada societat, definit entorn del nombre d'hores que majoritàriament fan les persones que participen en el treball i que té relació, entre altres coses, amb el desenvolupament tecnològic i amb els guanys conquerits pels treballadors i treballadores. En aquest sentit, i tenint en compte un criteri semblant, l'ocupació a temps parcial en treballs de cura es considera «haver fet més de 10 i fins a 20 hores setmanals» (Carrasco et al. 2004).

Objectiu Mostrar les desigualtats entre dones i homes en les situacions més crítiques del cicle vital: persones en edats actives que fan els dos treballs. Demanar que l'ocupació sigui almenys a temps parcial en ambdós treballs, d'alguna manera exigeix que es tingui assumida la responsabilitat del treball i elimina les situacions en què només es «col·labora» en les tasques de cura.

Importància La realització d'ambdós treballs almenys a temps parcial és una de les situacions conflictives d'organització del temps de treball i que normalment produeix fortes tensions en les persones que el fan. És per això que la interdependència d'ambdós treballs estableix, com cap altre indicador, les profundes desigualtats que poden produir-se entre dones i homes en l'organització de la vida quotidiana de les llars. L'indicador pot mostrar si la doble presència continua sent una característica molt més femenina que masculina i si la integració de les dones en el mercat laboral i l'aportació d'ingressos similars a la llar ha eliminat les desigualtats en els treballs.

Fons d'informació Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/IDESCAT).

Indicador 4: Taxes d'ocupació

Definició Relació entre la població ocupada i la població de 16 a 64 anys. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, nivell d'estudis, estat civil, tipologia de llar i nivell social.

Objectiu Mostrar l'ocupació femenina en relació amb la masculina. Les desagregacions establertes ofereixen diferents tipus d'informació. Les variables de cicle vital permeten comparar les variacions que es produeixen en l'ocupació femenina i masculina en els moments de més necessitat de treballs de cura a la llar. La desagregació per nivell social mostra les possibles diferències entre dones i homes entre si. La variable «nivell d'estudis acabats» relaciona la capacitat «accés a l'estudi» amb l'«accés al treball». Es tracta de veure si efectivament un nivell d'estudis més elevat facilita l'ocupació en el mercat. Finalment, la desagregació per tipus de població permet observar les desigualtats específiques de les dones immigrants.

Importància Les taxes d'ocupació són un dels indicadors bàsics utilitzats per analitzar el treball de mercat. No tenen cap relació, almenys en la definició, amb el treball de cura. Reflecteixen la integració de les dones en el mercat laboral en termes agregats. La importància rau en el fet d'establir comparacions entre les taxes globals i les desagregades d'acord amb les variables establertes. Les variables de cicle vital mostren, a més de les possibles variacions segons el moment del cicle, els canvis generacionals que estan tenint lloc entre les dones de diferents generacions a Catalunya (i a l'Estat espanyol). La desagregació per nivell d'estudis ofereix informació sobre si el nivell d'estudis afecta de manera semblant dones i homes en relació amb la seva situació en l'ocupació. La desagregació segons el tipus de població, a més de reflectir desigualtats específiques de la població immigrant femenina, atesos els fluxos migratoris creixents, és un indicador important per analitzar-ne l'evolució en el temps.

Fons d'informació Encuesta de Población Activa (INE/IDESCAT), Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/IDESCAT).

Indicador 5: Taxes d'ocupació en situació específica de cura

Definició Taxa d'ocupació a temps complet i amb presència de menors de 10 o menys anys (en relació amb el total de llars en què hi ha menors de 10 o menys anys). Variables

	de desagregació: trams d'edat significatius, nivell d'estudis, estat civil, tipologia de llar i nivell social.
Objectiu	Permet observar les desigualtats entre dones i homes en la participació en treball de mercat, considerant dos aspectes rellevants interrelacionats: l'un de la llar, la presència de menors, i l'altre de l'ocupació, el tipus de jornada. Les desagregacions ofereixen informació, en aquest nou context, semblant a l'indicador anterior.
Importància	A diferència de l'indicador anterior, que és l'habitual en els estudis del mercat de treball, aquest indicador relaciona les característiques de la jornada en l'ocupació amb una situació específica del cycle vital. En edats intermèdies, quan es tenen fills i filles petits, normalment és quan es presenten les situacions més conflictives en relació amb l'organització del temps i sorgeixen més clarament les diferències entre dones i homes de dedicació als diferents treballs. Són aquest tipus de situacions les que reflecteixen millor si realment s'està en condicions d'«igualtat» en el mercat de treball.
Fons d'informació	Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/IDESCAT), Encuesta de Población Activa (INE/IDESCAT).
Indicador 6: Temps de treball remunerat	
Definició	Relació entre el temps mitjà per participant dedicat a treball de mercat per part de les dones i el temps mitjà per participant dedicat a treball de mercat per part dels homes. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, nivell d'estudis, estat civil, tipologia de llar i nivell social.
Objectiu	Observar les possibles desigualtats en temps de dedicació al treball de mercat entre dones i homes, ja que una cosa és la taxa d'ocupació i una altra de molt diferent el temps que es dedica a l'activitat.
Importància	El temps de treball remunerat permet detectar diferències entre la participació de dones i homes, però difícilment es poden obtenir conclusions normatives. Ja s'ha advertit anteriorment que no hi ha un temps òptim de treball de mercat. Habitualment el salari i/o el procés de promoció en el lloc de treball està lligat al nombre d'hores treballades i per això les persones opten per treballar més hores, sense que això reflecteixi un desig o una preferència; més aviat pot estar reflectint una simple necessitat. És important veure les diferències entre dones i homes per detectar com ajusten el temps de treball remunerat unes i altres en els moments crítics de necessitats de cura a la llar.
Fons d'informació	Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/IDESCAT), Encuesta de Población Activa (INE/IDESCAT).
Indicador 7: Preferència d'ocupació del temps	
Definició	Percentatge de dones i homes que voldrien dedicar més temps a determinades activitats: treball remunerat, treball de cura, relacions personals, lleure, activitats comunitàries, etc. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, nivell d'estudis, estat civil, tipologia de llar i nivell social.
Objectiu	Permet captar de manera indirecta la possible satisfacció de les persones amb el seu temps de treball. La desagregació per les variables assenyalades ofereix informació sobre les diferències en els diversos moments del cycle vital.
Importància	Es tracta d'un indicador subjectiu sobre el temps de treball. És una pregunta indirecta, ja que normalment, a través d'una pregunta directa, les persones solen respondre que la seva organització del temps ja està bé; perquè de fet és el que estan fent donades les seves condicions socials i personals. És per això que demanar què volen pot oferir més informació.
Fons d'informació	No existeixen. Es podria afegir una pregunta en l'"Encuesta de Empleo del Tiempo" 2002/2003 (INE/IDESCAT)
Indicador 8: Ocupació en càrrecs de responsabilitat	
Definició	Percentatge de persones (per sexe) que ocupen llocs de responsabilitat en relació amb el total de persones ocupades. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de llar.
Objectiu	L'indicador informa sobre un aspecte de l'ocupació en el treball de mercat en què les dones hi solen estar poc representades i això significa una forma de segregació vertical: l'ocupació en llocs de responsabilitat. La desagregació per les tres variables assenyalades permet observar si l'esmentada segregació té relació amb el cycle vital de les dones, és a dir, amb aquelles situacions en què els treballs de cura «les demanen».
Importància	L'indicador permet observar les dificultats que encara poden trobar les dones per accedir a càrrecs de responsabilitat, la qual cosa sol denominar-se <i>sostre de vidre</i> : barreres invisibles que els impedeixen accedir a llocs de poder. Actualment, les dones estudien més que els homes i anualment es titulen més dones que homes en estudis superiors; és per això que serà interessant observar l'evolució d'aquest indi-

<p>cador per comprovar si l'accés a llocs de poder té relació amb el nivell d'estudis o cal buscar les raons en una altra banda.</p>
<p>Fons d'informació Encuesta de Población Activa (INE/IDESCAT).</p>
<p>Indicador 9: Taxa de temporalitat</p>
<p>Definició Relació entre la població ocupada amb contracte temporal i el total de la població assalariada. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, nivell d'estudis, estat civil, tipologia de llar i nivell social.</p>
<p>Objectiu Mostrar un tipus de precarietat creixent que té lloc en el mercat de treball: l'ocupació amb contracte temporal. En ser una modalitat de contracte que s'ha anat implantant de forma creixent en les últimes dècades, serà important la desagregació per trams d'edat.</p>
<p>Importància El contracte temporal sembla ser un tipus de precarietat juvenil i femenina; les dones es mostren com un grup particularment vulnerable a aquest tipus de contracte. El contracte temporal, per la seva mateixa definició, crea grans inseguretats que dificulten la planificació i l'organització de la vida; situació que es fa crítica en llars monoparentals o monomarentals, especialment en aquestes últimes ja que són majoritaris entre aquests tipus de llars. El contracte temporal es pot justificar en els grups de població en què la seva activitat principal no és el treball remunerat i que només en volen en períodes específics, com ara els i les estudiants en període de vacances.</p>
<p>Fons d'informació Encuesta de Población Activa (INE/IDESCAT).</p>
<p>Indicador 10: Taxa de parcialitat</p>
<p>Definició Relació entre la població ocupada amb contracte a temps parcial i el total de la població ocupada. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, nivell d'estudis, estat civil, tipologia de llar i nivell social.</p>
<p>Objectiu Els contractes a temps parcial són una altra forma de precarietat en el mercat de treball, tot i que de forma anàloga a l'indicador anterior es poden justificar en grups de població en què la seva activitat principal no és el treball de mercat (estudiants).</p>
<p>Importància Tradicionalment s'havia considerat que el contracte a temps parcial era una modalitat de contracte preferit per les dones per poder «conciliar» treball remunerat i treball de cura. No obstant això, estudis sobre el tema han desmentit aquesta afirmació. Tot i això, és possible que dones en edats intermèdies i amb ingressos de la llar mitjans/alts, puguin triar transitòriament reduir el seu temps de treball. És important observar les diferències entre dones i homes precisament en aquestes etapes del cicle vital en el qual augmenta el treball de cura. D'altra banda, se sap que a Catalunya i a l'Estat espanyol, malgrat ser creixent la jornada a temps parcial, encara està molt per sota de les taxes de la majoria dels països europeus; això explica també l'interès a observar l'evolució d'aquest indicador.</p>
<p>Fons d'informació Encuesta de Población Activa (INE/IDESCAT).</p>
<p>Indicador 11: Taxa d'atur</p>
<p>Definició Relació entre la població aturada i la població activa. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, nivell d'estudis, estat civil, tipologia de llar i nivell social.</p>
<p>Objectiu Mostrar el nivell d'atur femení en relació amb el masculí. Les desagregacions assenyalades són fonamentals per determinar els nivells d'atur segons les característiques de la població.</p>
<p>Importància De forma anàloga a la temporalitat, l'atur és un fenomen bàsicament juvenil i femení. És important observar particularment l'atur femení en dones d'edats intermèdies, tant en les que han estat anteriorment en el mercat de treball com les que busquen per primera vegada ocupació. Aquesta última situació és específicament femenina i dona compte d'un sector de la població en seriosos desavantatges d'incorporació al treball remunerat.</p>
<p>Fons d'informació Encuesta de Población Activa (INE/IDESCAT).</p>
<p>Indicador 12: Taxa d'atur ocult</p>
<p>Definició L'atur ocult fa referència a grups de població que poden considerar-se en atur, però que habitualment no es recullen com a tals. Els més significatius són les persones que no busquen feina per raons familiars, però que, si les condicions canviessin, podrien modificar la seva actitud; les treballadores desanimades i els treballadors desanimats, i les persones que treballen a jornada parcial perquè no han trobat feina de jornada completa (persones en atur a temps parcial). La taxa d'atur serà la relació entre la població assenyalada i la població activa. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, nivell d'estudis, estat civil, tipologia de llar i nivell social.</p>

Objectiu	Fer visible una força de treball potencial que és principalment femenina. Una interpretació més realista de l'atur pot portar a dissenyar i implementar polítiques més adequades per corregir les desigualtats entre dones i homes.
Importància	Fer aflorar l'atur ocult respon a raons d'equitat i eficiència -a banda de respondre a raons de justícia. La lectura oficial de les dades sobre atur no permet observar que l'atur (visible) femení s'enfronta a un nivell de competència (l'atur ocult) no manifesta que augmenta la inseguretat en l'ocupació i les expectatives de més durada de l'atur. Un reconeixement explícit del fenomen portaria a intentar satisfer les demandes femenines d'ocupació que exigiria d'entrada una provisió adequada de serveis de cura per a nenes, nens, persones discapacitades i/o persones grans i una nova organització del temps de treball.
Fons d'informació	Encuesta de Población Activa (INE/IDESCAT).
Indicador 13: Taxa d'ocupació en sectors majoritaris de l'«altre sexe»	
Definició	Taxes d'ocupació d'un sexe en un sector tradicionalment majoritari de l'altre sexe. Per exemple, taxa d'ocupació femenina en la construcció i taxa d'ocupació masculina en educació primària i infermeria. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, nivell d'estudis i nivell social.
Objectiu	Es tracta d'un indicador de segregació horitzontal. En comptes de mesurar la concentració femenina i masculina en els diferents sectors, aquest indicador reflecteix el grau d'integració d'un sexe en un sector on tradicionalment ha estat minoritari. Les desagregacions assenyalades permeten observar si les noves generacions manifesten pautes diferents d'integració en els diferents sectors.
Importància	L'indicador reflecteix el possible accés a ocupacions majoritàries en l'«altre sexe», és a dir, els possibles canvis en les pautes culturals que determinen el que són «ocupacions femenines» i «ocupacions masculines». Ofereix informació sobre ruptures en els papers més tradicionals del mercat laboral.
Fons d'informació	Encuesta de Población Activa (INE/IDESCAT).
Indicador 14: Taxa de feminització de l'ocupació en el servei domèstic i de cura remunerats	
Definició	Relació entre el percentatge de dones i el percentatge d'homes en el servei domèstic i en altres tipus de cura remunerats (cangurs, cura a persones grans, etc.). Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, nivell d'estudis, tipologia de llar, nivell social i temps de treball.
Objectiu	L'objectiu de l'indicador és doble. En primer lloc, permet mostrar la segregació en un sector tradicionalment feminitzat i amb relacions laborals normalment més precàries que en un altre tipus d'ocupació, ja que no estan regulades pel règim general de la Seguretat Social. I, en segon lloc, l'indicador reflecteix un mecanisme específic de l'«accés a la cura»: anar al mercat, la qual cosa permet comparar el temps de cura remunerat amb el temps de cura no remunerat.
Importància	La importància de l'indicador també és doble. D'una banda, mostrar que la feminització del treball de cura no remunerat es manté quan es mercantilitza; però simultàniament, com que es considera un «treball de dones», es desvalora, i tenen condicions laborals pitjors i salaris normalment més baixos que la majoria de les ocupacions. De l'altra, la segregació d'acord amb l'origen de la població que fa aquest tipus de treball és un indicador de com la nostra societat està resolent la qüestió de la cura de les persones grans: acudeix a una població immigrant disposada a acceptar condicions d'ocupació més precàries. En qualsevol cas, és un treball de cura remunerat fet bàsicament per dones, que per definició té una relació estreta amb la capacitat d'«accés a la cura».
Fons d'informació	Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/IDESCAT), Encuesta de Población Activa (INE/IDESCAT), Encuesta de Condiciones de Vida i Hàbits de la Població (IRMB, IDESCAT).

Accés a l'obtenció d'ingressos monetaris

En el tipus de societat capitalista en la qual vivim és necessari disposar almenys d'una certa quantitat de diners per tenir accés a determinats béns i serveis. Disposar de diners també augmenta les possibilitats de prendre decisions sobre la pròpia vida, permet ampliar els marges de llibertat. A més, els diners representen poder en tots els àmbits socials, des dels més públics fins als més privats/domèstics.

Els diners poden adquirir-se per diferents vies: bàsicament s'obtenen directament de la producció social, i prenen la forma de salari, benefici, interessos o rendes; o s'obtenen com a transferències realitzades pel sector públic (pensions, jubilacions, prestacions per atur, rendes mínimes, etc.). En les societats capitalistes la via principal és la primera, la participació en el procés de producció social; la segona via depèn del grau de desenvolupament de l'estat del benestar.

L'accés als diners ha estat sempre molt desigual per a dones i per a homes. Els papers tradicionals que situaven les dones en el treball no remunerat i els homes en el remunerat ja determinaven l'accés als diners provinents de la producció social. És per això que es considera que les dones han estat «dependents» dels homes. Però a més, les transferències monetàries que representen un dret van via mercat laboral. Només es té dret a una pensió de jubilació o a una assegurança d'atur si prèviament s'ha participat en el treball de mercat i en determinades condicions. No són transferències universals. Per tant, les persones que mantenen una relació més feble amb el mercat de treball (les dones) tenen un accés més reduït a les transferències. Les transferències que no representen un dret s'atorguen per «necessitat» i són bastant més reduïdes que les anteriors (Sainsbury 1994, Carrasco *et al.* 1997).

La creixent participació de les dones en el mercat laboral els ha permès un major accés als diners; però no abandonar la responsabilitat de cura i alternar-la amb el treball remunerat té diverses conseqüències per a les dones: una trajectòria laboral més irregular, menys dedicació al treball remunerat en determinats moments del cicle vital, menys possibilitats de promoció, etc.; i tot això representa normalment reduccions monetàries en relació amb els homes, que presenten més disponibilitat per al treball remunerat (González *et al.* 2002). Aquest aspecte ens remet novament al conflicte del temps. El treball de cura condiona la participació laboral; però, també la rigidesa de la jornada o la flexibilitat d'acord amb les necessitats de l'empresa i no de les persones és la causa de fortes tensions que suporten les dones i que, en determinades ocasions, les persones no rebin tota la cura necessària, començant per les mateixes dones.

Ara bé, atorgar les transferències públiques d'acord amb el treball de mercat ha estat la forma més clara de no reconèixer el treball de cura com a treball necessari. El treball de cura, a diferència del treball de mercat, no dóna drets (de baixa per malaltia o per maternitat, de jubilació, etc.), no es reconeix com a treball. Així, les persones que l'assumeixen i el duen a terme –ja sigui a temps complet o compaginat amb el treball de mercat– estan doblement penalitzades i no reconegudes: tant per les menors possibilitats de relació directa amb la producció social com per la pèrdua de drets en relació amb les transferències públiques (CES 2000). Les vies a través de les quals s'atorguen les transferències i la quantia d'aquestes és un reflex del tipus d'estat del benestar existent: fins a quin punt les dones i els homes no depenen exclusivament del mercat (Carrasco *et al.* 1997, Sainsbury 1994).

Les afirmacions anteriors no pretenen ser normatives, sinó només informatives. S'està constatant una situació de desigualtat, però d'aquí no s'infereix que calgui imitar el model masculí. Probablement, mentre no s'aconsegueixi un reconeixement social del treball de cura com a bàsic i necessari, un primer pas cap a aquest objectiu és començar a plantejar la universalitat de les pensions, independentment del treball o treballs que les persones hagin fet durant la seva vida.

És evident que tenir diners no és una capacitat en si mateixa, els diners com a conjunt de bitllets i monedes no satisfan cap necessitat humana, no és una finalitat

que s'ha de perseguir. No obstant això, en la nostra societat, els diners són un mitjà, un recurs essencial que facilita l'accés a una sèrie de capacitats: habitatge adequat, condicions d'alimentació i salut, etc. I és per això que, tot i que l'accés a ingressos monetaris no sigui una capacitat en si mateixa, s'inclou com a tal per la importància que té en la nostra societat, tant com a mitjà per tenir accés a altres capacitats com per les majors possibilitats que permet per prendre decisions sobre formes de vida.

Ara bé, en relació amb els diners, tan importants són els aspectes referits als ingressos com els aspectes referits a les despeses. Diversos estudis assenyalen que, en general, les dones gestionen la despesa quan els ingressos són reduïts, és a dir, gestionen la pobresa; en canvi, quan els ingressos de la llar són importants, les dones gestionen la despesa de la vida quotidiana (els diners petits), però els homes prenen les decisions sobre despeses financeres, d'estalvi, etc. (Pahl 1989). El problema és que es tracta d'un tipus d'informació pràcticament inexistent a nivell agregat.

Els sis primers indicadors que es defineixen a continuació intenten reflectir els diferents aspectes assenyalats en relació amb els ingressos i els dos últims són una primera aproximació a alguns aspectes significatius de la despesa.

Indicadors

Indicador 1: Relació de salaris mensuals

Definició Salari mitjà brut mensual de les dones en relació amb el salari mitjà brut mensual dels homes. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, nivell d'estudis, sector d'activitat i categoria professional.
Establir també la ràtio població autòctona / població migrada.

Objectiu Observar les possibles desigualtats entre dones i homes en relació amb la font bàsica d'obtenció d'ingressos. Els diferents tipus de desagregacions permeten comparar situacions equivalents entre sexes i, a més, ofereixen informació més específica sobre les condicions en les quals tenen lloc les desigualtats més extremes.
En el cas de la població migrada, es tracta d'observar les desigualtats entre ambdós sexes de població migrada, així com entre les mateixes dones.

Importància Les desigualtats d'accés a l'ingrés salarial determinen en bona part el nivell de vida de les persones, ja que és la possibilitat de la gran majoria de la població de disposar de diners i els diners donen accés a l'obtenció de béns i serveis. A més, disposar de diners propis permet més flexibilitat a l'hora de prendre decisions sobre la pròpia vida. És per això que és important evidenciar fins a quin punt actualment es manté la discriminació salarial entre dones i homes. A més, també és important observar les desigualtats salarials en situacions específiques d'igualtat de nivell educatiu o categoria professional.

Els indicadors salarials de les dones migrades ofereixen informació sobre les possibles desigualtats entre elles i la població masculina i, d'altra banda, la comparació amb les dones autòctones permet visibilitzar una segregació d'ètnia.

Fons d'informació Encuesta de Estructura Salarial 2002 (INE/IDESCAT), Enquesta de Condicions de Vida i Hàbits de la Població (IRMB, IDESCAT).

Indicador 2: Relació de salari brut per hora

Definició Salari mitjà brut per hora de les dones en relació amb el salari mitjà brut dels homes. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, nivell d'estudis, sector d'activitat i categoria professional.

Objectiu Corregir l'indicador anterior referit al salari mensual total calculant el salari hora, per evitar l'efecte que pot tenir sobre el salari el temps de treball. Es tracta de tenir en compte les hores efectives de treball remunerat i comparar els ingressos de dones i homes per hora treballada.

Importància Malgrat que habitualment és més difícil obtenir la informació del salari per hora que la corresponent al salari mensual, aquesta informació és important perquè elimina la possibilitat d'argumentacions que expliquen les desigualtats salarials mensuals de les dones a causa de les jornades més reduïdes que tenen. Les desigualtats salarials per hora treballada no donen lloc a justificacions basades en els rols estereotipats de les dones.

Fons d'informació Encuesta de Estructura Salarial 2002 (INE/IDESCAT).

Indicador 3: Persones que reben pensions contributives

Definició Percentatge de persones que reben pensió de jubilació en relació amb el total de població de 65 i més anys per sexe i percentatge de persones que reben pensió de viduïtat en relació amb el total de la població de 65 anys i més per sexe.

Objectiu Mostrar les diferències entre sexes en relació amb la població que rep pensions contributives: de jubilació i de viduïtat. En la mesura que les dones s'integrin de forma creixent en el mercat de treball, aquest indicador deixarà de ser significatiu; però actualment encara és important.

Importància Una de les raons que afecta les diferents condicions de vida en la vellesa entre dones i homes és el diferent nivell d'ingressos; és per això que és rellevant veure, en primer lloc, les diferències que es presenten en relació amb les pensions contributives. El fet que aquestes pensions s'atorguin via mercat laboral ha significat que una proporció molt més gran d'homes que de dones hagi tingut accés a les pensions de jubilació; en canvi, les dones representen un percentatge major en les pensions de viduïtat. Socialment no té la mateixa valoració una pensió de jubilació –que reconeix un treball realitzat– que una pensió de viduïtat –que és un dret derivat. Tradicionalment, les pensions de viduïtat (majoritàriament femenines) han estat un reflex del que socialment es considera la dependència en diners de les dones en relació amb els homes: elles no reben una pensió per dret propi, sinó a través del treball del seu marit; que novament és un no-reconeixement del treball de cura. L'evolució d'aquest indicador serà un bon reflex de canvis socials –reals i simbòlics– en aquest camp.

Fons d'informació IDESCAT.

Indicador 4: Valor relatiu de les pensions contributives

Definició Valor mitjà brut de les pensions de viduïtat en relació amb el valor mitjà brut de les pensions de jubilació.

Objectiu L'objectiu de l'indicador és complementar la informació de l'indicador anterior, mostrant les possibles desigualtats entre dones i homes en la quantia de les diferents pensions que reben.

Importància Posar de manifest que les desigualtats que s'originen entre dones i homes en les edats actives segons el reconeixement social del treball de mercat i el no-reconeixement del treball de cura, té conseqüències en les condicions de vida de les dones grans. Tradicionalment, la relació de les dones amb el mercat laboral ha estat més feble que la dels homes, a causa del seu paper de «cuidadores universals», de manera que la seva possibilitat d'obtenir pensió de jubilació és menor i, en conseqüència, també és més gran la situació de pobresa entre les dones grans.

Fons d'informació IDESCAT, Instituto Nacional de la Seguridad Social.

Indicador 5: Persones que reben pensions no contributives

Definició Percentatge de persones que reben una pensió no contributiva en relació amb el total de població de 65 i més anys.

Objectiu Mostrar les diferències entre sexes en relació amb la població major de 65 anys que rep una pensió no contributiva. Les possibles diferències entre sexes reflectiran novament la diferent participació en el mercat laboral de dones i homes i la no-valoració del treball de cura.

Importància La importància d'aquest indicador rau en el fet que assenyala un altre tipus de desigualtat entre dones i homes pel que fa a les raons per obtenir una pensió. Socialment no té la mateixa valoració una pensió contributiva que una pensió no contributiva. Les primeres –encara que se sap que el nom es refereix a «haver cotitzat»– representen una contribució real en treball a la societat. Les segones, en canvi, tot i que el nom de «no contributives» faci referència al fet de «no haver cotitzat», simbòlicament representen no haver contribuït amb esforç i treball a la societat. És important destacar que la majoria de les persones que reben aquest tipus de pensions –a excepció de persones amb algun tipus de minusvalidesa– són dones que sí que han contribuït socialment de forma important a través del treball no remunerat; però aquest treball no dóna drets; de fet, una pensió no contributiva no és un dret, s'atorga per necessitat.

Fons d'informació Departament de Benestar i Família.

Indicador 6: Valor relatiu de les pensions no contributives i de les pensions contributives de jubilació

Definició Valor mitjà brut de les pensions no contributives que perceben persones de 65 anys i més en relació amb el valor mitjà brut de les pensions contributives de jubilació.

Objectiu L'objectiu de l'indicador és complementar la informació de l'indicador anterior, mostrant les diferències que significa en diners rebre una pensió no contributiva en relació amb les de jubilació.

Importància Ja s'ha dit que part de les condicions de vida de les persones grans està determinada per la possibilitat d'accés a ingressos monetaris. És important mostrar que el fet que les dones siguin en relació amb els homes més beneficiàries de pensions menors, els restringeix l'accés als diners, la qual cosa és un factor important en la pobresa específica que viuen moltes dones. La quantia de les pensions no contributives és important perquè reflecteix la valoració que fa la societat del benestar de les persones grans que no han tingut una relació més o menys estable amb el mercat laboral, ni pròpia ni derivada; i això també estableix requisits de situació civil.

Fons d'informació Departament de Benestar i Família, Instituto Nacional de la Seguridad Social.

Indicador 7: Control de les finances de la llar

Definició Percentatge de dones i percentatge d'homes que porten el control de les finances a la llar, en llars constituïdes per parelles amb altres persones o sense. Variables de desagregació: situació respecte a l'ocupació dels dos membres en conjunt.

Objectiu Constatar qui porta el control dels diners a la llar i comparar entre les llars on ambdues persones tenen ingressos propis i les llars on només una persona de la parella té ingressos propis (normalment és l'home).

Importànciam Com s'ha dit anteriorment, en una societat com la nostra els diners són poder, per tant, qui controla els diners representa que té un cert poder dins de la llar. És interessant observar com canvia la situació quan la dona té ingressos propis.

Fons d'informació No n'hi ha. Caldria incorporar preguntes adequades, per exemple, a l'Enquesta de Condicions de vida i hàbits de la població, IDESCAT.

Indicador 8: Presa de decisions respecte de les despeses de la llar

Definició Percentatge de dones i percentatge d'homes que prenen la decisió de comprar determinats béns duradors: nevera, congelador, rentadora, rentaplats, microones, ordinador personal, televisor, vídeo, cotxe. Variables de desagregació: tipologia de llar i situació laboral.

Objectiu Posar de manifest les desigualtats entre dones i homes en relació amb la presa de decisions sobre l'adquisició de béns duradors per a la llar, segons el grau d'importància d'aquest tipus de béns en el desenvolupament de tasques de cura i manteniment de la llar.

Importància Per informació que es disposa d'altres estudis, la presència d'ordinadors personals a les llars és superior a la de rentaplats; l'ús de l'ordinador i l'accés a Internet per part dels homes és superior al de les dones; el nombre de conductors de vehicles motoritzats és superior al de conductores i, quan només hi ha un vehicle familiar, és habitual que l'utilitzi l'home. És possible que la importància que es concedeix als béns de la llar segons qui els utilitza o segons que estiguin associats a tasques de més o menys prestigi social, estigui relacionada amb qui pren les decisions de comprar-los. En aquest sentit, l'indicador és important per conèixer en quina mesura els estereotips socials, que associen les dones amb determinats béns que tenen a veure amb la cura i el manteniment de la llar i als homes amb un altre tipus de béns de més prestigi o representació social (cotxe, ordinador), es manifesten en la presa de decisions i en l'establiment de prioritats respecte dels béns que s'adquireixen per a la llar.

Fons d'informació No n'hi ha. Caldria incorporar preguntes adequades, per exemple, a l'Enquesta de Condicions de vida i hàbits de la població, IDESCAT.

Accés a una mobilitat i a una planificació territorial adequades

De manera global es pot dir que la mobilitat de les dones i dels homes és diferent pel que fa als motius, els modes de desplaçaments utilitzats i també pels tipus de recorreguts que fan. A més, també varia la posició subjectiva en la qual cadascun es tendeix a posicionar, és a dir, entre el pol vianant-conductor.

Aquesta mobilitat diferenciada, segons l'enquesta EMEF'05, a grans trets es caracteritza pels següents ítems: els desplaçaments de les dones responen a un ventall més ampli de motivacions, mentre que en la mobilitat masculina els desplaçaments per treball i estudis superen els que es fan per altres motius; la dona és la principal usuària del mode a peu i del transport públic; els desplaçaments de les

dones es donen en un entorn més proper al lloc de residència; les dones s'auto-posicionen més com a vianants que com a conductores; les dones tendeixen cada cop més a valorar positivament el model dels homes, la qual cosa demostra el sentiment d'exclusió que genera el model de mobilitat predominant.

Hi ha un important nombre d'elements que han provocat aquesta mobilitat diferenciada entre homes i dones, tot i que sí que es podria fer esment d'un element fonamental. La situació socioeconòmica de les dones fa que en l'actualitat hagin d'assumir més tasques a més de les tradicionals de la casa. A banda del paper de les dones en la societat, existeixen altres factors que han agreujat aquesta diferenciació:

- La planificació territorial ha fomentat el desenvolupament d'un ús funcional del territori, el qual ha causat l'increment dels desplaçaments en vehicle privat ja que la principal infraestructura de connexió cap a les diferents funcions s'ha materialitzat a través de l'extensió de la xarxa viària interurbana i urbana.
- La planificació urbanística ha fomentat el desenvolupament de promocions urbanístiques amb habitatges de baixa densitat d'edificació i pocs serveis d'ús quotidià a la vora.
- El disseny de l'espai públic ha estat enfocat des de la perspectiva del cotxe, fet que ha provocat una pèrdua progressiva de l'espai destinat als vianants, i ha creat uns carrers insegurs, congestionats i sorollosos. La vida quotidiana als carrers, per tant, ha anat perdent rellevància i ha contribuït a reduir el dinamisme comercial urbà, la localització d'equipaments i serveis públics, els espais de joc i de lleure, etc.
- La planificació de la mobilitat s'ha fet fonamentalment per cobrir unes demandes de mobilitat a gran escala i per aquells desplaçaments relacionats amb la feina o amb els estudis, de manera que no s'han cobert necessitats en espais de menor densitat de població ni per a desplaçaments quotidians no relacionats amb l'estudi o el treball.

Tots aquests elements han contribuït al fet que ara per ara el "principi d'accessibilitat" recollit a la Llei 9/2003, de la mobilitat, no queda garantit a tots els àmbits de la població. Segons aquesta Llei, *la mobilitat ha de garantir el dret dels ciutadans a l'accessibilitat en unes condicions de mobilitat adequades i segures, ja que quan l'accessibilitat no és universal, esdevé un element generador d'exclusió social.*

Treballar perquè la mobilitat no esdevingui un factor d'exclusió social per a les dones implica que cal prioritzar les actuacions per millorar l'abast i el servei dels modes de transport d'accés més universal i evitar al mateix temps les redistribucions de renda regressives en l'assignació de recursos als diferents modes de transport i territoris. A més, cal universalitzar l'accés al treball, ja que aquest és un dels principals mecanismes d'integració en la societat moderna.

Per tal de prioritzar aquest nou model cal fomentar el treball decidit entre administració i agents implicats, tot apostant per la transversalitat i la subsidiarietat entre administracions i alhora desenvolupant mecanismes que permetin utilitzar una perspectiva no androcèntrica en els diferents instruments de planificació de la mobilitat. Així ens ho indica el Decret 466/2004, de desplegament de la Llei de la

mobilitat, on s'hi incorpora el requeriment específic d'incloure *indicadors de control des de la perspectiva del gènere*.

Avançar per a la creació d'uns indicadors d'aquest tipus permetrà desenvolupar i avaluar les polítiques, els projectes i els programes proposats atenent el principi d'integració social que el nou model de mobilitat ha de cobrir.

Amb la Llei de la mobilitat gairebé tots els nous instruments de planificació de la mobilitat per a diferents àmbits territorials hauran d'incorporar indicadors per a l'avaluació i el seguiment enfocats des de la perspectiva no androcèntrica.

En primer lloc es troben un primer tipus d'indicadors que han de poder donar resposta de quina és la situació en matèria de mobilitat segons els principis de la mobilitat sostenible, entre els quals hi trobem el principi d'integració social relacionat amb l'accessibilitat territorial de les dones.

Per altra banda, existeixen els indicadors de diagnosi que aporten informació de com està responent el sistema de mobilitat, i que en primera instància no donen informació directa sobre quina es la nostra situació de partida sobre la mobilitat sostenible.

El conjunt d'indicadors de diagnosi que s'han seleccionat podran ajudar a conèixer quina és aquesta mobilitat diferenciada entre homes i dones, la qual pot fer entendre quines són les dificultats que tenen les dones per accedir als béns i als serveis i que fan que en certa manera el principi d'integració social no quedi garantit.

Indicadors

Indicador 1: Titulars de nous permisos de conducció

Definició Relació entre el nombre de nous permisos de conducció anuals concedits a les dones sobre els concedits als homes. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius i tipus de llicència de conducció.

Objectiu Conèixer la variabilitat de la xifra de les noves conductores en el temps i observar si la tendència és el de l'equilibri entre homes i dones.

Importància La tinença de permís de conducció és un bon indicador per conèixer l'autonomia de les persones. En el model de mobilitat predominant basat en l'ús del vehicle privat, tenir carnet en molts casos suposa poder accedir de forma autònoma a un major nombre de béns i serveis. L'indicador mostra una clara diferenciació per sexe ja que els percentatges dels homes acostumen a superar el 65%. Habitualment és en el tram d'edat d'entre 25 i 45 anys on els valors dels homes són els més importants. En el cas de les dones migrades, moltes d'elles tenien permís de conduir però aquí no son vàlids. Per anar a les acadèmies tenen el problema de la llengua.

Fonts d'informació Anuario Estadístico General (Censo de Conductores). Dirección General de Tráfico (DGT).

Indicador 2: Índex de motorització

Definició Distribució dels titulars dels vehicles per sexe/1.000 habitants. Variables de desagregació: trams d'edat significatius i tipus de vehicle.

Objectiu Conèixer la variabilitat i la tendència de la xifra de dones titulars de vehicles privats motoritzats.

Importància Dins el grup de persones que tenen carnet de conduir s'observen desequilibris quant al sexe, de manera que els homes són els que obtenen uns índex de motorització majors.

Fonts d'informació Impost Municipal de Vehicles de Tracció Mecànica.

Indicador 3: Accés al vehicle privat

Definició Percentatge de dones i homes que consideren poder disposar d'un vehicle privat de manera autònoma. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, situació laboral i tipus de vehicle.

Objectiu	Conèixer la disponibilitat que tenen les dones del vehicle privat, independentment de si són titulars d'algun vehicle.
Importància	Les dones acostumen a tenir un accés més restringit al vehicle privat, de manera que conèixer aquest accés pot indicar-nos les possibilitats d'accessibilitat territorial de les dones, tenint present que a les llars, les dones acostumen a fer un ús secundari del vehicle privat.
Fons d'informació	Enquesta de Mobilitat en Dia Feiner Enquesta de Mobilitat Quotidiana
Indicador 4: Motius dels desplaçaments	
Definició	Percentatge de persones que realitzen habitualment desplaçaments per: treball, estudis, activitats relacionades amb la gestió de la llar i la cura de les persones. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, situació laboral i mode.
Objectiu	Conèixer la distribució de la mobilitat segons el motiu dels desplaçaments de les dones respecte dels homes.
Importància	Les dones habitualment distribueixen els seus desplaçaments en més motius que els homes i alhora realitzen més desplaçaments relacionats amb les compres quotidianes i també en el fet d'acompanyar a altres persones (nens i nenes i gent gran). L'home en canvi fa més moviments per anar a estudiar i a treballar.
Fons d'informació	Enquesta de Mobilitat en Dia Feiner Enquesta de Mobilitat Quotidiana
Indicador 5: Mode utilitzat en els desplaçaments	
Definició	Percentatge de persones que es desplacen habitualment: a peu, en bicicleta, en transport públic, en vehicle privat (com a conductor/a o acompanyant). Variables de desagregació: trams d'edat significatius, situació laboral i motiu.
Objectiu	Conèixer els desequilibris existents entre homes i dones quant a l'ús dels diferents mitjans de transport.
Importància	Les dones acostumen a fer els seus desplaçaments en transport públic i a peu, mentre que els homes es mouen habitualment en vehicle privat.
Fons d'informació	Enquesta de Mobilitat en Dia Feiner Enquesta de Mobilitat Quotidiana Els Censos de Població donen aquesta informació però només per als desplaçaments per feina o estudis (no es coneix encara si en el proper Cens de Població es recolliran aquestes dades).
Indicador 6: Distància dels desplaçaments	
Definició	Relació entre la distància mitjana dels desplaçaments de les dones i la dels homes. Variables de desagregació: trams d'edat significatius i situació laboral.
Objectiu	Conèixer l'abast territorial de la mobilitat de les dones respecte dels homes.
Importància	Tant si es tracta de dones actives com no, les dones acostumen a fer els seus desplaçaments més a prop de l'entorn de residència tant pel que fa a motius laborals com no laborals.
Fons d'informació	Enquesta de Mobilitat en Dia Feiner Enquesta de Mobilitat Quotidiana Els Censos de Població donen aquesta informació però només per als desplaçaments per feina o estudis (no es coneix encara si en el proper Cens de Població es recolliran aquestes dades).
Indicador 7: Autoposicionament segons el mode de desplaçament	
Definició	Percentatge de persones que s'identifiquen bàsicament com a vianants i percentatge de persones que s'identifiquen bàsicament com a conductors/es. Variables de desagregació: trams d'edat significatius i situació laboral.
Objectiu	Conèixer el mode de desplaçament en el qual s'identifiquen les dones.
Importància	La dimensió subjectiva de la mobilitat constitueix una vessant important de la mobilitat ja que de forma individual els ciutadans i ciutadanes acostumen a identificar-se únicament com a vianants, més vianants que conductors/es, tant vianants com conductors, més conductors/es que vianants o únicament conductors/es.
Fons d'informació	Enquesta de Mobilitat en Dia Feiner Enquesta de Mobilitat Quotidiana
Indicador 8: Índex de seguretat percebuda a les estacions i vehicles de transport públic	
Definició	Percentatge de persones que manifesten sentir-se insegures en hores de baixa demanda a les estacions i vehicles de transport públic. Variables de desagregació: trams d'edat significatius i nivell social.

Objectiu	Conèixer els llocs on les dones se senten insegures.
Importància	Les dones i la gent gran sovint manifesten sentir-se insegures sobretot en hores de baixa demanda i quan ja és fosc, la qual cosa pot provocar que en determinats casos sigui un element que faci reduir l'ús del transport públic.
Fons d'informació	Actualment no es coneix cap font amb aquesta informació. Es podria incloure una pregunta adequada a l'Esquesta Anual de Seguretat Pública de Catalunya.

Indicador 9: Valoració dels modes de desplaçament

Definició	Índex de satisfacció dels diferents mitjans de transport. Variables de desagregació: trams d'edat significatius i nivell social.
Objectiu	Conèixer la valoració que li atorguen dones i homes als diferent mitjans de transport.
Importància	Sovint les dones valoren positivament el transport públic pel sol fet de ser-ne més usuàries que els homes. D'altra banda, el sentiment d'exclusió del model de mobilitat predominant, basat en l'ús del vehicle privat, provoca que les dones puntuïn millor el vehicle privat, ja que el consideren com un símbol de llibertat individual.
Fons d'informació	Enquesta de Mobilitat en Dia Feiner Enquesta de Mobilitat Quotidiana

Indicador 10: Estacions de metro i FGC adaptades per a persones de mobilitat reduïda a Catalunya

Definició	Percentatge d'estacions de metro i FGC que disposen d'ascensor o escales mecàniques.
Objectiu	Conèixer en quina situació es troba el procés d'eliminació de barreres arquitectòniques en els serveis de transport públic a Catalunya.
Importància	Atès que les dones són les principals usuàries del transport públic a la ciutat, i la majoria de desplaçaments que elles fan tenen a veure amb tasques de cura d'altres persones, sovint es traslladen amb cotxets de canalla, carros de la compra, o acompanyen persones amb mobilitat reduïda. Així doncs, després de les persones amb mobilitat reduïda, les dones són les principals interessades en l'eliminació de barreres arquitectòniques en el transport públic. La Llei de promoció de l'accessibilitat i supressió de barreres arquitectòniques de Catalunya marca el final del 2006 com la fita per assolir la plena accessibilitat a tots els béns i serveis públics.
Fons d'informació	Indicadors Sintètics de Mobilitat de l'Observatori Català de la Mobilitat.

Indicador 11: Inversió pública en transport públic i transport privat a Catalunya

Definició	Relació entre la inversió pública en infraestructures viàries i la inversió pública en ferrocarrils i en serveis de transport per carretera segons l'administració implicada. Les inversions fetes per a ports i aeroports queden excloses d'aquest indicador per la important relació en la distribució de les mercaderies.
Objectiu	Conèixer la distribució i l'evolució en repartiment de les inversions segons administració i transport públic i transport privat.
Importància	Ja que les dones són les principals usuàries del transport públic cal conèixer, a través de l'anàlisi de les inversions, quines són les polítiques en aquesta matèria per part de les diferents administracions encarregades de planificar i gestionar els transports.
Fons d'informació	Estadístiques d'Inversions de l'Observatori Català de la Mobilitat (a través de Fons del Ministeri de Foment i el Departament de Política Territorial i Obres Públiques).

Indicador 12: Espai públic destinat al trànsit rodat i al trànsit de vianants a les capitals catalanes

Definició	Percentatge d'espai públic que es destina al trànsit rodat en relació amb l'espai destinat al trànsit de vianants a les ciutats de Barcelona, Tarragona, Lleida, Girona i Tortosa, entenent com a espai públic tot l'espai urbà no edificat (voreres, carrers, vies, places, parcs i jardins).
Objectiu	Conèixer com es distribueix l'espai públic urbà entre el trànsit rodat i els vianants.
Importància	Ja que les dones són les que majoritàriament es traslladen a peu per les ciutats, i sovint ho fan amb cotxets d'infants, carros de la compra, embalums, i acompanyant a persones de mobilitat reduïda, és interessant conèixer de quin percentatge de la superfície urbana disposen les persones que es mouen a peu. Així mateix, com que els homes majoritàriament es traslladen amb vehicle privat, la relació entre

ambdós espais ens pot il·lustrar de quina manera les dones i els homes es reparteixen l'espai públic. De manera que l'indicador pot reflectir també la importància que es dona des de les administracions a les activitats bàsiques de la vida quotidiana.
Fons d'informació Plans d'Ordenació Urbanística Municipal dels municipis de Barcelona, Tarragona, Lleida, Girona i Tortosa.
Indicador 13: Nous habitatges en urbanitzacions i nous habitatges en casc urbà
Definició Percentatge que representen els nous habitatges construïts en urbanitzacions en relació amb els nous habitatges construïts en el casc urbà, a les comarques del Vallès Oriental, Tarragonès, Segarra, Alt Empordà i Baix Ebre, en els darrers deu anys.
Objectiu Conèixer com evoluciona el model de ciutat dispersa en el conjunt de Catalunya.
Importància El model de ciutat dispersa és qüestionable des d'una perspectiva de sostenibilitat tant social com ecològica. L'aïllament que suposa resulta ben negatiu per a les dones i les obliga a traslladar-se amb vehicle privat per accedir als serveis bàsics i atendre les necessitats de les persones que estan al seu càrrec (escola, centre sanitari, comerços...). Aquest aïllament les torna encara més vulnerables davant la violència domèstica i dificulta que puguin tenir vida pròpia al marge de la família. Saber com evoluciona aquest model urbanístic és necessari per preveure, des d'una perspectiva urbanística, escenaris de futur més favorables a les dones.
Fons d'informació Plans Parciais aprovats en els darrers deu anys. Direcció General d'Urbanisme. Departament de Política Territorial i Obres Públiques.

Accés al temps lliure i activitats esportives

Per parlar de «temps lliure» cal començar per una breu reflexió més genèrica sobre el temps. L'anàlisi de l'ús del temps com a element fonamental en el benestar o qualitat de vida permet observar que no tot el temps és homogeni: hi ha un temps destinat a satisfer les pròpies necessitats (el més clar és el temps de dormir) i un altre a satisfer necessitats dels altres (normalment part del temps que dediquem a treballar satisfent necessitats pròpies i, en part, alienes); també hi ha un temps més rígid i un altre de més flexible; i també hi ha un temps que es pot utilitzar en solitari i un altre (el de relació) que s'ha de compartir necessàriament.

En la nostra societat s'acostuma a establir cinc grans categories per a l'ús del temps: temps de treball de mercat, temps de treball de cura, temps de necessitats personals, temps de participació ciutadana i temps lliure o temps de lleure. Cada un d'aquests tipus de temps presenta algunes característiques pròpies que li atorguen diferents graus de flexibilitat, substituïbilitat o necessitat (Carrasco 2001).

El temps de treball mercantil depèn naturalment del desenvolupament tecnològic, però també, i possiblement en més mesura, depèn d'altres aspectes d'ordre més social i institucional: de l'organització laboral, de les relacions de poder entre treballadors (i treballadores) i empresaris (i empresàries), del paper del sector públic, de les pautes socials de consum, de la situació sociopolítica general i de la cultura masculina del treball de mercat. Normalment, la jornada negociada o imposada per les relacions laborals és bastant rígida, en el sentit que la persona individual no pot optar per un nombre d'hores de treball elegides a voluntat, ni tampoc pot triar la distribució de les hores al llarg de la setmana, el mes o l'any. Si hi ha hagut un cert grau de flexibilitat, ha estat marcat, en general, des de l'empresa. D'aquesta manera, en la nostra societat, el temps de treball mercantil determina en bona part la resta del temps personal i social (Carrasco et al. 2003).

El temps de cura inclou una sèrie d'activitats, però també un component relacional, que allà on s'estableix és inseparable de l'activitat mateixa i, per tant, no té

substituit de mercat. Aquest temps de treball de cura no pot disminuir per sota d'uns mínims estrictament necessaris sense afectar la qualitat de vida de la població i el desenvolupament integral de les persones com a tals.

El temps de necessitats personals és indispensable i bastant rígid, en el sentit que hi ha un temps que tot i poder-se reduir a mínims (dormir, menjar i higiene personal) resulta imprescindible. No obstant això, no complir aquests mínims pot afectar notablement la qualitat de vida de les persones. En canvi, el temps de participació ciutadana és bastant flexible, i inclou activitats diverses moltes de les quals són necessàries per al desenvolupament personal, però sens dubte necessàries per a la construcció de xarxes d'integració i cohesió social.

Finalment, l'anomenat *temps lliure* o *de lleure* –tot i ser un aspecte importantíssim en la qualitat de vida de les persones– té un fort grau de flexibilitat, ja que de fet s'utilitza habitualment com a «variable d'ajustament» del temps de cura: un augment d'aquest últim redueix ràpidament el temps de lleure. El temps lliure normalment es considera residual, és «el que queda» després de satisfer les exigències de la resta del temps (Vantaggiato 2001). En aquest sentit, els diferents tipus de temps es defineixen en ordre d'importància, el de més consideració és el temps de treball mercantil (perquè és el que s'intercanvia per diners) i el de menys importància és el temps lliure. Aquesta classificació no explícita reflecteix l'escassa valoració que es concedeix al temps lliure. No obstant això, actualment disposar d'un temps de no-treball es comença a considerar com a més qualitat de vida.

Aquest temps lliure es pot entendre com a «temps propi» o temps per a si mateix, definit com el que hi ha més enllà del que cobreix necessitats, i sobre el qual es poden prendre decisions respecte la seva assignació. Encara que aquesta idea de «temps propi» resulti una mica ambigua –ja que les decisions sobre l'assignació del temps no estan lliures de pressions culturals i socials–, pot ser una bona manera d'apropar-se al temps lliure com a indicador de benestar. Aquesta idea de temps propi pot significar que el temps en si mateix no és un valor, ja que pot passar que no es tingui la llibertat i la possibilitat real d'apropiar-se'l, d'ocupar-lo en una cosa que interessi la persona. Per exemple, és possible que determinats grups de població, com ara les dones grans que viuen soles o els i les captaires, no considerin el temps com un valor, més aviat, «no saben què fer amb el temps».

Ara bé, és necessari recordar que l'assignació del temps en aquestes diferents categories no és ni neutra ni es pot expressar exclusivament en termes quantitatius. En relació amb el primer aspecte, la distribució del temps té una marcada dimensió de sexe/gènere. El camp d'acció de cada persona, la seva capacitat de desenvolupar una vida satisfactòria –en relació amb l'organització del temps– està condicionada tant pel temps que té disponible més enllà de la seva jornada laboral mercantil (segons el nombre d'hores i la distribució) com per la responsabilitat que assumeix en altres activitats; qüestió que presenta notables diferències entre dones i homes. D'altra banda, la dimensió quantitativa del temps –el temps mesurat, el temps rellotge– pren el seu significat del temps de treball mercantil, transformat en la nostra societat industrialitzada en temps diners, i que presideix la resta del temps sota una lògica organitzativa productivista i masculina. Sota aquesta lògica, es difuminen les dimensions més qualitatives del temps, les més pròpies de l'experiència femenina lligades al cicle de vida i la corresponent cura de les persones (Adam 1999, Torns 2001, Torns 2004). És per això que és important desenvolupar indicadors de temps no quantitatius: no considerar les diferents accepcions del temps i fer ressaltar només la seva dimensió quantificable

seria gairebé per definició una manifestació més de la desigualtat entre dones i homes.

De les diverses activitats de lleure, culturals o esportives que es poden realitzar en el temps lliure i de les quals es poden definir indicadors, en aquest cas l'opció s'ha decantat fonamentalment per indicadors d'activitats esportives. L'elecció ha estat motivada per tres consideracions bàsiques. En primer lloc, una activitat esportiva majoritàriament es fa fora de la llar i, per tant, difícilment es pot compaginar o fer simultàniament amb altres activitats. Així, dedicar temps específic a una activitat esportiva requereix prendre una decisió clara en aquest sentit, qüestió important en el cas de les dones responsables de tasques de cura. En segon lloc, les activitats esportives estan molt relacionades, en general, amb la cura del cos i la salut, aspecte rellevant i moltes vegades determinant de la qualitat de vida. I, en tercer lloc, els estudis mostren que la pràctica esportiva de les dones és molt diferenciada de la dels homes, tant en el tipus d'activitat com en els motius per dur-la a terme. La dificultat que tenen les dones per practicar determinats esports rau en el fet que les normes de l'esport –establertes originalment per als homes– no han variat ni s'han adaptat gairebé per a la pràctica femenina. Així, novament les dones s'han d'incorporar a un món reglat per als homes si volen fer determinats esports. I, pel que fa a la motivació, els homes estan més representats en esports competitiu i les dones, en activitats esportives relacionades amb el lleure i la salut.

També hauria estat interessant analitzar el possible biaix masculí de la despesa pública en instal·lacions esportives, però aquesta anàlisi és pràcticament impossible de fer. La qüestió és que la xarxa bàsica d'instal·lacions esportives són instal·lacions polivalents que, en principi, es poden utilitzar per a diverses activitats; tanmateix, la gestió d'aquestes instal·lacions habitualment és privada, amb la qual cosa es perd des del sector públic l'opció d'utilització de l'espai. Seria interessant, per tant, de poder incidir des del sector públic en algunes clàusules sobre aquesta qüestió en concedir la gestió privada.

Dels indicadors que es desenvolupen a continuació, el primer és un indicador subjectiu que permet apropar-se a la percepció que tenen les persones del seu temps; els tres següents es refereixen a taxes de realització de diverses activitats que poden considerar-se activitats de temps lliure; a continuació, hi ha un indicador que informa sobre el temps dedicat a aquestes activitats de temps lliure i, finalment, els últims tres indicadors es refereixen a diferents tipus de pràctiques esportives.

INDICADORS

Indicador 1: Percepció d'angoixa per falta de temps

Definició Proporció de persones que manifesten falta de temps per a les activitats que han de desenvolupar en la vida diària. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de llar, situació laboral i nivell social.

Objectiu Captar la sensació que tenen les persones del temps de què disposen. Segurament la desagregació per cicle vital mostrarà diferències importants, particularment, entre les dones.

Importància La importància d'aquest tipus d'indicadors qualitatiu és que expressen alguna cosa més que el «nombre d'hores de treball realitzades». Poden reflectir la sensació de les persones d'estar fent o no totes les activitats que voldrien i d'estar-les fent o no com els agradaria. La possible «falta de temps» normalment es deu a raons de treball (mercantil o no mercantil), que indirectament assenyalen que no hi ha temps lliure o que és escàs.

No disposar de temps lliure o la percepció de no tenir-ne té repercussions en la salut i la qualitat de vida de la persona. A més, pot repercutir en altres àmbits com ara els de participació, adquirir coneixements de forma continuada, etc. En definitiva,

	l'organització del temps és un aspecte fonamental relacionat amb la resta de les capacitats.
Fons d'informació	Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/DESCAT). Panell de Desigualtats Socials a Catalunya 2001/2006.
Indicador 2: Taxa de realització d'activitats culturals i de lleure	
Definició	Proporció de persones que han realitzat de forma activa l'activitat almenys una vegada l'últim mes. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de llar, situació laboral i nivell social.
Objectiu	Tenir informació del temps lliure de què disposa la població per a aquest tipus d'activitats i observar les possibles diferències entre dones i homes.
Importància	Aquest tipus d'activitats es desenvolupen bàsicament fora de la llar, per tant, són un bon indicador del temps lliure de què disposen les persones. El temps dedicat a aquestes activitats és molt flexible; normalment són el tipus d'activitats residuals: es duen a terme quan totes les altres tasques, activitats o obligacions estan cobertes. Per això són importants com a indicador de temps lliure.
Fons d'informació	Enquesta de Consum i Pràctiques culturals 2001, 2006. Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/DESCAT).
Indicador 3: Taxa de realització d'activitats socials	
Definició	Proporció de persones que han realitzat l'activitat almenys una vegada l'últim mes. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de llar, situació laboral i nivell social.
Objectiu	Tenir informació del temps lliure de què disposa la població per a aquest tipus d'activitats i observar les possibles diferències entre dones i homes.
Importància	A diferència de l'anterior, aquest tipus d'activitats pot desenvolupar-se a l'interior de la llar, fins i tot amb presència de persones dependents a càrrec, tot i que també és necessari un temps per fer-la. A més, implica relació, ja que són activitats que no es fan en solitari, la qual cosa també representa algun tipus de disposició per voler realitzar-les.
Fons d'informació	Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/DESCAT).
Indicador 4: Taxa de realització d'activitats esportives	
Definició	Proporció de persones que han realitzat l'activitat almenys una vegada l'últim mes. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de llar, situació laboral i nivell social.
Objectiu	Tenir informació del temps lliure de què disposa la població per a aquest tipus d'activitats i observar les possibles diferències entre dones i homes. Són interessants les desagregacions, en particular, per edats i cycle vital. Veure les diferències entre persones –fonamentalment dones– que estan en la meitat del cycle i la població que és en els extrems del cycle: joves i grans d'ambdós sexes.
Importància	La importància de l'indicador és triple: fer activitats esportives, a banda de representar que es disposa de temps lliure, també té relació amb el fet de cuidar-se a si mateix/a i amb l'estat de salut. És interessant comparar aquest indicador amb els dos anteriors per observar quines decisions es prenen sobre el temps lliure disponible.
Fons d'informació	Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/DESCAT). Enquesta sobre la pràctica d'activitats fisicoesportives a Catalunya 2004, Departament de Cultura; Direcció General de l'Esport.
Indicador 5: Temps d'activitats de lleure, culturals o esportives	
Definició	Mitjana del temps setmanal dedicat a activitats de lleure, culturals o esportives. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de llar, situació laboral i nivell social.
Objectiu	Veure les possibles desigualtats entre dones i homes en relació amb la quantitat de temps lliure; una cosa és fer l'activitat i una altra és quant de temps se li pot dedicar.
Importància	Com s'ha dit anteriorment, disposar de temps lliure és un indicador de qualitat de vida; és un indicador de «cuidar-se a si mateix/a», de preocupar-se pel propi benestar. És interessant veure, a més de les diferències per sexe, si el conjunt de la població gaudeix de temps lliure. A nivell individual estarà molt determinat per les restriccions de temps de treball global.
Fons d'informació	Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/DESCAT).
Indicador 6: Persones associades i persones federades en entitats esportives	
Definició	Percentatge de dones i homes del total de persones associades i de persones federades en entitats esportives. Variables de desagregació: trams d'edat significatius.
Objectiu	Observar si hi ha diferències entre dones i homes a l'hora d'«associar-se» o «federar-se», ja que el primer s'associa més a lleure o salut i el segon, a l'esport competitiu.

Importància	L'indicador ofereix informació sobre els motius per fer esports i les possibles diferències entre dones i homes. La desagregació per trams d'edat pot revelar si les dones modifiquen la seva federació a entitats esportives quan estan en moments del cicle vital amb especial demanda de tasques de cura.
Fonts d'informació	Enquesta sobre la pràctica d'activitats físicoesportives a Catalunya 2004, Departament de Cultura; Direcció General de l'Esport. Seria interessant fer algun tipus d'enquesta periòdica en aquest sentit per poder observar els possibles canvis d'actituds de les dones en relació amb l'esport.
Indicador 7: Esport d'acompanyament	
Definició	Nombre de dones i d'homes que acompanyen els fills i filles quan fan algun esport escolar; i entre ells, percentatge que fa algun esport durant l'acompanyament. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, nivell social.
Objectiu	Conèixer si s'està generalitzant l'«esport d'acompanyament» i qui el fa.
Importància	En primer lloc, l'indicador permet tenir informació sobre qui acompanya habitualment els fills i filles a fer un esport escolar. I, en segon lloc, si aquestes persones fan alguna activitat esportiva durant el temps d'acompanyament. És interessant veure si hi ha diferències entre dones i homes, ja que el tipus d'esport que es pugui fer en aquestes condicions serà bàsicament de lleure o salut.
Fonts d'informació	No n'hi ha.
Indicador 8: Esport de lleure	
Definició	Nombre de dones i d'homes abonats a un gimnàs. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, franges horàries, titularitat del centre.
Objectiu	Conèixer quina part de la població està fent un determinat tipus d'activitat esportiva. Les edats i franges horàries oferiran informació sobre el perfil d'aquesta població.
Importància	Aquest tipus d'activitats esportives estan habitualment més relacionades amb objectius de salut i manteniment. És important veure si la pràctica de l'esport d'oci en les dones està afectada durant les edats intermèdies i quines són les possibles diferències amb els homes. També és interessant observar el comportament de les persones més grans de 65 anys i, en aquest sentit, veure l'evolució d'aquest indicador per conèixer si la integració de les persones grans a la pràctica esportiva de manteniment és creixent.
Fonts d'informació	No n'hi ha.

Accés a la cura

Tenir accés a la cura significa que totes les persones –independentment del sexe, edat, condició civil o tipus de llar a la qual pertanyen– haurien de poder cobrir les seves necessitats directes, tant biològiques com socials i emocionals. Estar cuidada o cuidat representa poder satisfer necessitats del cos, que inclouen les físiques/biològiques i les relacionals i afectives. Precisament perquè incorpora aspectes subjectius i es realitza en relació amb altres persones, seria important de disposar d'indicadors qualitatiu per a aquesta capacitat.

Tradicionalment, tant l'organització i la gestió com la realització de la cura ha estat assumida bàsicament per les dones i ha quedat oculta sense reconeixement social ni polític, la qual cosa ha estat una font importantíssima de desigualtats entre dones i homes. No obstant això, «estar cuidada o cuidat» és una capacitat bàsica, necessària per poder desenvolupar altres activitats de la vida, entre d'altres, la participació en el treball de mercat. «Estar cuidada o cuidat» té a veure amb el procés de reproducció social o de sostenibilitat humana, que incorpora tota la complexitat de la reproducció de persones multidimensionals en un context determinat i en relació amb altres persones. I té a veure, sobretot, amb la qualitat de vida i el benestar.

La cura s'organitza des de l'espai domèstic, des de les llars; tot i que es desenvolupa habitualment a través d'una combinació de quatre vies: mercat, sector públic, xarxa familiar o comunitària i treball no remunerat, dit d'una altra manera, des de l'àmbit públic, privat, comunitari i domèstic.

En relació amb el mercat, el treball remunerat permet obtenir uns ingressos i aquests són un mitjà per adquirir serveis de cura via mercat. Aquest tipus de cura no és un substitut de la cura realitzada des de les llars, però sí que pot ser de gran ajut, particularment, per a la cura de persones dependents per raons de salut o edat. Les desigualtats d'ingressos (salaris, pensions, etc.) entre grups socials i entre dones i homes condicionen de manera diferent per a les unes i per als altres les possibilitats d'adquirir serveis de cura en el mercat.

Però participar en el treball de mercat també implica un temps de dedicació, del qual ja no es disposa per fer treball a la llar. El temps dedicat al treball remunerat condiona el temps de cura i ambdós –com a temps total de treball– determinen les possibilitats de disposar de temps lliure. És per això que és important l'anàlisi de l'ús del temps.

En la cura que es realitza des de les llars s'inclou: tot el treball domèstic –rentar, cuinar, netejar, planxar, etc.–, que són activitats necessàries per a la subsistència i la qualitat de vida; les activitats de gestions i compres fetes fora de la llar i totes les activitats que impliquen cura directa del cos, emocionals, afectives i relacionals. Tota aquesta activitat requereix temps i energia per part de qui la fa.

Participar en el treball de mercat i fer treballs de cura no és només una qüestió d'hores; és un problema molt més profund que –com s'especifica en la capacitat d'«accés a un treball remunerat»– té a veure amb els objectius de cada treball: l'objectiu del primer és l'obtenció de beneficis i el del segon, el benestar de les persones (Picchio 2001). Aquests objectius contraposats, que impliquen maneres diferents de treballar i diferents condicions de treball, responsabilitats i dedicació, creen profundes tensions en les persones que els realitzen i els assumeixen, majoritàriament dones. Aquestes tensions han estat ocultes en la mesura que el treball no remunerat ha estat considerat com una cosa privada/domèstica aliena a l'àmbit públic i no reconeguda com a aspecte fonamental en la sostenibilitat humana i el benestar de les persones (Carrasco 2001). És per això que el temps total o global de treball (mercantil i de cura), tot i que pot utilitzar-se com a indicador, no té la potencialitat d'expressar el problema de fons: la relació estructural entre els diferents treballs i les tensions contínues entre ells.

El temps dedicat a treballs de cura també limita les possibilitats de temps lliure per desenvolupar altres activitats i desenvolupar altres capacitats; tot i l'aspecte personal individual subjectiu, difícil de mesurar, que té a veure amb el desig de cuidar, amb la relació i els afectes que s'estableixen en els processos de cura. En aquest sentit, cal insistir que mesurar el temps de les activitats de cura implica necessàriament una quantificació en temps-rellotge, una concepció del temps com a element homogeni pròpia de la producció mercantil. Un tipus de mesura que abstruï del contingut, que considera les hores idèntiques i intercanviables i en el qual s'invisibilitzen els aspectes més subjectius i fonamentals del treball de cura (Adam 1999). Aquesta dimensió subjectiva –difícilment mesurable– incorpora aspectes molt més intangibles, representats per la subjectivitat de la persona mateixa, materialitzats en l'experiència viscuda. Aspectes que tenen a veure amb els desitjos posats en l'organització de la vida i en les relacions i que donen sentit a la vida quotidiana. És per això que és necessari desenvolupar també indicadors qualitius.

Ara bé, fer treballs de cura no implica, naturalment, la capacitat «tenir accés a la cura» per a la persona que el fa. Més aviat, aquesta persona està oferint un recurs, unes possibilitats, perquè una altra o unes altres estiguin més ben cuidades. Tradicionalment, les dones com a grup humà han dedicat molt més temps a cuidar que

els homes, i com a resultat ells han estat més ben cuidats que elles; almenys, pel que fa a la cura obtinguda des de la llar (Bosch *et al.* 2005); la diferència entre la cura rebuda i la cura donada, les autores l'anomenen "petjada civilitzadora". I és per això que també és important la idea de «cuidar-se a si mateix/a».

Actualment hi ha una necessitat creixent de tenir cura de persones grans a causa de l'envelliment demogràfic. De moment, la resposta a aquesta demanda creixent l'està donant majoritàriament la família o, dit en termes més apropiats, les dones de la família. Com va dir alguna autora, les cuidadores són de «gènere femení, nombre singular» (Rodríguez 1998). La cura de persones grans amb dependència severa exigeix un nivell de dedicació i de desgast d'energies que està tenint conseqüències greus tant físiques com psíquiques en les cuidadores no remunerades.

Finalment, en relació amb el sector públic, aquest participa en la cura per dues vies: a través de transferències monetàries, que són un mitjà per adquirir serveis de cura en el mercat, i oferint serveis de cura directament. Les transferències monetàries més rellevants s'atorguen via mercat laboral; amb la qual cosa les dones –en tenir una relació més feble amb el treball de mercat– disposen com a mitjana de transferències més baixes (Carrasco *et al.* 1997). Això és el resultat del no reconeixement del treball de cura com a treball, per tant, és una activitat que no dóna drets (de jubilació, atur, etc.). Els serveis de cura directa oferts pel sector públic són un recurs –en moltes situacions, determinant– per a la participació laboral de les dones. Donada la seva importància, s'hauria de tendir a la universalització, almenys en els sectors socials en què les rendes no els permeten acudir a la solució de mercat.

Per al sector públic, que les persones estiguin ben cuidades –la qual cosa representa benestar i qualitat de vida– hauria de ser un objectiu fonamental. Això significa que no ho hauria de considerar un tema privat i encara menys un assumpte de dones. Si es considera un tema social, el sector públic no hauria d'actuar com a subsidiari de la família, és a dir, allà on la família «no arriba». Segurament seria necessari un debat social democràtic per analitzar les diferents opcions de la cura, reorganitzar el temps de treball segons les necessitats de les persones (i no de les necessitats de les empreses) i mantenir una certa flexibilitat que permeti opcions i eleccions personals i individuals.

En definitiva, per analitzar a fons la complexitat de la realitat d'accés a la cura, s'haurien de diferenciar diversos eixos o dimensions que afecten directament o indirectament l'accessibilitat a la cura i/o als serveis i treballs que comporta, i que tot i estar interrelacionats, no s'haurien de confondre. En primer lloc, s'hauria d'examinar què es cuida, és a dir, quines àrees o àmbits es considera que requereixen de cura per tal que el conjunt de la població pugui satisfer les seves necessitats directes, tant biològiques com socials o emocionals.

En segon lloc, s'hauria de visibilitzar quina és la persona o persones principals que duen a terme les tasques de cura des de la llar, com ara el treball domèstic, les activitats de gestió i compres o les activitats que impliquen cura directa del cos o cures emocionals, afectives i relacionals. En tercer lloc, s'hauria d'identificar quins són els serveis de cura disponibles en el mercat o en el sector públic que faciliten, simplifiquen o milloren l'organització de les tasques de cura, principalment les que es fan des de la llar i en relació amb altres persones, sobretot menors i gent gran dependent. I en darrer i quart lloc, s'hauria d'estudiar el perfil de la persona cuidada i les possibilitats o oportunitats que tenen les persones de poder ser cuidades segons les seves característiques, no només de dependència.

Els diversos indicadors que es proposen per a aquesta capacitat d'«accés a la cura» estan relacionats bàsicament amb el segon i tercer aspecte: a) les persones/cuidadores, que duen a terme les tasques de cura des de la llar i b) la disponibilitat de serveis de cura que s'ofereixen des del sector públic i privat. De fet, es tracta dels dos únics eixos d'accés a la cura que es poden quantificar i, per tant, és possible elaborar indicadors que permetin reflectir-ne el contingut. Ara bé, és difícil examinar els perfils del conjunt de les persones que som cuidades, encara que sí que es poden obtenir dades sobre perfils de persones de més de 65 anys dependents que reben atenció i cura, generalment persones que no tenen les condicions físiques o psíquiques necessàries per desenvolupar les activitats bàsiques de la vida i de les quals es disposa de dades diverses.

Indicadors	
Indicador 1: Temps de treballs de cura	
Definició	Relació entre el temps mitjà de treballs de cura realitzat des de les llars per les dones en relació amb el dels homes. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de llar i grups socials.
Objectiu	Mostrar la desigualtat entre dones i homes en relació amb la realització del treball de cura, és a dir, la desigualtat a oferir «cura». Les desagregacions per edats, tipologia de llars i estat civil permeten observar els moments crítics del cycle vital on les persones requereixen més cura i les desagregacions per grups socials permeten observar les desigualtats entre les dones mateixes.
Importància	La importància de l'indicador és doble. D'una banda, permet observar la rellevància social en termes quantitius del treball de cura; així es destaca un aspecte del treball no remunerat fonamental: la seva profunda implicació en els processos de sostenibilitat social. Aquesta activitat fa possible que la vida continuï en condicions d'humanitat i és responsable última de la cura de la vida humana i, en particular, dels seus aspectes més relacionals i afectius. D'altra banda, mostrar la desigualtat en temps de cura entre dones i homes permet de manera indirecta constatar quin sector de la població està més ben cuidat, quina és la diferència entre el que s'aporta i el que es rep, i sobre quin sector de la població recau una part important dels processos de reproducció humana social. En conseqüència, destacar el temps dedicat a treball de cura ajuda a recuperar i a anomenar una experiència femenina fent-ne ressaltar el valor humà i social.
Fons d'informació	Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/IDESCAT).
Indicador 2: Temps de cura directa	
Definició	Relació entre el temps de cura directa fet per les dones i el fet pels homes, en llars on hi viuen persones de 75 i més anys, o nenes i nens de 10 i menys anys. Variables de desagregació: trams d'edat significatius i situació laboral.
Objectiu	Mostrar les desigualtats entre dones i homes en relació amb el temps dedicat a la cura directa. De forma anàloga a l'indicador anterior, aquest no mesura l'«accés a la cura», sinó més aviat a l'inrevés: qui ofereix cura a altres persones; en particular, persones que físicament no podrien subsistir sense aquesta cura directa, ja que no estan en condicions de desenvolupar les activitats bàsiques de la vida quotidiana.
Importància	Ressaltar qui són les «cuidadores» i el temps que es requereix. Posar de manifest l'enorme quantitat de temps que cal per atendre les necessitats de persones que per raons de salut o edat se'ls ha de prestar atenció continuada o intensa. Fer visibles les desigualtats entre dones i homes en el desenvolupament d'una activitat tan bàsica perquè la vida pugui continuar en condicions d'humanitat: cuidar les necessitats vitals de determinats grups de població.
Fons d'informació	Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/IDESCAT).
Indicador 3: Ocupació en treball de cura	
Definició	Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que fa treballs de cura amb una dedicació mínima de 20 hores setmanals. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de llar i grups socials.
Objectiu	Es tracta de mostrar la desigualtat entre dones i homes en relació amb la realització del treball de cura, però des d'una perspectiva diferent: destacar la durada de la jornada de treball de cura. En aquest cas, les desagregacions establertes permeten observar amb més especificitat les situacions crítics del cycle vital.
Importància	La importància de l'indicador és que permet reflectir la situació d'aquelles persones que tenen assumides les tasques de cura com una cosa absolutament necessària que s'ha de fer per al benestar general i aquelles que només «ajuden», és a dir,

que ho consideren o bé com una cosa addicional o bé com una cosa que no és responsabilitat seva. D'altra banda, les persones que fan treballs de cura amb una jornada de 20 hores setmanals com a mínim tindran conflictes de temps per participar en el mercat laboral, la qual cosa repercuteix en el seu temps de lleure, en tensions d'organització i en la seva qualitat de vida.

Fons d'informació Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/DESCAT).

Indicador 4: Ocupació en activitats de neteja i cuina

Definició Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que fa, almenys, el 80% del total de treballs de neteja i cuina a la llar. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, estat civil, tipologia de llar, situació laboral i grups socials.

Objectiu Posar de manifest un tipus de «segregació» femenina en treballs de cura, ja que les activitats de neteja i cuina (que inclouen activitats relacionades amb tenir cura de la roba, neteja de la casa i cuinar) són de les activitats domèstiques més feminitzades.

Importància Ressaltar la importància d'un tipus d'activitats que es desenvolupa a la llar, normalment molt desvalorades. Les activitats de neteja i cuina són tasques de cura –no directa– importants, que contribueixen al benestar i a una qualitat de vida millor. L'alimentació és humanament necessària, però viure en una casa neta i disposar de roba en condicions acceptables és una condició bàsica del benestar. Neteja i cuina són un tipus d'activitats tan bàsiques per desenvolupar una vida quotidiana en condicions adequades que es naturalitzen amb més facilitat i, en conseqüència, s'invisibilitzen. Són les que es tenen assumides més profundament en el món simbòlic com a responsabilitat de les dones.

Fons d'informació Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/DESCAT).

Indicador 5: Cura a persones amb problemes de salut

Definició Relació entre la mitjana de temps social dedicat a treball de cura entre homes i dones que no tenen problemes de salut, però que viuen en llars on hi ha almenys una persona que en té. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, situació laboral i grups socials.

Objectiu Mostrar la dedicació a la cura de dones i homes en una situació específica: l'atenció a persones amb problemes de salut crònics. Situació en la qual els homes acostumen a ser-hi absents.

Importància Permet observar les desigualtats entre dones i homes en un dels treballs de cura que els homes normalment no assumeixen. Donades les característiques d'aquest tipus de persones malaltes, solen ser situacions sostingudes en el temps amb greus repercussions tant en la salut com en el treball de mercat de la persona cuidadora. I és per això que es tracta d'un indicador important per mostrar l'evolució –si n'hi ha o no– en les desigualtats entre dones i homes.

Fons d'informació Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/DESCAT).

Indicador 6: Persones cuidadores no remunerades

Definició Relació entre el nombre de dones que cuiden a la llar, com a cuidadores principals no remunerades, algun membre de la família més gran de 65 anys amb dificultats per desenvolupar les activitats bàsiques de la vida quotidiana i el nombre d'homes en la mateixa activitat. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, tipologia de llar, situació laboral i grups socials.

Objectiu Mostrar la desigualtat entre dones i homes en la cura a persones grans, cura que se'ns presenta com una necessitat creixent en la nostra societat i que, de fet, estan assumint de forma absolutament majoritària les dones.

Importància La importància de l'indicador és doble. D'una banda, ressaltar la necessitat de cura que requereixen les persones grans, i és imprescindible que la societat tingui alguna resposta en relació amb aquesta problemàtica; i, de l'altra, mostrar l'actual feminització de les persones «cuidadores». Aquest aspecte no és gens insignificant. Diversos estudis mostren les conseqüències en qualitat de vida i els problemes de salut física i psíquica que estan patint les cuidadores no remunerades. Si l'objectiu social és el benestar de tothom, en aquesta situació s'estaria obtenint el benestar de les persones grans a canvi del «malestar» de les cuidadores. L'envelliment demogràfic creixent aguditza naturalment el problema.

Fons d'informació Encuesta de Empleo del Tiempo 2002/2003 (INE/DESCAT), IMSERSO.

Indicador 7: Taxa d'escolarització del primer cicle d'educació infantil (0-3 anys)

Definició Proporció de nens i nenes de 0-3 anys escolaritzats en centres públics en relació amb el total de nens i nenes de 0-3 anys. Variables de desagregació: tipologia de llar, situació laboral, titularitat del centre (pública o privada) i procedència de la mare.

Objectiu Mostrar la cobertura de les escoles bressol públiques per al conjunt de la població de 0-3 anys i reflectir la rellevància que es dona des de les polítiques educatives a l'escolarització dels nens i nenes a les primeres etapes de la seva vida. Examinar si hi ha una veritable col·laboració pública en l'organització de les tasques de cura,

especialment als més petits/es o si, per contra, es tracta de serveis que bàsicament s'han de delegar a la família, sobretot a les mares, o comprar en el mercat.

Importància La importància de l'indicador, sobretot si es constata la baixa taxa d'escolarització dels més menuts de 0 a 3 anys, és doble. D'una banda, perquè posa de manifest l'oblit i el poc interès que hi ha des de les polítiques públiques en les tasques de cura dels més petits/es. Circumstància que porta directament a pensar que la concepció encara dominant és que les famílies, i les dones especialment, són les que s'han de fer càrrec dels menors en el si de la llar. D'altra banda, perquè la falta d'oferta pública d'aquests serveis de cura dificulta la participació laboral de les dones, així com la possibilitat d'accés a tenir més temps lliure per gaudir de serveis de cura propis, o sia de serveis per «ser cuidades».

Fonts d'informació Departament d'Educació.

Indicador 8: Cobertura de les beques de menjador

Definició Oferta en relació amb la demanda de beques de menjador a l'escola pública per a nens i nenes de 3 a 12 anys. Variables de desagregació: titularitat del centre (pública o privada subvencionada) i procedència.

Objectiu Es tracta d'estudiar la proporció de centres públics i privats subvencionats amb serveis de menjador que ofereixen beques de menjador per als nens i nenes de 3 a 12 anys i, d'aquesta manera, posar de manifest les facilitats o dificultats que tenen les famílies, en especial les mares, per poder organitzar-se en el seu temps laboral i personal al llarg de la jornada, sense interrupcions, en especial durant el migdia.

Importància La importància d'aquest indicador és que permet reflectir si les famílies, i sobretot les dones, tenen possibilitats o obstacles per organitzar-se el «temps» del dia i per gaudir de l'autonomia suficient per definir com elles vulguin el seu temps laboral. Per això, la disponibilitat de beques de menjador a les escoles públiques pot esdevenir un recurs important per aconseguir la participació laboral continuada de les dones. A més, com en l'indicador anterior, l'oportunitat de disposar de temps al migdia pot ajudar-les a disposar de més temps lliure per «ser cuidades».

Fonts d'informació Departament d'Educació.

Indicador 9: Cobertura de l'atenció residencial

Definició Nombre de places en centres residencials públics i privats per a persones dependents de 65 o més anys en relació amb la demanda d'aquestes places. Variables de desagregació: grups d'edat (més de 65 anys i més de 75 anys) i titularitat del centre.

Objectiu Mostrar la voluntat que té l'Administració pública per col·laborar en les tasques de cura a les persones grans i reemplaçar o disminuir d'aquesta manera la participació de les dones en aquestes feines. Examinar les diferències existents entre oferta i demanda dels serveis residencials i de cura a la gent gran. Endemés, el desglossament de l'indicador en les diverses variables permet visibilitzar quina és la cobertura de centres públics residencials per a la gent gran.

Importància De la mateixa manera que els indicadors anteriors, aquest i els dos següents permeten mostrar els ajuts i recursos que s'ofereixen a les famílies, especialment a les dones, per tal de compartir o delegar els serveis de cura a les persones dependents, tant si són menors com persones grans. Endemés, els resultats obtinguts permeten tenir una mesura indirecta de la disponibilitat de temps que tenen les dones per implicar-se en el mercat laboral i per tenir temps propi per ser elles mateixes cuidades.

Fonts d'informació Departament de Benestar i Família.

Indicador 10: Cobertura dels centres de dia

Definició Proporció de persones dependents de 65 o més anys ateses en centres de dia públics i privats en relació amb el total de persones de les mateixes característiques. Variables de desagregació: grups d'edat (més de 65 anys i més de 75 anys) i titularitat del centre.

Objectiu L'objectiu de l'indicador és complementar la informació de l'indicador anterior mostrant la cobertura assistencial que s'està donant en un segon nivell d'atenció a la gent gran.

Importància La mateixa que a l'indicador anterior.

Fonts d'informació Departament de Benestar i Família.

Indicador 11: Cobertura de l'atenció domiciliària

Definició Proporció de persones dependents ateses a domicili en relació amb el conjunt de persones que ho demanen. Variables de desagregació: grups d'edat (més de 65 anys i més de 75 anys) i nombre d'hores d'atenció a la setmana.

Objectiu L'objectiu de l'indicador és valorar els recursos existents per a la cura de les persones grans a la llar. Els distints tipus de desagregacions permeten comparar la situació entre sexes, tipus de recursos, grups d'edat i, a més a més, donar informació més específica del nombre d'hores que s'ofereixen a la setmana, dada que permet valorar la qualitat de l'atenció.

Importància En el mateix sentit que els altres indicadors anteriors, aquest indicador permet veure el grau d'intervenció de les polítiques en tasques de cura, tradicionalment

desenvolupades per les dones i de les quals es responsabilitzen. Endemés, aquest indicador és especialment rellevant, ja que la majoria de les tasques de cura es desenvolupen a l'interior de la llar i, per tant, poder comptar amb aquests recursos trenca la lògica d'assignar en exclusiva a l'espai privat la responsabilitat de la cura de les persones dependents. Aquesta situació és un altre exemple en què l'àmbit privat i l'àmbit públic se solapen.
Fons d'informació Departament de Benestar i Família.
Indicador 12: Demanda de places en residències, centres de dia o atenció domiciliària
Definició Percentatge de dones cuidadores principals i percentatge d'homes cuidadors principals de persones de més de 65 anys que sol·liciten places privades o públiques en residències, centres de dia, o atenció domiciliària. Variables de desagregació: nivell de dependència, vincle familiar i titularitat del centre.
Objectiu Observar si hi ha desigualtats entre dones i homes a l'hora de demanar alguna mena d'ajut per a la cura d'una persona gran dependent.
Importància Segons estudis realitzats es coneix que, en el cas que un membre de la parella sigui dependent i exigeixi una cura especial, les dones tendeixen a tenir cura dels marits un temps més llarg que no pas els marits quan són elles les dependents. De manera que, en aquest cas, els homes demanen abans el suport de residències, centres de dia o atenció domiciliària. Quan es tracta d'una filla que té cura dels pares, és més probable que demani suport més aviat a causa de la dificultat de compaginar-ho amb el treball remunerat. El seguiment d'aquest indicador ens ha de permetre constatar si els homes comencen a assumir el treball de cura.
Fons d'informació No existeixen.
Indicador 13: Utilització de llicències de paternitat
Definició Percentatge d'homes ocupats en el mercat laboral, amb fills i filles menors de 3 anys, que s'han acollit en els darrers anys a alguna mena de llicència a la qual tenen dret per dedicar-se a la cura dels fills i filles. Variables de desagregació: duració mitjana de la llicència i tipus de llicència.
Objectiu L'objectiu dels indicadors sobre les llicències parentals remunerades és examinar el temps protegit i remunerat de què fan ús els pares per dur a terme les primeres etapes de criança dels fills i filles.
Importància Aquestes llicències permeten que els homes, amb treball remunerat, tinguin un temps protegit i remunerat per dedicar-se a la criança dels fills i filles en les primeres etapes de la vida i, en aquest sentit, faciliten les tasques de cura, almenys per un període breu. Per això és important saber quants homes fan ús d'aquest dret.
Fons d'informació INSS (Instituto Nacional de la Seguridad Social).

Accés a una vida lliure de violència

El dret a viure amb seguretat està directament relacionat amb el dret a la vida, en la seves dues vessants: dret a l'existència i dret a la pervivència. El dret a la vida és viable en una sola oportunitat i condiona la resta de drets: sense el dret a la vida no podem gaudir de cap altre dret.

Desenvolupar el dret a la vida suposa dotar-la de condicions de subsistència físiques, psicològiques i socials per mantenir un equilibri biològic que permeti assumir amb plenitud l'exercici de la resta de drets.

La paraula seguretat desperta certs recels; històricament s'ha entès en relació amb l'Estat, amb la seguretat del territori davant una agressió externa o com seguretat ciutadana en un sentit policial i d'ordre públic, però l'informe sobre Desenvolupament Humà de 1994 (ONU) atorga una nova dimensió al concepte de seguretat: relaciona la seguretat amb les preocupacions de les persones i amb la manera en què aquestes viuen a la societat, i poden exercir diverses opcions; vincula la seguretat amb la pau i amb les oportunitats socials.

“En definitiva, la seguretat humana s’expressa en un infant que no mor, en una malaltia que no es difon, en una ocupació laboral que no s’elimina, en una tensió ètnica que no explota en violència, en un dissident que no és silenciada. La seguretat humana no és una preocupació per les armes: és una preocupació per la vida i per la dignitat humana” (Informe sobre Desenvolupament Humà 1994).

Ens referirem, doncs, a aquest concepte de seguretat, centrat en les capacitats de les dones, en la seva percepció i vivències i en les seves possibilitats per desenvolupar un espai de vida propi i digne.

Viure amb seguretat és viure sense violències. Les dones estem exposades a patir més violències, especialment en les relacions familiars. La violència familiar o de parella és la forma de violència més visible, però tot i que la família continua essent el principal focus de violència, la violència contra les dones afecta tots els àmbits, públics i privats, i les seves causes no s’han de buscar en les relacions familiars, sinó en l’estructura patriarcal, en unes pautes culturals molt assentades i en una desigual distribució de poder entre homes i dones. Les violències contra les dones abasten tots els actes que les controlen, coaccionen, discriminen, sotmeten, subordinen o ignoren en tots els aspectes de la seva existència. El tret específic de la violència contra les dones és que és una violència sexualitzada, que s’infligeix a la dona per l’únic fet de ser dona.

La inseguretat quotidiana de les dones es reflecteix també al seu entorn; l’espai urbà és un espai pensat i organitzat a mida dels homes, sense tenir en compte la seguretat de les dones. Hi ha certes situacions relacionades amb el disseny de les ciutats i dels transports, com alguns ponts, túnels, places, parades d’autobús o metro, aparcaments, que provoquen temors i inseguretats a les dones (Massolo 2005). Un model de ciutat segur ha d’incorporar la perspectiva de les dones en el seu planejament, seguretat, transport i equipament.

Des que la violència contra les dones va sortir de l’àmbit privat per envair l’espai públic, ja sigui mitjançant la crònica policial o l’espectacle mediàtic, s’ha produït un canvi de lloc social de la violència, s’ha domesticat, s’ha convertit en un objecte que es pot tolerar i consumir i els poders públics han intentat combatre-la dins d’un model generalista i punitiu, confonent la violència contra les dones amb la violència domèstica o familiar.

Els poders públics intervenen quan el procés de violència és visible socialment, és a dir, quan la violència és molt aguda i intensa. La insistència en acudir a un dret penal més sever és una opció poc meditada i dubtosa des del punt de vista de la seva eficàcia. De fet, i malgrat el notable increment punitiu, les dones continuen patint violències quotidianes i de forma particularment brutal, violència familiar; la realitat ens sacseja amb un *continuum* de dones mortes o agredides pels seus companys o ex companys sentimentals.

Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere, al títol de tutela penal, assimila les dones amb les persones i les situacions d’especial vulnerabilitat. Tractar les dones com a persones vulnerables, equiparant-les amb la infància i amb la gent gran, ratifica el discurs patriarcal i no contribueix a fomentar la seva autonomia ni la seva capacitat de decisió. Les dones necessiten espais i no una protecció jurídica que pot arribar a envair esferes cada cop més àmplies. El sistema penal només admet i regula l’existència de casos individuals de violència (quants cops, com, quan?), i dilueix la responsabilitat col·lectiva, social i institucional.

El Dret és una eina que podem utilitzar per atorgar un nou significat a determinades conductes arrelades al model patriarcal, però no n'hi ha prou amb una definició limitada de violència, cal conceptualitzar i anomenar totes les formes de violència per poder reconèixer-les i visibilitzar-les.

Caldria analitzar també fins a quin punt el mateix caràcter de l'aparell judicial té un paper dissuasori a l'hora de presentar denúncies. Els processos judicials es fonamenten en fets objectius i demostrables, no tenen en compte les subjectivitats, i no respecten cap mena d'intimitat per tal d'arribar a la veritat dels fets. La dona que assisteix al judici contra el seu agressor ha de fer públics davant gent desconeguda quantitat de detalls íntims, i ha de reviure públicament tot el dolor de l'agressió (pitjor encara si ha estat agredida per una persona coneguda i estimada), sense tenir cap certesa d'obtenir una resolució favorable. I fins que es dicta sentència, l'agredida i l'agressor –per allò de la presumpció d'innocència– han de ser tractats per la Justícia amb la mateixa consideració. Aquesta hipòtesi hauria de tenir-se en compte a l'hora d'esbrinar els motius pels quals hi ha moltes dones que no presenten denúncia. També s'ha de tenir en compte la qüestió de les dones sense permís de residència i ordre d'expulsió al moment d'interposar una denúncia.

La informació que tenim sobre les violències contra les dones ha millorat els últims anys, en els quals han anat emergint nous supòsits de violència, però la visibilització continua essent parcial i incompleta; gairebé totes les estadístiques són policials i judicials i es refereixen a la violència criminalitzada, és a dir, a la violència que es denuncia penalment, i dins d'aquesta es limiten a la violència familiar i a les formes límits i visibles de violència física: les que atempten contra la vida o la integritat física de les dones i deixen ferides, contusions, fractures.

En molta menor mesura, les dades es refereixen a altres manifestacions de la violència contra les dones, fins i tot a les que es donen conjuntament amb la violència física dins de l'àmbit familiar, com la violència ambiental, abusos emocionals, abusos i agressions sexuals, coaccions, etc...

I finalment, hi ha una gran mancança de dades sobre la violència estructural, com la feminització de la pobresa, la discriminació salarial, la segregació sexual de mercat laboral, la manca d'accés a l'educació, el tràfic de dones, etc.

Les estadístiques no poden abastar la dimensió quantitativa i qualitativa de les violències contra les dones, però intentarem iniciar un sistema d'indicadors que en una primera fase, i partint dels models de mesura i valoració existents, permeti detectar i visibilitzar les situacions de violència, i que, posteriorment, incorpori elements que prevegin la inseguretat de les dones en el sentit ampli del benestar, de la llibertat, de la plenitud de drets, de les possibilitats per accedir a un projecte de vida propi.

L'Observatori contra la Violència Domèstica i de Gènere és un organisme constituït al si del Consejo General del Poder Judicial, que té com a objectiu fonamental fer un seguiment de les sentències i resolucions judicials dictades en l'àmbit de la violència domèstica o familiar. El servei d'informes de l'Observatori publica regularment les estadístiques judicials entorn la violència familiar a tot l'Estat, desagregada territorialment i per dones nacionals o estrangeres. S'inclouen dades sobre el nombre de dones mortes, les denúncies presentades; les mesures cautelars civils i penals atorgades; les denúncies retirades i les formes d'acabar els procediments.

A Catalunya, l'instrument principal que tenim per mesurar la seguretat de la ciutadania és l'Enquesta de Seguretat Pública de Catalunya, que es presenta anualment. El fonament teòric de l'enquesta és la definició social de la delinqüència, segons la qual, són les persones les que defineixen quines i quantes de les seves relacions socials són delinqüència, tant si les han denunciat a la policia o a la justícia com si no ho han fet, és a dir, són les persones entrevistades les que atorguen el caràcter delictiu a les diverses agressions que han viscut. Tot i l'elevada percepció social de la violència contra les dones, no es recull en un apartat específic, sinó únicament algunes conductes que tenen relació amb la violència sobre les dones, com *agressió física o intent d'agressió física, amenaces, coaccions i intimidacions* dins de l'àmbit anomenat *seguretat personal*.

En els indicadors proposats a continuació, quan es parla de violència contra les dones es fa referència a totes les formes de violència, i més concretament a les formes assenyalades al Avantprojecte de Llei dels drets de les dones per a l'eradicació de la violència masculista. Els cinc primers es refereixen a la violència contra les dones dins l'àmbit privat/domèstic i els tres últims es refereixen a l'àmbit públic i connecten amb els indicadors d'"accés a una mobilitat adequada". També és important tenir especial consideració amb les dones amb discapacitats, per tal de poder obtenir la incidència real en aquest col·lectiu, que pateix de manera excepcional les violències contra les dones.

Indicadors

Indicador 1: Autopercepció de les violències

Definició Nombre de dones que manifesten haver patit violència amb independència que els actes de violència hagin estat o no denunciats. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, existència o no de filles i fills, nivell social i distribució geogràfica.

Objectiu Detectar l'autopercepció de les dones que han patit violències; si han atribuït o no caràcter delictiu al fet o fets que han patit, i si els han denunciat. Conèixer les pautes creixents o decreixents que segueixen les denúncies i l'índex de victimització.¹¹

Importància Les dades de què disposem únicament visibilitzen les violències denunciades. És important conèixer les dades de les violències contra les dones a Catalunya a partir de la seva pròpia percepció i vivències, la qual cosa ens donarà un visió més acurada del fenomen. El fet que siguin les mateixes dones les que atorguin o no caràcter violent als actes que han patit revesteix les dades d'un valor significatiu, i la possibilitat d'introduir la violència contra les dones com a àmbit propi d'anàlisi a l'enquesta anual de Seguretat Pública de Catalunya, visibilitza la violència sobre les dones com una qüestió de seguretat de la ciutadania.

Fons d'informació No existeixen. Proposem introduir preguntes en aquest sentit a l'Enquesta anual de Seguretat Pública a Catalunya.

Indicador 2: Extensió de les violències contra les dones

Definició Nombre i percentatge de dones sotmeses a situació de violència, tant de les dones que s'autoclassifiquen com a maltractades com de les dones que es troben en una situació objectiva de violència i que no reconeixen la seva situació. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, existència o no de filles i fills, nivell social i distribució geogràfica.

Objectiu Conèixer, visibilitzar i quantificar la realitat oculta de la violència i les seves modalitats, detectar la percepció subjectiva de la violència i la resistència personal i social al maltractament, especialment en les situacions de violència familiar.

Importància Les dades que tenim sobre la violència contra les dones són escasses i fragmentàries i una bona manera de superar la manca d'informació és per mitjà de *les enquestes de victimització*. La importància d'aquesta eina és que permet identificar les situacions de violència, en siguin o no conscients les dones que la pateixen, atès que descriuen situacions concretes i objectives de violència, sense etiquetar-les com a tals.

Fons d'informació Macroenquesta de "Violència contra les Dones" (àmbit familiar). Institut de la Mujer, any 2000 (es va realitzar de manera puntual).

11 Quan parlem de victimització estem utilitzant la terminologia a l'ús, però el terme ens planteja contradiccions. El concepte de víctima incorpora una desvalorització ja que defineix la persona per allò que ha perdut (valor, integritat física...), i a la vegada conté un estigma que l'acompanyarà en el temps. El concepte aplicat a les dones ve a reforçar encara més la visió que la presenta com a feble i necessitada de protecció. La paraula víctima amaga tot el coratge que té la dona (o la persona) agredida i violentada per superar la situació i continuar endavant. Si ha mort per causa de l'agressió, anomenar-la víctima deixa en segon terme tot el que ha estat i fet en la seva vida.

Indicador 3: Grau de satisfacció amb el sistema policial i judicial	
Definició	Percentatge de dones que manifesten satisfacció en la seva experiència amb el sistema policial i l'Administració de Justícia. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, existència o no de filles i fills, nivell social i distribució geogràfica.
Objectiu	Mostrar l'experiència amb el sistema policial i judicial de les dones que han denunciat violències; la seva percepció sobre la qualitat del servei rebut, el tracte, la informació i atenció, la rapidesa, la seguretat transmesa, l'estat de les instal·lacions i els serveis, les barreres arquitectòniques, el temps d'espera, la comprensió del llenguatge jurídic, la informació sobre la seva denúncia o el procediment judicial i el tracte i la professionalitat de l'advocada o advocat que l'ha defensada.
Importància	Diversos estudis han posat de manifest l'opinió crítica de la ciutadania sobre l'Administració de Justícia. L'atenció a les víctimes en general, i a les dones que han patit violències, en particular, és una de les assignatures pendents de l'Administració de Justícia. Citarem únicament un exemple: els dos nous jutjats de violència sobre la dona creats a la ciutat de Barcelona no tenen una sala d'espera diferenciada per a les víctimes, de manera que la dona s'ha d'esperar a la mateixa sala que l'acusat, amb l'agreujant que el temps d'espera en aquests jutjats supera la mitjana d'altres jutjats.
Fons d'informació	L'indicador proposat es podria agregar com a variable a l'Enquesta sobre l'Opinió de l'Administració de Justícia a Catalunya. Departament de Justícia. Síndic de Greuges.
Indicador 4: Detecció dels abusos emocionals i físics en els centres d'atenció primària: serveis socials i serveis de salut	
Definició	Nombre de dones que pateixen abusos i violència física detectats indirectament en els centres d'atenció primària. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, nivell social i distribució geogràfica.
Objectiu	Que les persones professionals de l'atenció primària valorin els signes de sospita de maltractament i puguin detectar de forma precoç les situacions de violència, per tal de poder intervenir amb la dona en les fases inicials de la violència, garantir el coneixement de la realitat i definir i mobilitzar recursos socials. Aquest indicador permet anar més enllà de les xifres relacionades amb la mortalitat, que només són la punta de l'iceberg d'aquest problema de salut pública.
Importància	La violència contra les dones és un dels problemes de salut pública més importants per la seva creixent incidència i mortalitat. Aproximadament una tercera part de les dones del món són víctimes de maltractament, violacions i assassinats. Aquest problema resta anys de vida i de qualitat de vida com a conseqüència de lesions físiques i psicològiques irreversibles i en alguns casos de morts. Els abusos emocionals, sexuals i físics deixen greus seqüeles psicossomàtiques, com depressió, ansietat, síndromes d'estrès posttraumàtic, fatiga, gastritis, cefalea i d'altres i són un greu problema de salut pública. Les Nacions Unides reconeixen que la violència contra les dones és un obstacle per assolir la igualtat d'oportunitats i l'avenç de les dones i consegüentment per al desenvolupament de la societat. Com que la immensa majoria de la població passa pels serveis d'atenció primària, això els converteix en un lloc privilegiat i capdavanter per identificar situacions de violència. Aquest indicador està directament lligat a la capacitat "Accés a la salut".
Fons d'informació	Informe sobre la Violència de Gènere a Catalunya. Departament de Salut. En el cas dels serveis socials no hi ha un registre únic que permeti obtenir la informació.
Indicador 5: Victimització a mig termini	
Definició	Proporció de dones que no pateixen seqüeles per causa de violència, un cop han passat quatre anys des que van presentar la primera denúncia. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, nivell social i distribució geogràfica.
Objectiu	Mostrar la victimització secundària, les dificultats del sistema legal per donar satisfacció a les dones que han patit violències, i el funcionament dels recursos socials per reparar els danys soferts per les dones i aconseguir la seva recuperació integral.
Importància	La victimització secundària és la que es deriva del sistema mateix, de la relació de la víctima amb el sistema policial, jurídic i social. Si tenim en compte que la violència provoca danys en totes les àrees de la personalitat: seqüeles físiques, psíquiques, relacionals, aïllament, empobriment, i d'altres, la recuperació de la dona és la reparació dels danys soferts en totes aquestes àrees perquè pugui recuperar totes les capacitats que la violència li ha tret. Aquest indicador té, doncs, una doble importància: ens permetrà copsar la satisfacció de la dona amb el sistema legal, a mig termini, un cop el procés judicial ha acabat: com s'ha sentit la dona en les diverses fases del procediment judicial, si s'ha dictat resolució condemnatòria, si aquesta ha estat executada, si el sistema penal ha servit per intimidar l'agressor i per acabar amb els abusos i les agressions; i també podem valorar la resposta de les administracions públiques més enllà dels serveis d'emergència, acollida i assistència, si s'esmercen recursos i programes pel restabliment, resarciment i recuperació integral de les dones.
Fons d'informació	No existeixen. Fóra important fer aquest seguiment.

Indicador 6: Percepció de la violència segons el barri on es viu

Definició	Percentatge de dones que manifesten sentir-se segures en el barri on viuen. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, nivell social i distribució geogràfica.
Objectiu	Mostrar la connexió entre la planificació i el disseny urbà i la percepció de seguretat o inseguretat de les dones.
Importància	L'entorn i les característiques estructurals dels barris són factors importats a l'hora d'explicar la por, la percepció d'inseguretat. Quan la persona percep que el seu barri és desagradable, hi ha una més gran probabilitat d'experimentar la por al delictes. L'espai no és neutre, un bon disseny pot incrementar la sensació de seguretat. La rellevància del context comunitari també influeix en els sentiments de seguretat. Tenir les dades desagregades per barris ens permetrà potenciar la identitat del barri, i planificar les millores urbanístiques, socials, econòmiques i ambientals.
Fons d'informació	Es pot realitzar alguna pregunta adequada a l'Enquesta anual de Seguretat Pública a Catalunya. IDESCAT.

Indicador 7: Nombre de porters automàtics als edificis i visibilitat dels vestíbuls

Definició	Percentatge d'agressions sexuals comeses contra les dones per part de desconeguts en els edificis urbans amb mancances de seguretat als vestíbuls i sense porters automàtics sobre el total de dones agredides a l'espai públic. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, nivell social, distribució per barris i per franges horàries.
Objectiu	Posar de manifest el perill que suposa per a les dones la manca de visibilitat i els racons i angles amagats als vestíbuls dels edificis, així com l'absència de porters automàtics.
Importància	Un dels moments més perillosos per a la seguretat de les dones és la via d'accés al domicili, una gran part d'agressions sexuals es produeixen als portals dels edificis. No existeix cap norma de seguretat que eviti els angles o espais sense visibilitat en la planificació dels vestíbuls. Alguns estudis apunten que l'existència de porters automàtics disminuiria el risc de les dones de patir agressions sexuals.
Fons d'informació	No existeixen, però el Departament de Medi Ambient i Habitatge és l'únic que podria facilitar les dades o una pregunta adequada a alguna enquesta específica.

Indicador 8: Violència contra les dones als espais públics

Definició	Proporció de les agressions sexuals comeses a les dones als passadissos del metro, a les parades d'autobús, als aparcaments, als parcs o a les zones no urbanitzades. Variables de desagregació: procedència, trams d'edat significatius, nivell social, barris i franges horàries.
Objectiu	Posar de manifest que la planificació dels espais públics s'ha fet sense tenir en compte la seguretat de les dones i que a la ciutat existeixen espais d'alt risc per a elles, com els passadissos del metro, les parades d'autobús mal ubicades i poc visibilitzades, els aparcaments i altres zones no urbanitzades.
Importància	El metro provoca molta inseguretat a les dones, especialment a la nit, amb enllaços amb llargs passadissos i sense vigilància; algunes parades d'autobús tenen una ubicació perillosa, aïllada, amb poca visibilitat i menys presència humana. La manca de llum i de vigilància nocturna completen aquest panorama d'alta inseguretat per a les dones, que seria de gran utilitat contrastar amb l'indicador criminològic proposat.
Fons d'informació	El Departament de Justícia i el Departament d'Interior poden facilitar el nombre de denúncies i l'espai concret on s'han comès les agressions, tot i que les dades del Departament d'Interior podrien ésser parcials perquè el desplegament dels Mossos encara no és complet.

Participació social i política en la comunitat

A la ponència presentada per Ca la Dona al Congrés de les Dones de Barcelona (Ca la Dona 1998), es defineix la participació com a *"qualsevol activitat, acció i presa de decisió que incideixi en la construcció de la societat"*. Aquesta manera d'entendre la participació inclou formes, plans i àmbits ben diversos, i posa en qüestió que les persones només participen quan formen part de les institucions de l'Estat (administració, partits, sindicats...), dels moviments socials o de les associacions ciutadanes. Certament en aquest àmbit es prenen decisions que afecten la vida de les persones perquè organit-

zen la societat, estableixen els seus valors i desenvolupen capacitats col·lectives per utilitzar els recursos materials. En definitiva, estableixen les condicions socioeconòmiques en el marc de les quals tindrà lloc la creació i recreació de la vida. Si les condicions socials són favorables, la tasca de garantir la continuïtat generacional es veurà facilitada.

Però la vida de les persones no depèn només d'aquestes decisions. Depèn fonamentalment del treball de cura que es realitza en l'àmbit domèstic, allà on les necessitats físiques, psíquiques i emocionals són ateses des de la infància a la senectut, en la salut i en la malaltia. Ni el mercat ni l'Estat podrien assumir els costos d'aquesta tasca ingent –anomenada *civilitzadora* en alguns corrents del pensament feminista (Librería de Mujeres de Milan 1996)–, tant per la grandària del seu abast com per la impossibilitat de mercantilitzar els afectes incorporats a les tasques de cura. Aquest àmbit domèstic es considera que forma part de l'espai privat, entès com a espai/temps on es poden prendre decisions individuals.

Si les activitats i accions que es realitzen en l'àmbit privat són tan importants per a construir societat, és un contrasentit deixar-les de banda quan ens preocupem per la participació de les persones en la societat, i només tenim en compte els espais considerats públics. Però la concepció dicotòmica públic/privat –comentada a la primera part d'aquest estudi– que planteja la ideologia liberal divideix la societat humana en dues esferes separades, de les quals només la pública té valor, mentre l'altra resta invisible i desvaloritzada. Aquesta concepció respon a l'experiència masculina, que pot desenvolupar lliurement la seva activitat en l'àmbit públic perquè les seves necessitats físiques i emocionals les ha satisfet dins l'àmbit privat a costa del treball femení invisible.

El pensament feminista, basat en l'experiència de les dones, ha posat en evidència que en la vida humana no existeixen compartiments estancs perquè la realitat és molt més fluida i es resisteix al fet que li posin límits. La vida de les dones és un constant transitar entre els diversos espais privats i els diversos espais públics en un continu d'experiències que confirma la permeabilitat dels espais, i encara més enllà, qüestiona que es tracti d'espais delimitats, independents l'un de l'altre. La major o menor participació de les dones als diferents espais, i les dificultats que han de superar per tal de transitar dels uns als altres, és molt diferent segons sigui el seu nivell econòmic i la seva procedència, i encara això es veu modificat en les diferents etapes vitals. Tal com explica Remei Sipi (Sipi, 2005) en relació amb les dones migrants, però que es pot fer extensiu a la gran majoria de dones, aquestes no tenen accés a un espai privat personal; només poden transitar per l'espai domèstic, i, amb limitacions, per l'espai públic; per això, si volen disposar d'un petit espai privat personal l'han de construir dins l'espai domèstic. Només les dones amb alt nivell d'ingressos tenen possibilitats d'accedir a l'espai privat personal.

De l'experiència femenina hem après, doncs, que la societat humana es caracteritza per un conjunt d'espais interrelacionats (privat, personal, domèstic, públic...) que es modifiquen i potencien de manera recíproca. De la mateixa manera que les decisions polítiques i econòmiques afecten les condicions de vida de les persones, les decisions que es prenen en l'àmbit personal, domèstic i privat afecten el conjunt de la societat i modifiquen les polítiques institucionals i les econòmiques. Els partits polítics i les institucions estan sempre pendents de l'anomenada opinió pública, que és la suma de les opinions privades, que tot i veure's influïdes per la propaganda i la publicitat, aquesta influència només és eficaç si connecta amb la pròpia experiència, que és a la base de l'opinió individual. El consum, per exem-

ple, és el resultat de totes les petites i grans decisions que es prenen en la vida domèstica, i aquestes decisions poden enfonsar empreses ben poderoses.

Els valors col·lectius es transmeten dins l'àmbit privat, tant els valors que formen part de la cultura dominant com els valors de les subcultures que s'hi desenvolupen en paral·lel en situacions de dictadura o d'ocupació militar, o de minories oprimides. I, a la vegada, les voluntats col·lectives són el resultat dels desitjos, les decisions i les necessitats individuals que sorgeixen de l'àmbit privat i es projecten en un subjecte col·lectiu.

Tal com es diu a l'esmentat text de R. Sipi, és necessari trencar definitivament la dicotomia públic/privat i deixar que es manifesti la complexitat de la vida humana. Per això cal que les dones puguin fer valer en els espais tradicionals de decisió la seva experiència i el saber obtingut en l'àmbit privat. El reconeixement d'aquest saber haurà de comportar la modificació substancial del caràcter de les institucions públiques, estatals i ciutadanes. A la vegada, per tal que les dones accedeixin als espais públics de decisió, cal que aquests es flexibilitzin en temps i espai de manera que permetin una fluida mobilitat en totes les direccions.

La modificació d'aquests espais públics ha de comportar també la modificació dels espais personals i privats, recuperant el seu valor social, compartint les tasques domèstiques i de cura entre homes i dones, i repartint de manera més equitativa per a les dones el temps i l'espai personal.

Així doncs, uns indicadors que pretenguin fer seguiment del grau de participació de les dones –amb tota la seva diversitat– en el conjunt de la nostra societat, haurien de reflectir la realitat de partida que es dona en els diversos àmbits (privat, personal, domèstic, públic), i com aquesta realitat es va modificant. Però hauríem de poder detectar també com interactuen els diferents espais, i de quina manera la revalorització dels espais privat i domèstic en modifica la resta.

Com que en el conjunt d'aquest treball ja s'elaboren indicadors relatius a l'espai domèstic, a l'espai personal, i alguns relacionats amb l'espai públic, aquí només ens centrarem en indicadors referents a aquells aspectes de l'espai públic que no s'aborden en altres apartats, però especialment en els punts d'intersecció entre els diferents espais.

Caldrà conèixer en termes quantitius la menor participació de les dones en les institucions de l'Estat (administració, partits, sindicats...), dels moviments socials o de les associacions ciutadanes, i fer el seguiment de com evoluciona aquesta participació. Però els indicadors quantitius no permeten detectar els motius que l'expliquen, de manera que caldria buscar indicadors per veure quina importància tenen alguns factors que podrien incidir-hi més enllà del rebuig masculí a compartir uns espais que havien controlat en exclusiva. Una hipòtesi, evident a primera vista, és la falta de temps disponible degut a la càrrega extra de les tasques domèstiques i de cura. De manera que el factor temps haurà de tenir un paper fonamental en aquests indicadors.

Però el temps no ho és tot. Virgínia Woolf (Woolf, 1999) a la primera meitat del segle XX ja va posar damunt la taula que el poder, tal com el coneixem, és una construcció feta a mida dels homes, davant el qual les dones se senten estranyes. Des de llavors fins ara el debat segueix obert, i ens aporta una hipòtesi prou suggerent com perquè la tinguem en compte a l'hora d'elaborar indicadors de partici-

pació femenina en l'espai públic. Ens hauríem de plantejar, doncs, quin és el grau d'identificació de les dones en relació amb una lògica de funcionament basada en l'experiència masculina. Per això caldria conèixer en termes qualitius si les pautes d'actuació marcades per les institucions, moviments o associacions que les dones han de fer seves si hi volen participar, tenen efecte dissuasiu. En la mateixa direcció seria convenient detectar si, en la seva experiència de participació, les dones que han optat per ser-hi han trobat algun marge per modificar aquestes pautes des del propi saber.

Tot i haver posat en un mateix sac les institucions de l'Estat, els moviments socials i les associacions ciutadanes perquè els podem ubicar en l'espai públic, és evident que les diferències entre unes i altres són notables, i ho són precisament en funció del poder polític que tenen. Les institucions de l'Estat per definició exerceixen el poder polític, mentre que els moviments socials actuen de control i contrapès sobre aquest poder; en canvi, l'activitat de les associacions ciutadanes se situa més al marge del poder. En el primer cas, la responsabilitat adquirida per delegació democràtica obliga a rendir comptes a l'electorat; en els altres dos casos la responsabilitat és estrictament individual. Les dinàmiques de funcionament de les institucions de l'Estat són inflexibles i exigents, sotmeses constantment a la lluita pel poder, mentre que el funcionament dels moviments socials i les associacions ciutadanes permeten més flexibilitat perquè depenen, en definitiva, de la voluntat de les persones que les han constituït. Seria interessant comparar el grau de participació de les dones en tots aquests àmbits perquè les diferències que hi puguem detectar ens donaran una idea de si la flexibilitat en el funcionament facilita la incorporació femenina.

Com dèiem abans, que el temps disponible sigui un element fonamental per tal que les dones puguin decidir si volen participar en activitats públiques, és una hipòtesi que caldria il·lustrar i fer-ne el seguiment. Seria interessant un indicador que posés en relació la major participació de les dones en els tres àmbits assenyalats amb la seva disponibilitat de temps, i comparar els uns amb els altres per veure si disposar de més o menys temps modifica les seves preferències a l'hora de decidir en quin dels nivells volen participar.

Les maneres de participar de les dones són molt diverses i s'adeqüen a les seves necessitats. Entre elles cal destacar per la seva singularitat les xarxes informals de solidaritat entre veïnes, parentes o amigues que permeten optimitzar el temps disponible i ajuden a cobrir les puntes on la demanda de cura per part de tercers o la demanda professional és més exigent del que és habitual. Les característiques fonamentals d'aquestes xarxes són la seva flexibilitat, l'intercanvi de serveis gratuïts i la confiança.

Els espais de dones han tingut i tenen un paper molt important en l'elaboració del pensament feminista i d'estratègies per fer visibles el saber i l'experiència femenina. Alguns d'aquests espais s'han ubicat en el marc dels moviments socials (sindicats, grups ecologistes i pacifistes, associacions de veïns/nes...) amb l'objectiu de poder actuar dins el moviment partint de la pròpia experiència per tal d'enriquir-lo aportant-hi un plus d'especificitat femenina. Aquesta ambiciosa tasca, encara que no obtingui resultats immediats, està obrint camins de futur en la mesura que obliga els homes que militen en els moviments socials a mirar de cara la diferència femenina. Però les dones que han fet tal opció han assumit duplicar la seva dedicació pública, i això comporta per a elles grans costos en detriment de l'espai personal i domèstic.

Hi ha d'altres espais de dones independents de qualsevol altra activitat que permeten la reflexió col·lectiva però també l'experimentació col·lectiva de formes organitzatives pròpies. Precisament perquè aquests espais els han construït les dones a la seva mida, hom pressuposa que la manera de funcionar ha de ser més compatible amb aquest seu transitar constant de l'esfera pública a la privada i viceversa. Per això caldria un indicador que permetés comparar la permeabilitat d'aquests espais a l'esfera privada amb la permeabilitat existent en altres grups dels moviments socials mixtos.

Però la dificultat –com es va comentar a l'inici– per establir indicadors qualitius és molt gran. Així doncs, els indicadors que es descriuen a continuació són quantificables, però les comparacions que s'hi puguin establir ens poden donar alguna pauta que ens permeti fer valoracions de qualitat, i avançar en la comprensió dels mecanismes que permeten superar la dicotomia públic/privat per tal que les dones contaminin el món comú amb la seva experiència, i això modifiqui positivament tots els àmbits de la vida humana.

Indicadors	
Indicador 1: Participació en els òrgans de decisió i treball de les AMPAs	
Definició	Relació entre el nombre total de mares i el nombre total de pares que participen en els òrgans de decisió i treball de les AMPAs (associacions de mares i pares) dels centres escolars públics de Catalunya. Es complementarà amb els percentatges de socis de les AMPAs per sexes sobre el nombre total d'alumnat escolaritzat en els centres públics de Catalunya. Variable de desagregació: procedència.
Objectiu	Mostrar el grau de participació de les dones en una activitat de caràcter públic que es troba molt lligada a l'àmbit domèstic i que compte amb un alt grau de participació social.
Importància	En la recerca d'indicadors de qualitat que ens permetin conèixer quins són els mecanismes pels quals les dones participen o no participen en les tasques socials públiques, ens pot ajudar recollir elements de com es dona aquesta participació en un àmbit social tan important com l'educació. Molt especialment perquè les activitats de les AMPAs habitualment les realitzen majoritàriament les dones, incloses les dones migrants, per a les quals, les AMPAs esdevenen l'únic punt de contacte amb la societat d'acollida. La característica més important de les AMPAs és que la seva activitat es troba més lligada als horaris i funcionaments domèstics, de manera que permet compaginar amb facilitat la dinàmica de l'àmbit privat i el públic. La hipòtesi és que per a les dones, l'escola representa una continuïtat del seu àmbit domèstic, ja que elles són de forma majoritària les que asseguren el contacte família-escola en tots els aspectes. La comparació amb l'indicador núm. 2: "Participació en els òrgans de decisió i treball de les Associacions de Veïns i Veïnes", ens aportarà alguna dada que podem interpretar en termes qualitius.
Fons d'informació	Departament d'Educació. Registre d'Associacions i Entitats Ciutadanes. Departament de Justícia.
Indicador 2: Participació en els òrgans de decisió i de treball de les Associacions de Veïns i Veïnes	
Definició	Relació entre el nombre total de dones i el nombre total d'homes que formen part dels òrgans de decisió i participen en les activitats directives de les Associacions veïnals de Catalunya. Es complementarà amb els percentatges de socis d'aquestes Associacions, per sexes, sobre el nombre total d'habitants dels barris i pobles que tenen Associacions veïnals actives. Variable de desagregació: procedència.
Objectiu	Conèixer el grau de participació de les dones en el funcionament i les activitats del moviment veïnal, ja que el barri –marc on es desenvolupa l'activitat veïnal– és l'esglaió de l'espai públic que més proper es troba a l'espai domèstic. Aquest indicador serà comparat amb l'indicador núm. 1: "Participació en els òrgans de decisió i treball de les AMPAs".
Importància	Tot i que el barri es troba proper a l'espai domèstic, i que les activitats veïnals són ben sovint l'expressió de les problemàtiques, necessitats i aspiracions dels habitants d'una comunitat urbana o rural, en aquest cas la comunicació entre l'espai privat domèstic i l'espai públic associatiu té característiques diferents a les que trobem en l'activitat de les AMPAs. La hipòtesi és que aquí la participació de les dones és molt

inferior a la dels homes. Per això resulta interessant comparar aquests resultats amb l'indicador núm. 1: "Participació en els òrgans de decisió i treball de les AMPAs". Aquí podem veure si la proximitat entre l'espai domèstic i l'espai públic és suficient per facilitar la participació de les dones a les entitats ciutadanes. La desagregació per procedència també ens donarà el grau d'atracció del moviment veïnal sobre les dones migrants. En tot cas, la comparació d'ambdós indicadors ens permetrà reflexionar sobre quines diferències existeixen pel que fa al seu funcionament, els objectius, les relacions amb el poder, etc., entre les AMPAs i les AA.VV., i com aquestes diferències afecten la participació de les dones.

Fonts d'informació Registre d'Associacions i Entitats Ciutadanes. Departament de Justícia.

Indicador 3: Dones i homes a les alcaldies des de 1979

Definició Nombre d'alcaldeses electes en relació amb el nombre d'alcaldes electes a Catalunya des de 1979 fins a l'actualitat. Variables de desagregació: per nivell social, a fi de poder veure si la procedència social condiona l'accés a l'alcaldia; per grups segons el nombre d'habitants dels municipis (fins a 1000; de 1001 a 5000; de 5001 a 15000; de 15001 fins a 30000; de 30001 fins a 60000; de 60001 fins a 100000; de 100001 fins a 500000; més de 500000 hab.), mandat i partits polítics.

Objectiu Conèixer el percentatge d'alcaldeses electes en relació amb el nombre d'alcaldes i veure si aquest es modifica en funció del nombre d'habitants del municipi.

Importància Les institucions municipals són les més properes a la ciutadania, i tant als pobles com a les ciutats petites les persones que han estat elegides per formar-ne part són conegudes en directe pels qui les han votades. De manera que la persona escollida per a l'alcaldia personifica el poder institucional que es troba més a l'abast de la gent, i al qual resulta més fàcil demanar comptes. Per les seves característiques, l'alcaldia és un càrrec que exigeix gran dedicació en temps i disponibilitat. Sovint l'alcalde o alcaldessa es veu en la necessitat d'atendre directament la gent que es troba pel carrer; les tasques de representació es multipliquen en dies festius, i s'afegeixen a les llargues jornades de treball. Sortir al carrer comporta trobar-se de cara amb els problemes que afecten el municipi. L'alcaldia és un dels càrrecs públics més exigents si el comparem, per exemple, amb ocupar un escó al Parlament de Catalunya, on els horaris vénen donats pel calendari de sessions i les necessitats polítiques del grup parlamentari; però el contacte amb les persones representades és susceptible d'organitzar-se segons els horaris i disponibilitats del Diputat o Diputada. D'altra banda, la persona que accedeix a l'alcaldia sol ser cap de la llista més votada, de manera que en la contesa electoral té un paper decisiu per a l'èxit de la seva candidatura. Aquest indicador serà comparat amb els següents indicadors:

a. Indicador núm. 4, "Càrregues familiars de les alcaldesses i els alcaldes". Es tracta de veure i comparar les responsabilitats de cura que la família de l'alcalde o alcaldessa ha d'assumir mentre exerceix el càrrec públic.

b. Indicador núm. 5, "Dones i homes caps de llistes municipals amb representació des de 1979". Es tracta de comparar percentatges per detectar si les dones com a caps de llista augmenten o disminueixen les possibilitats electorals d'una candidatura.

c. Indicador núm. 6, "Dones i homes electes al Parlament de Catalunya des de 1980". Comparant els percentatges de dones amb els percentatges d'homes a les alcaldies i al Parlament, podem llegir les diferències en funció del grau de dedicació i de poder que comporta ser alcaldessa o Diputada.

Fonts d'informació Relació d'alcaldes i alcaldesses de Catalunya. Departament de Governació. Relació d'alcaldes i alcaldesses de Catalunya. Federació de Municipis de Catalunya i Associació Catalana de Municipis.

Indicador 4: Càrregues familiars de les alcaldesses i els alcaldes

Definició Nombre d'infants de 10 o menys anys i persones de més de 75 anys que conviuen amb els alcaldes i alcaldesses durant, com a mínim, la tercera part del seu mandat. Variables de desagregació: edat, grups de municipis segons nombre d'habitants (fins a 1000; de 1001 a 5000; de 5001 a 15000; de 15001 fins a 30000; de 30001 fins a 60000; de 60001 fins a 100000; de 100001 fins a 500000; més de 500000 hab.), mandat i partits polítics.

Objectiu Conèixer l'abast de les càrregues familiars de les persones que són a les alcaldies mentre exerceixen aquest càrrec.

Importància Posar en relació els àmbits públics i privats de les persones que exerceixen càrrecs de responsabilitat ens permet avançar en el coneixement de les dificultats que comporta transitar d'un espai a l'altre, i, especialment, de com uns i altres espais es condicionen recíprocament i de manera diferent segons sigui el sexe de la persona que exerceix la representació pública a les alcaldies. Aquest indicador serà comparat amb l'indicador núm. 3, "Dones i homes a les alcaldies des de 1979".

Fonts d'informació Actualment no existeixen. Caldria fer una enquesta a les alcaldesses i alcaldes de Catalunya.

Indicador 5: Caps de llistes municipals amb representació des de 1979

Definició Nombre de dones caps de llistes municipals que han obtingut representació en relació amb el nombre d'homes, des de 1979. Variables de desagregació: nivell social, percentatge de vots obtinguts (fins al 5%, del 5% al 15%, del 16% al 30%, del 31%, al 50%, més del 50%), nombre d'habitants dels municipis (fins a 1000; de 1001 a 5000; de 5001 a 15000; de 15001 fins a 30000; de 30001 fins a 60000; de 60001 fins a 100000; de 100001 fins a 500000; més de 500000 hab.) i partits polítics.

Objectiu L'indicador es planteja dos objectius: 1) Quin és el percentatge de dones caps de llista en relació amb els homes caps de llista. 2) Constatar si les llistes municipals encapçalades per dones tenen resultats semblants o diferents a les encapçalades per homes.

Importància La contesa electoral és fonamental per als partits polítics ja que està en joc la seva quota de poder dins les institucions. Per això és presumible que presentin en les seves candidatures i especialment com a caps de llista les persones que, a més de comptar amb la confiança del partit, poden tenir més capacitat d'atraure el vot, sigui per la seva popularitat, pel seu prestigi o per la seva capacitat de comunicació. La importància de les persones caps de llista a les eleccions municipals és alta atès el caràcter presidencialista de les alcaldies, i encara augmenta quan més gran és la possibilitat de guanyar les eleccions. Es tracta d'analitzar fins a quin punt i en funció de quines expectatives, els diferents partits donen la seva confiança en la capacitat de les dones per atraure vots. L'altra qüestió és veure si l'electorat concedeix més o menys suport a les dones caps de llista en comparació del que reben els homes caps de llista.

Aquest indicador serà comparat amb l'indicador núm. 3, "Dones i homes a les alcaldies des de 1979".

Fons d'informació Proclamació dels resultats de les eleccions municipals. Junta Electoral Central.

Indicador 6: Dones i homes electes al Parlament de Catalunya des de 1980

Definició Nombre de Diputades al Parlament de Catalunya des de 1980 en relació amb el nombre de Diputats en el mateix període. Variables de desagregació: nivell social, mandat i partits polítics.

Objectiu Mostrar les desigualtats entre sexes pel que fa a la seva participació com a representants electes al Parlament de Catalunya.

Importància El Parlament de Catalunya és la institució representativa més important de la societat catalana. Per això és necessari analitzar-ne la composició segons el sexe, ja que tal composició serà indicativa del grau de participació de les dones en les institucions que exerceixen el poder. Si el Parlament ha de representar la societat catalana, tenint en compte que el 51,68% del cens electoral són dones, al Parlament hi hauria d'haver un percentatge semblant de dones. Però la realitat és encara molt lluny d'això.

A fi d'anar més enllà de la quantificació del problema i seguir investigant les variables explicatives de la baixa participació femenina als òrgans de poder, es proposa comparar aquest indicador amb l'indicador núm. 3, "Dones i homes a les alcaldies des de 1979". El diferent percentatge de participació de les dones entre les alcaldies i el Parlament es pot relacionar amb el diferent grau d'exigència en la dedicació, amb els horaris i amb la diferent disponibilitat que exigeix un càrrec executiu molt proper a la ciutadania com és l'alcaldia, en comparació de les característiques del càrrec legislatiu de les Diputades.

Fons d'informació Relació de Diputades i Diputats al Parlament de Catalunya. Parlament de Catalunya

Proclamació dels resultats de les eleccions al Parlament de Catalunya. Junta Electoral Central

Indicador 7: Dones i homes a les Conselleries del Govern de la Generalitat, des de 1980

Definició Nombre de dones que han exercit com a Conselleres del Govern de Catalunya en relació amb el nombre d'homes en els mateixos càrrecs, des de 1980. Variables de desagregació: nivell social, mandat i partits polítics.

Objectiu Conèixer la desigual participació d'homes i dones en els càrrecs executius del Govern.

Importància A més de constatar quin ha estat el procés d'incorporació de les dones a les tasques executives, aquest indicador és un referent en la recerca d'elements qualitius per il·lustrar la desigual participació de les dones, comparant-lo amb:

a. Indicador núm. 8, "Càrregues familiars de les Conselleres i els Consellers del Govern de la Generalitat", a fi de constatar les característiques de l'espai privat relatiu als i les membres del Govern, i detectar les diferències que puguin haver-hi en funció del sexe.

b. Indicador núm. 3, "Dones i homes a les alcaldies des de 1979", ja que la màxima responsabilitat municipal també té caràcter executiu, i tant les persones que detenen alcaldies com les que detenen Conselleries tenen el poder de decidir personalment en molts assumptes de govern, són força conegudes per l'opinió pública, valorades o criticades pel seu treball personal i/o per la seva capacitat de resoldre conflictes, i les seves actuacions són notícia als mitjans de comunicació.

d. Indicador núm. 3, "Dones i homes a les alcaldies des de 1979" a la vegada amb el núm. 4: "Càrregues familiars de les alcaldesses i els alcaldes", i amb el núm. 8, "Càrregues familiars de les Conselleres i els Consellers del Govern de la Generalitat". Relacionar els quatre indicadors a la vegada ha de permetre observar si hi ha més similituds que diferències en les característiques de l'espai privat de les persones que detenen alcaldies i Conselleries.

d. Indicador núm. 6, "Dones i homes electes al Parlament de Catalunya des de 1980", a fi d'observar com el diferent caràcter i la diferent exigència que comporta la funció executiva municipal en relació amb la legislativa parlamentària afavoreix o dificulta la participació de les dones.

Fons d'informació Relació de Conselleres i Consellers del Govern de la Generalitat. Departament de la Presidència

Indicador 8: Càrregues familiars de les Conselleres i els Consellers del Govern de la Generalitat

Definició Nombre d'infants de 10 o menys anys i persones de més de 75 anys que conviuen amb les Conselleres i els Consellers del Govern de Catalunya durant, com a mínim, una tercera part del seu mandat. Variables de desagregació: trams d'edat significatius, nivell social, mandat i partits polítics.

Objectiu Conèixer l'abast de les càrregues familiars de les persones que són a les Conselleries mentre exerceixen aquest càrrec.

Importància Posar en relació els àmbits públics i privats de les persones que exerceixen càrrecs de responsabilitat ens permet avançar en el coneixement de les dificultats que comporta transitar d'un espai a l'altre, i, especialment, de com uns i altres espais es condicionen reciprocament i de manera diferent segons sigui el sexe de la persona que deté la Conselleria. Atesa l'exigent dedicació que implica aquesta tasca, és presumible que la dedicació a l'espai familiar sigui molt limitada.

Fons d'informació Actualment no existeixen. Caldria fer una enquesta a les Conselleres i Consellers del Govern.

Indicador 9: Dones i homes als òrgans de direcció dels Sindicats de treballadors i treballadores

Definició Percentatge de dones que participen en els òrgans directius dels dos sindicats majoritaris (Comissions Obreres i Unió General de Treballadors), en relació amb el nombre d'homes dirigents. També, percentatge de dones (homes) que participen als òrgans directius dels dos sindicats majoritaris (Comissions Obreres i Unió General de Treballadors), en relació amb el total de dones (homes) afiliades/afiliats. Variable de desagregació: procedència.

Objectiu Detectar la diferent participació d'homes i dones en els càrrecs directius dels sindicats de treballadors i treballadores, un terreny que ha estat poc permeable a la incorporació de les dones, i això ha estat així mentre es donava una massiva incorporació femenina al món laboral.

Importància Els sindicats de treballadors i treballadores, tot i els seus orígens com a moviments socials, han esdevingut una institució més vinculada als Estats que no pas a la societat civil degut a la seva dependència de la legislació que els assigna recursos per poder-se desenvolupar. A la vegada el funcionament dels sindicats està vinculat estretament al funcionament del món laboral, de manera que els sindicats estan immersos en una cultura del treball absolutament aliena a la vida privada de les persones. D'aquí que l'àmbit sindical sigui un dels espais de participació social que més dificultats ofereixen a la incorporació femenina. Per això interessa veure quin és el grau de participació de les dones i comparar-lo amb el grau de participació en altres institucions i moviments socials. Així doncs, compararem aquest indicador amb els següents de forma conjunta:

a. Indicador núm. 1, "Participació en els òrgans de decisió i treball de les AMPAs".

b. Indicador núm. 2, "Participació en els òrgans de decisió i treball de les AA.VV".

c. Indicador núm. 3, "Dones i homes a les alcaldies des de 1979".

d. Indicador núm. 6, "Dones i homes electes al Parlament de Catalunya des de 1980".

e. Indicador núm. 7, "Dones i homes a les Conselleries del Govern de la Generalitat des de 1980".

La comparació entre tots aquests indicadors ens mostrarà el diferent grau de participació de les dones, que podrem relacionar amb les característiques de cada àmbit

de participació per tal d'obtenir més elements qualitius de la participació o absència femenina en els espais públics.
Finalment caldrà comparar amb l'indicador núm. 10, "Càrregues familiars de les i els dirigents sindicals", per tal d'observar la compaginació dels espais públic i privat, segons sexe, en les persones que detenen càrrecs sindicals.

Fons d'informació Comissió Obrera Nacional de Catalunya
Unió General de Treballadors

Indicador 10: Càrregues familiars de les i els dirigents sindicals

Definició Nombre d'infants de 10 o menys anys i persones de més de 75 anys que conviuen amb els i les dirigents sindicals durant, com a mínim, una tercera part del seu mandat. Variables de desagregació: trams d'edat significatius i procedència.

Objectiu Conèixer l'abast de les càrregues familiars de les persones que participen en els òrgans de direcció de Comissions Obreres i de la Unió General de Treballadors mentre exerceixen aquest càrrec.

Importància El funcionament dels sindicats està vinculat estretament al funcionament del món laboral, de manera que els sindicats estan immersos en una cultura del treball absolutament aliena a la vida privada de les persones. Si els horaris laborals són exigents, el treball sindical que està condicionat per aquests horaris resulta poc compatible amb dedicar temps a d'altres àmbits de la vida. Conèixer les càrregues familiars de les persones que dirigeixen els sindicats ens ha de permetre acostar-nos a la dificultat que tenen les dones que volen participar en el món sindical.
Resultarà interessant comparar aquest indicador amb els altres indicadors de càrregues familiars, a fi de detectar semblances i diferències entre els diferents àmbits de participació:
a. Indicador núm. 4, "Càrregues familiars de les alcaldesses i els alcaldes".
b. Indicador núm. 8, "Càrregues familiars de les Conselleres i els Consellers del Govern de la Generalitat".

Fons d'informació Presumiblement no existeix cap font. Caldria elaborar una enquesta a les i els dirigents de Comissions Obreres i de la Unió General de Treballadors de Catalunya

Indicador 11: Dones organitzades en grups de dones

Definició Nombre de dones que participen en tota mena de grups de dones que tenen alguna activitat a Catalunya (culturals, feministes, homosexuals, veïnals, d'afinitat, pacifistes, professionals, festius, emigrants, sindicals, ecologistes...), en relació amb la població femenina total de Catalunya. Variables de desagregació: procedència (si això no fos possible, caldria cercar dades sobre el nombre i percentatge de dones migrades que s'agrupen en organitzacions femenines).

Objectiu Conèixer en termes absoluts la importància quantitativa dels grups de dones de Catalunya, i en termes relatius el percentatge que representen les dones que hi participen sobre el total de la població femenina.

Importància Els grups de dones han estat i són fonamentals en el procés de fer visible i donar sentit a l'existència femenina. Han tingut un paper determinant en el moviment feminista que ha denunciat i enfrontat la dominació patriarcal en el camp polític. Però també han estat determinants per a la reflexió i la creació de pensament propi, capaç de repensar el món i retornar una nova mirada per enriquir el pensament d'allò que Hannah Arendt (Arendt, 1998) anomena "el món comú". Els grups de dones han estat també instruments per a posar damunt la taula problemàtiques específiques i defensar els interessos de grups tan diversos com poden ser les migrants, les lesbianes o les prostitutes. Així mateix s'han demostrat bons instruments per a les dones que participant en partits, institucions, moviments o associacions mixtes, han volgut tenir espais per elaborar una visió pròpia dels problemes comuns. També els grups de dones han servit i serveixen per obrir un petit espai públic a les dones tancades exclusivament en l'espai privat. Quan ha calgut pal·liar la manca de serveis públics, l'autoorganització ha permès obrir camins en temes com la planificació familiar, l'avortament en condicions segures o la protecció a dones en situació de violència.
Com que els grups de dones tenen un funcionament flexible, molt adaptat a les condicions concretes i conjunturals, resulta molt ambiciós voler comptabilitzat la seva existència en un moment donat, però malgrat la discutible fiabilitat d'aquestes dades val la pena intentar-ne una aproximació quantitativa.

Fons d'informació Relació de Grups de Dones de Catalunya. Institut Català de les Dones.
Relació de Grups de Dones de Catalunya adherits a la Xarxa feminista.
Registre d'Associacions i Entitats Ciutadanes. Departament de Justícia.

LES DONES MIGRADES: LA DIFERÈNCIA EN LA DIFERÈNCIA

Ha estat i és llarg el camí recorregut per les dones migrades a Catalunya per lluitar contra la invisibilitat i contra la victimització (que és una altra manera d'invisibilitzar). La immigració s'ha tractat i es tracta des d'un imaginari masculí: es considera el migrant com un home. I a partir d'aquest supòsit es planegen i s'apliquen polítiques públiques.

L'experiència femenina migratòria difereix de la masculina i també situa les dones migrades en contrast amb les dones «autòctones», tant pel que fa a capacitats com a necessitats que cal cobrir. Alhora, i respecte de l'experiència femenina en general, les dones migrades incorporen estratègies i experiències diferenciades que sovint serveixen de mirall sobre les diverses situacions de les dones en general.

D'altra banda, la immigració constitueix avui dia un fet social que genera diverses situacions tant per al present com per al futur. De la importància d'aquest fet social també se'n deriva la necessitat de conèixer molt bé la realitat que constitueix per poder incidir en les polítiques més adequades. De fet, de la immigració a Catalunya n'hi ha poques dades que reflecteixin la historicitat d'aquest fenomen social. Per exemple, de la immigració d'origen andalús, extremeny, murcià..., se'n sap poca cosa del significat del procés i de les experiències específiques de les dones.

Certament –a causa fonamentalment de les aportacions i crítiques fetes per les dones migrades en el marc i amb el suport del moviment de dones– s'han anat incorporant indicadors (d'igualtat) per recollir dades sobre les dones immigrants. Però aquest tipus d'indicadors són insuficients per al nostre objectiu. Els indicadors no androcèntrics, com que es basen en les experiències de les dones i les fan significatives per tenir-les en compte en la sostenibilitat de la vida, presenten avantatges per donar compte de la història de les dones i molt concretament de les dones migrades, ja que la immigració no és una constant congelada en el temps i té diverses variables temporals. A més, utilitzar indicadors no androcèntrics també permet considerar la diversitat de les dones, la diferència en la diferència quan es tracta d'anomenar les experiències de les dones immigrants a Catalunya.

Els indicadors proposats són de dos tipus. En primer lloc, els exposats anteriorment en les diferents capacitats desagregats per la variable "procedència", ja que com a dones, les dones migrades comparteixen amb les dones en general la diversitat de situacions que ha generat i genera el sistema patriarcal.

En segon lloc, es construeixen alguns indicadors específics de la situació de les dones migrades. L'objectiu prioritari d'aquest tipus d'indicadors és doble: d'una banda, visibilitzar tant les diferències com les aportacions de les dones migrades quant a les pròpies estratègies en el projecte migratori i, de l'altra, aportar informació per a la implementació de polítiques públiques adequades a la seva situació social específica.

Indicadors específics de la població migrada

Indicador 1: **Obtenció de permís de treball**

Definició Percentatge de dones i percentatge d'homes que tenen dret a treballar (legalment i amb els consegüents drets socials). Variables de desagregació: país de procedència, nivell d'estudis, trams d'edat significatius, anys d'estada (no anys de residència legal).

Objectiu Identificar les desigualtats respecte a poder treballar amb drets socials. Normalment hi ha un element discriminatori, ja que moltes dones tenen permís per reagrupa-

ment familiar, cosa que els impedeix de poder treballar legalment; o no tenen cap permís. En canvi, els homes accedeixen més fàcilment al mercat encara que tinguin un inici de reagrupament familiar.

Importància Mostrar, d'una banda, el percentatge de dones obligatòriament dependents dels homes (per imperatiu legal) i, de l'altra, el benefici del mercat perquè utilitza mà d'obra barata amb salaris més baixos i sense costos socials laborals. El fet de tenir una situació irregular comporta que moltes dones busquin feina en el servei domèstic, on és més fàcil incorporar-se sense tenir dret legal al treball.

Fons d'informació Permisos de trabajo a extranjeros, Subdirección General de Estadísticas (MTAS).

Indicador 2: Termini en l'obtenció dels permisos administratius

Definició Mitjana de temps que triguin les dones i mitjana de temps que triguin els homes fins a aconseguir poder treballar regularment i amb drets socials. Variables de desagregació: país de procedència, nivell d'estudis, trams d'edat significatius, anys d'estada (no anys de residència legal), situació laboral prèvia.

Objectiu Visibilitzar les estratègies de les dones en els seus projectes migratoris. Considerar el projecte migratori com a diferents estadis temporals.

Importància L'indicador és important ja que cal partir del fet que les dones migrades (la gran majoria) vénen amb la motivació de treballar; o, en qualsevol cas, un cop aquí es veuen amb l'obligació de fer-ho a causa de la precarietat d'ocupació masculina. El tipus d'ocupació que normalment poden fer i que el mercat sol·licita –com s'ha dit anteriorment– són serveis domèstics (cura de nens i nenes, de persones grans...); per tant, ens trobem que no només les dones migrades vénen a fer les tasques de cura que la nostra societat no resol, sinó que, a més, ho fan en condicions de «no drets». Coneixent la seva situació laboral prèvia a l'obtenció del permís, es pot fer una aproximació al temps que han treballat en situació irregular. N'hi ha prou de recordar que treballar sense permís de treball és causa d'expulsió del país, fins i tot si es té un permís de residència per reagrupament familiar, per tenir una idea de la fragilitat de la situació de les dones migrades.

Fons d'informació No existeix la informació.

Indicador 3: Renovacions dels permisos

Definició Percentatge de dones i percentatge d'homes que aconsegueixen renovar els seus permisos inicials (que són d'un any). Variables de desagregació: país de procedència, nivell d'estudis, trams d'edat significatius, anys d'estada (no anys de residència legal).

Objectiu Mostrar la inseguretat jurídica i les possibles diferències entre dones i homes migrades en els moments de renovació dels permisos administratius que exigeixen requisits, com ara una nova contractació laboral d'un any de durada.

Importància En les diverses estratègies per dur a terme els seus projectes migratoris, les dones migrades es troben amb traves legals i amb la inseguretat sobrevinguda per aquestes causes. És important tenir informació sobre la renovació de permisos a les dones, perquè moltes aprofiten aquesta ocasió per sortir dels *ninxols laborals*, com el servei domèstic, i intentar buscar feines més adequades a la seva formació i expectatives laborals. L'estratègia de moltes dones és aconseguir el primer permís per servei domèstic, però només com un estadi del seu projecte migratori, després busquen una altra feina d'ocupació. A més, es podrà obtenir informació sobre les desigualtats existents (en el mercat laboral) entre homes i dones.

Fons d'informació Permisos de trabajo a extranjeros, Subdirección General de Estadísticas (MTAS).

Indicador 4: Tramitació de la nacionalitat

Definició Percentatge de dones migrades i d'homes migrats que obtenen la nacionalitat espanyola. Variables de desagregació: país de procedència, nivell d'estudis, trams d'edat significatius, anys de residència.

Objectiu Mostrar les possibles desigualtats entre dones migrades i homes migrats en l'obtenció de la nacionalitat espanyola i, alhora, verificar les desigualtats segons els països de procedència.

Importància Moltes dones migrades no tenen accés a la informació sobre els tràmits per obtenir la nacionalitat, i fins i tot se'ls exigeix la presència (i, en molts casos, el permís exprés) dels marits (si en tenen); també, segons els països d'origen, moltes dones veuen retardat i vedat el seu dret a la nacionalitat per residència.

Fons d'informació Delegación del Gobierno. Ministerio del Interior.

Indicador 5: El treball sexual, el treball domèstic, el treball en serveis

Definició Percentatge de dones migrades i percentatge d'homes migrats que treballen en aquests sectors en relació amb la població total de dones migrades i homes migrats, respectivament. Variables de desagregació: país de procedència, nivell d'estudis, trams d'edat significatius, anys d'estada, lloc de treball (carrer o local).

Objectiu	Mostrar l'impacte del treball sexual en la immigració femenina i la possible existència de les anomenades xarxes coactives, així com el percentatge de dones immigrants que es dedica al sector serveis.
Importància	La «victimització» i «criminalització» de les dones migrades que treballen en el sector de serveis sexuals és generalitzada. Tenir dades reals i comparatives és important per mostrar la diversitat existent. També és important conèixer la magnitud del treball de cura que la nostra societat està desplaçant cap al sector de dones migrades.
Fons d'informació	Institut Català de la Salut. Ministerio del Interior. Encuesta de Población Activa (INE/DESCAT).
Indicador 6: Dol migratori	
Definició	Percentatge de dones i percentatge d'homes a qui afecta l'anomenada <i>síndrome d'Ulisses</i> o conseqüències sobre la seva salut a causa del procés migratori inicial. Variables de desagregació: país de procedència, nivell d'estudis, trams d'edat significatius, anys d'estada.
Objectiu	Mostrar les possibles diferències entre dones i homes en relació amb els efectes sobre la seva salut, considerada integralment, del seu projecte migratori inicial.
Importància	Mostrar les possibles desigualtats entre homes i dones que té el procés migratori i les seves diferents estratègies sobre la salut de les persones.
Fons d'informació	SAPPIR, Barcelona.
Indicador 7: Grau de satisfacció en l'atenció sanitària	
Definició	Percentatge de dones migrades que es consideren ateses sense discriminació en el sistema sanitari. Variables de desagregació: país de procedència, nivell d'estudis, trams d'edat significatius, anys d'estada, tipologia dels serveis utilitzats.
Objectiu	Mostrar i detectar les discriminacions que pateixen (o no) les dones migrades en l'atenció sanitària. Percebre els recursos específics disponibles en la sanitat pública (agents sanitàries; traductores...) per a l'atenció a dones migrades.
Importància	Es tracta d'un indicador subjectiu que pot donar compte de problemes específics que afecten les dones migrades en relació amb la seva atenció sanitària. La diversitat de llengües, cultures, formes de percebre i entendre la salut, etc. s'hauria de tenir en compte en l'atenció sanitària de les dones migrades.
Fons d'informació	Enquesta de Salut de Catalunya.
Indicador 8: Malalties derivades de les tipologies laborals	
Definició	Percentatge de dones migrades que pateixen malalties relacionades amb els treballs de serveis domèstics i de cura remunerada en relació amb el total de dones migrades que fan aquest tipus de treball. Variables de desagregació: país de procedència, nivell d'estudis, trams d'edat significatius, anys d'estada.
Objectiu	Mostrar un tipus de conseqüència laboral sobre la salut que afecta fonamentalment les dones, ja que són elles les que fan aquest tipus de treball.
Importància	Fer visible la situació al llarg del temps de les conseqüències dels anomenats <i>ninxols laborals ètnics</i> per a les dones migrades.
Fons d'informació	No existeix la informació.
Indicador 9: Violència institucional (expulsions, sancions, tramitacions)	
Definició	Percentatge de dones migrades i percentatge d'homes migrats amb expedients d'expulsió o sancions administratives policiaques. Variables de desagregació: país de procedència, nivell d'estudis, trams d'edat significatius, anys d'estada, causa de les sancions.
Objectiu	Mostrar les causes diferenciades per a les dones migrades de la violència institucional en relació amb els homes.
Importància	En l'aplicació de les polítiques públiques i de les normatives vigents es fan diferències que generen desigualtats entre sexes, i afecten negativament les dones. Tot i que l'indicador no mostra ni les causes ni les estratègies que usen les dones migrades davant d'aquesta violència institucional, serà important estudiar-les. Així mateix, és important conèixer les conseqüències d'aquesta violència, que genera una greu inseguretat en les dones i més dependència dels homes.
Fons d'informació	Ministerio del Interior.
Indicador 10: Incidència del "racisme residencial" en dones immigrades	
Definició	Nombre de denúncies presentades per dones, en oficines del Síndic de Greuges per haver estat víctimes de discriminació en l'accés a l'habitatge de lloguer lliure pel fet de ser immigrades. Variables de desagregació: país de procedència, nivell d'estudis, trams d'edat significatius, anys d'estada.
Objectiu	Mostrar el grau de discriminació en l'accés a l'habitatge de lloguer de mercat lliure que pateixen les dones immigrades en raó del seu origen.
Importància	Posar en relleu l'existència de prejudicis que obstaculitzen l'accés a l'habitatge com a dret i l'incompliment relatiu a la consideració de la funció social de la propietat. Seria una base per establir criteris d'actuació en polítiques socials i d'habitatge específiques per a col·lectius de dones en situacions vulnerables (si s'escau).
Fons d'informació	Informe Anual del Síndic de Greuges

Quadre resum dels indicadors

Indicador

INDICADORS D'ACCÉS A LA SALUT

1. Esperança de vida en néixer
2. Realització regular de mamografies preventives entre els 50 i els 64 anys
3. Interrupció voluntària de l'embaràs
4. Estat de salut percebut
5. Estat de salut mental
6. Mobilitat reduïda
7. Tabaquisme
8. Activitat física amb beneficis per a la salut
9. Sobrepès
10. Perspectiva no androcèntrica en el Pla de Salut de Catalunya

INDICADORS D'ACCÉS A L'EDUCACIÓ I AL CONEIXEMENT

1. Proporció d'abandonament en els tres nivells educatius
2. Titulacions superiors per carrera
3. Educació de persones adultes
4. Investigadores/ors per àrea de coneixement
5. Estudis de persones actives i inactives
6. Participació en accions de capacitació dirigides a persones aturades i inactives per incorporar-se al treball assalariat
7. Persones beneficiàries de beques, ajudes a la formació i recerca
8. Personal docent als tres nivells educatius
9. Direccions i càrrecs de responsabilitat de centres docents dels tres nivells educatius
10. Expectatives de pares i mares respecte al nivell màxim d'estudis dels seus fills i filles
11. Currícula i materials lliures d'estereotips als diferents nivells d'educació
12. Continguts de salut sexual i reproductiva als programes d'estudi
13. Prevenció de la violència sexista: autoestima, gestió de conflictes

INDICADORS D'ACCÉS A UN ESPAI DOMÈSTIC ADEQUAT I SEGUR

1. Regim de tinença de l'habitatge principal
2. Superfície de la llar per persona segons que la persona de referència sigui dona o home
3. Ingressos bruts de la llar dedicats a la compra o lloguer de l'habitatge
4. Ubicació de llars monoparentals i monomarentals
5. Instal·lacions i serveis a la llar
6. Percepció de problemes a la llar
7. Titularitat d'habitatge de protecció oficial
8. Ajuts per al lloguer d'habitatge
9. Espais propis dins la llar
10. Responsabilització en tasques de reciclatge dins de la llar

INDICADORS D'ACCÉS A UN TREBALL REMUNERAT EN CONDICIONS ADEQUADES

1. Relació de temps total de treball.

Definició

Esperança de vida en néixer en les dones – Esperança de vida en néixer en els homes.
Realització regular de mamografies preventives entre els 50 i els 64 anys.
Taxa d'interrupcions voluntàries de l'embaràs (IVE).
Raó de prevalença de mal estat de salut percebut dones / homes.
Raó de prevalença de mal estat de salut mental (GHQ-12) dones / homes; dones / dones, homes / homes.
Raó de prevalença de dependència per caminar dones / homes en persones majors de 64 anys.
Raó de prevalença de tabaquisme dones / homes.
Percentatge de persones que han realitzat activitat física d'intensitat moderada (alta) en el temps d'oci durant almenys 30 minuts cinc o més dies a la setmana (20 minuts tres o més dies a la setmana).
Prevalença de sobrepès o obesitat en dones / homes.
Percentatge de conductes relacionades amb la salut i trastorns de salut que en l'apartat de descripció inclouen l'anàlisi de les desigualtats entre homes i dones quan és aplicable.

Tant per cent de nenes, nens i joves d'ambdós sexes que deixen els estudis als tres nivells educatius.
En particular, el tant per cent d'abandonament per embaràs.
Relació entre el nombre de titulades i el nombre de titulats superiors anuals per carrera.
Nombre de dones adultes en relació al nombre d'homes adults matriculades/ts a educació de persones adultes.
Nombre absolut i tant per cent per sexe del total de investigadores i investigadors que estiguin realitzant la seva recerca a alguna universitat o centre de recerca de Catalunya.
Promig d'anys d'estudi de persones actives i inactives en edat laboral (16 a 65 anys).
Relació entre el nombre de dones (aturades i inactives) i el nombre d'homes (aturats i inactius) inscrits en cursos de capacitació per incorporar-se al treball de mercat.
Nombre absolut i tant per cent per sexe del total de persones beneficiàries de beques, ajudes a la formació i recerca privades o públiques.
Tant per cent de dones i homes del personal docent a primària, a secundària, a formació professional i a la universitat per àrees.
Tant per cent de dones i homes a les direccions i càrrecs de responsabilitat de centres docents dels tres nivells educatius.
Tant per cent de mares i tant per cent de pares que manifesten les seves expectatives respecte al nivell màxim (expressar per nivells educatius) que esperen de les seves filles i dels seus fills.
Tant per cent de professores i tant per cent de professors que manifesten fer referència als sabers de les dones, que no desenvolupen continguts estereotipats o que visibilitzen el femení en el llenguatge.
Tant per cent de centres que dediquen un temps específic a treballar la salut sexual i reproductiva i la formació afectivosexual de l'alumnat.
Tant per cent de centres que dediquen un temps específic a treballar l'autoestima de noies i nois, les relacions, la gestió de conflictes.

Règim de tinença o titularitat de l'habitatge de propietat o de lloguer en funció que la persona de referència sigui home o dona.
Relació entre metres quadrats d'espai habitable per nombre d'habitants en funció que la persona de referència sigui dona o home.
Percentatge dels ingressos bruts de la llar dedicat a la compra o lloguer de l'habitatge en funció que la persona de referència sigui home o dona.
Percentatge de llars en barris considerats de baixa o d'alta qualitat en funció a que la persona de referència sigui home o dona.
Nombre de llars unipersonals i monoparentals o monomarentals que disposen d'aigua calenta, bany o dutxa, gas, telèfon, ascensor (si és necessari) en relació amb el fet que la persona de referència sigui dona o home.
Percentatge de persones que manifesten problemes a la llar relatius a llum insuficient, sorolls produïts per veïnes/veïns o al carrer, contaminació i/o altres problemes ambientals, delinqüència i/o vandalisme.
Relació de percentatge de dones que accedeixen a habitatge de protecció oficial en relació amb el percentatge d'homes.
Relació de dones que sol·liciten ajuts per pagar el lloguer de l'habitatge en relació amb el nombre d'homes que han fet aquesta demanda.
Relació entre dones i homes de 18 i més anys que consideren que disposen d'espai propi dins la llar.
Relació entre el nombre d'homes i nombre de dones que es responsabilitzen d'organitzar i seleccionar els residus domèstics per facilitar la recollida i eliminació selectiva de residus.

Relació entre el temps total de treball de cura realitzat per tota la població i el temps total de treball de mercat realitzat per tota la població.

Indicador

2. Relació de mitjana de temps de treball
3. Doble presència
4. Taxes d'ocupació
5. Taxes d'ocupació en situació específica de cura
6. Temps de treball remunerat
7. Preferència d'ocupació del temps
8. Ocupació en càrrecs de responsabilitat
9. Taxa de temporalitat
10. Taxa de parcialitat
11. Taxa d'atur
12. Taxa d'atur ocult
13. Taxa d'ocupació en sectors majoritaris de l'«altre sexe
14. Taxa de feminització de l'ocupació en el servei domèstic i de cura remunerats

INDICADORS D'ACCÉS A L'OBTENCIÓ D'INGRESSOS MONETARIS

1. Relació de salaris mensuals
2. Relació de salari brut per hora
3. Persones que reben pensions contributives
4. Valor relatiu de les pensions contributives
5. Persones que reben pensions no contributives
6. Valor relatiu de les pensions no contributives i de les pensions contributives de jubilació
7. Control de les finances de la llar.
8. Presa de decisions respecte de les despeses de la llar

INDICADORS D'ACCÉS A UNA MOBILITAT I A UNA PLANIFICACIÓ TERRITORIAL ADEQUADES

1. Titulars de nous permisos de conducció
2. Índex de motorització
3. Accés al vehicle privat
4. Motius dels desplaçaments
5. Mode utilitzat en els desplaçaments
6. Distància dels desplaçaments
7. Autoposicionament segons mode de desplaçament
8. Índex de seguretat percebuda a les estacions i vehicles del transport públic
9. Valoració dels modes de desplaçament
10. Estacions de metro i FGC adaptades per a persones de mobilitat reduïda a Catalunya
11. Inversió pública en transport públic i transport privat a Catalunya
12. Espai públic destinat al trànsit rodat i al trànsit de vianants a les capitals catalanes
13. Nous habitatges en urbanitzacions i nous habitatges en nucli urbà

INDICADORS D'ACCÉS AL TEMPS LLIURE I ACTIVITATS ESPORTIVES

1. Percepció d'angoixa per falta de temps
2. Taxa de realització d'activitats culturals i de lleure
3. Taxa de realització d'activitats socials

Definició

Relació entre la mitjana de temps social de treball de cura i la mitjana de temps social de treball de mercat de dones i d'homes.

Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que fan els dos treballs, almenys a temps parcial.

Relació entre la població ocupada i la població de 16 a 64 anys.

Taxa d'ocupació a temps complet i amb presència de menors de 10 o menys anys (en relació amb el total de llars en què hi ha menors de 10 o menys anys).

Relació entre la mitjana de temps per participant dedicat a treball de mercat per part de les dones i la mitjana de temps per participant dedicat a treball de mercat per part dels homes.

Percentatge de dones i homes que voldrien dedicar més temps a determinades activitats: treball remunerat, treball de cura, relacions personals, lleure, activitats comunitàries, etc.

Percentatge de persones (per sexe) que ocupen llocs de responsabilitat en relació amb el total de persones ocupades.

Relació entre la població ocupada amb contracte temporal i el total de la població assalariada.

Relació entre la població ocupada amb contracte a temps parcial i el total de la població ocupada.

Relació entre la població aturada i la població activa.

L'atur ocult fa referència a grups de població que poden considerar-se en atur, però que habitualment no es recullen com a tals.

Taxes d'ocupació d'un sexe en un sector tradicionalment majoritari de l'altre sexe.

Relació entre el percentatge de dones i el percentatge d'homes en el servei domèstic i en altres tipus de cura remunerats.

Salari mitjà brut mensual de les dones en relació amb el salari mitjà brut mensual dels homes.

Salari mitjà brut per hora de les dones en relació amb el salari mitjà brut dels homes.

Percentatge de persones que reben pensió de jubilació en relació amb el total de població de 65 i més anys per sexe i percentatge de persones que reben pensió de viduïtat en relació amb el total de la població de 65 anys i més per sexe.

Valor mitjà brut de les pensions de viduïtat en relació amb el valor mitjà brut de les pensions de jubilació.

Percentatge de persones que reben una pensió no contributiva en relació amb el total de població de 65 i més anys.

Valor mitjà brut de les pensions no contributives que perceben persones de 65 anys i més en relació amb el valor mitjà brut de les pensions contributives de jubilació.

Percentatge de dones i percentatge d'homes que porten el control de les finances a la llar, en llars constituïdes per parelles amb altres persones o sense.

Percentatge de dones i percentatge d'homes que prenen la decisió de comprar determinats béns duradors: nevera, congelador, rentadora, rentaplats, microones, ordinador personal, televisor, vídeo, cotxe.

Relació entre el nombre de nous permisos de conducció anuals concedits a les dones sobre els concedits als homes.

Distribució dels titulars dels vehicles per sexe/1.000 habitants.

Percentatge de dones que consideren poder disposar d'un vehicle privat de manera autònoma.

Percentatge de persones que realitzen habitualment desplaçaments per: treball; estudis; activitats relacionades amb la gestió de la llar i la cura de les persones.

Percentatge de persones que es desplacen habitualment: a peu; en bicicleta; en transport públic; en vehicle privat (com a conductor o acompanyant).

Relació entre la distància mitjana dels desplaçaments de les dones i la dels homes.

Percentatge de persones que s'identifiquen bàsicament com a vianants i percentatge de persones que s'identifiquen bàsicament com a conductors/es.

Percentatge de persones que manifesten sentir-se insegures en hores de baixa demanda a les estacions i vehicles de transport públic.

Índex de satisfacció dels diferents mitjans de transport.

Percentatge d'estacions de metro i FGC que disposen d'ascensor o escales mecàniques.

Relació entre la inversió pública en infraestructures viàries i la inversió pública en ferrocarrils i en serveis de transport per carretera segons administració implicada.

Percentatge d'espai públic que es destina al trànsit rodat en relació amb l'espai destinat al trànsit de vianants, a les ciutats de Barcelona, Tarragona, Lleida, Girona i Tortosa, entenent com a espai públic tot l'espai urbà no edificat (voreres, carrers, vies, places, parcs i jardins).

Percentatge que representen els nous habitatges construïts en urbanitzacions en relació amb els nous habitatges construïts en el nucli urbà, a les comarques del Vallès Oriental, Tarragonès, Segarra, Alt Empordà i Baix Ebre, en els darrers deu anys.

Proporció de persones que manifesten falta de temps per a les activitats que han de desenvolupar en la vida diària.

Proporció de persones que han realitzat de forma regular l'activitat almenys una vegada l'últim mes.

Proporció de persones que han realitzat l'activitat almenys una vegada l'últim mes.

Indicador

4. Taxa de realització d'activitats esportives
5. Temps d'activitats de lleure, culturals o esportives
6. Persones associades i persones federades en entitats esportives
7. Esport d'acompanyament
8. Esport de lleure

INDICADORS D'ACCÉS A LA CURA

1. Temps de treballs de cura
2. Temps de cura directa
3. Ocupació en treball de cura
4. Ocupació en activitats de neteja i cuina
5. Cura a persones amb problemes de salut
6. Persones cuidadores no remunerades
7. Taxa d'escolarització del primer cicle d'educació infantil (0-3 anys)
8. Cobertura de les beques de menjador
9. Cobertura de l'atenció residencial
10. Cobertura dels centres de dia
11. Cobertura de l'atenció domiciliària
12. Demanda de places en residències, centres de dia o atenció domiciliària
13. Utilització de llicències de paternitat

INDICADORS D'ACCÉS A UNA VIDA LLIURE DE VIOLÈNCIA

1. Autopercepció de les violències
2. Extensió de les violències contra les dones
3. Grau de satisfacció amb el sistema policial i judicial
4. Detecció dels abusos emocionals i físics en els centres d'atenció primària
5. Victimització a mig termini
6. Percepció de la violència segons el barri on es viu
7. Nombre de porters automàtics als edificis i visibilitat dels vestíbuls
8. Violència contra les dones als espais públics

INDICADORS DE PARTICIPACIÓ SOCIAL I POLÍTICA A LA COMUNITAT

1. Participació en els òrgans de decisió i treball de les AMPAS
2. Participació en els òrgans de decisió i de treball de les Associacions de Veïns i Veïnes
3. Dones i homes a les alcaldies des de 1979
4. Càrregues familiars de les alcaldesses i els alcaldes
5. Caps de llistes municipals amb representació des de 1979
6. Dones i homes electes al Parlament de Catalunya des de 1980
7. Dones i homes a les Conselleries del Govern de la Generalitat, des de 1980

Definició

Proporció de persones que han realitzat l'activitat almenys una vegada l'últim mes.
Mitjana del temps setmanal dedicat a activitats de lleure, culturals o esportives
Percentatge de dones i homes del total de persones associades i de persones federades en entitats esportives.
Nombre de dones i d'homes que acompanyen els fills i filles quan fan algun esport escolar; i entre ells, percentatge que fa algun esport durant l'acompanyament.
Nombre de dones i d'homes abonats a un gimnàs.
Relació entre la mitjana de temps de treballs de cura realitzat des de les llars per les dones en relació amb el dels homes.
Relació entre el temps de cura directa fet per les dones i el fet pels homes, en llars on hi viuen persones de 70 i més anys, o nenes i nens de 10 i menys anys.
Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que fa treballs de cura amb una dedicació mínima de 20 hores setmanals.
Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que fa, almenys, el 80% del total de treballs de neteja i cuina a la llar.
Relació entre la mitjana de temps social dedicat a treball de cura entre homes i dones que no tenen problemes de salut, però que viuen en llars on hi ha almenys una persona que en té.
Relació entre el nombre de dones que cuiden a la llar, com a cuidadores principals no remunerades, algun membre de la família més gran de 65 anys amb dificultats per desenvolupar les activitats bàsiques de la vida quotidiana i el nombre d'homes en la mateixa activitat.
Proporció de nens i nenes de 0-3 anys escolaritzats en centres públics en relació amb el total de nens i nenes de 0-3 anys.
Oferta en relació amb la demanda de beques de menjador a l'escola pública per a nens i nenes de 3 a 12 anys.
Nombre de places en centres residencials públics i privats per a persones dependents de 65 o més anys en relació amb la demanda d'aquestes places.
Proporció de persones dependents de 65 o més anys ateses en centres de dia públics i privats en relació amb el total de persones de les mateixes característiques.
Proporció de persones dependents ateses a domicili en relació amb el conjunt de persones que ho demanen.
Percentatge de dones cuidadores principals i percentatge d'homes cuidadors principals de persones de més de 65 anys que sol·liciten places privades o públiques en residències, centres de dia, o atenció domiciliària.
Percentatge d'homes ocupats en el mercat laboral, amb fills i filles menors de 3 anys, que s'han acollit en els darrers anys a alguna mena de llicència a la qual tenen dret per dedicar-se a la cura dels fills i filles.
Nombre de dones que manifesten haver patit violència amb independència que els actes de violència hagin estat o no denunciats.
Nombre i percentatge de dones sotmeses a situació de violència, tant de les dones que s'autoclassifiquen com a maltractades, com de les dones que es troben en una situació objectiva de violència i que no reconeixen la seva situació.
Percentatge de dones que manifesten satisfacció en la seva experiència amb el sistema policial i l'Administració de Justícia.
Nombre de dones que pateixen abusos i violència física detectats indirectament en els centres d'atenció sanitària primària.
Proporció de dones que no pateixen seqüeles per causa de violència, un cop han passat cinc anys des que van presentar la primera denúncia.
Percentatge de dones que manifesten sentir-se segures en el barri on viuen.
Percentatge d'agressions sexuals comeses contra les dones per part de desconeguts en els edificis urbans amb mancances de seguretat als vestíbuls i sense porters automàtics sobre el total de dones agredides a l'espai públic.
Proporció de les agressions sexuals comeses a les dones als passadissos del metro, a les parades d'autobús, als aparcaments, als parcs o a les zones no urbanitzades.
Relació entre el nombre total de mares i el nombre total de pares que participen en els òrgans de decisió i treball de les AMPAs (associacions de mares i pares) dels Centres escolars públics de Catalunya.
Relació entre el nombre total de dones i el nombre total d'homes que formen part dels òrgans de decisió i participen en les activitats directives de les Associacions veïnals de Catalunya.
Nombre d'alcaldeses electes en relació amb el nombre d'alcaldes electes a Catalunya des de 1979 fins a l'actualitat.
Nombre d'infants de 10 o menys anys i persones de més de 75 anys que conviuen amb els alcaldes i alcaldesses durant, com a mínim, la tercera part del seu mandat.
Nombre de dones caps de llistes municipals que han obtingut representació en relació amb el nombre d'homes, des de 1979.
Nombre de Diputades al Parlament de Catalunya des de 1980, en relació amb el nombre de Diputats en el mateix període.
Nombre de dones que han exercit com a Conselleres del Govern de Catalunya en relació amb el nombre d'homes en els mateixos càrrecs, des de 1980.

Indicador

8. Càrregues familiars de les Conselleres i els Consellers del Govern de la Generalitat

9. Dones i homes als òrgans de direcció dels Sindicats de treballadors

10. Càrregues familiars de les i els dirigents sindicals

11. Dones organitzades en grups de dones

INDICADORS ESPECÍFICS DE LA POBLACIÓ MIGRADA

1. Obtenció de permís de treball

2. Temporalitat en l'obtenció dels permisos administratius

3. Temporalitat en les renovacions dels permisos

4. Tramitació de la nacionalitat

5. El treball sexual, el treball domèstic, el treball en serveis

6. Dol migratori

7. Grau de satisfacció en l'atenció sanitària

8. Malalties derivades de les tipologies laborals

9. Violència institucional (expulsions, sancions, tramitacions)

10. Incidència del "racisme residencial" en dones immigrades

Definició

Nombre d'infants de 10 o menys anys i persones de més de 75 anys que conviuen amb les Conselleres i els Consellers del Govern de Catalunya durant, com a mínim, una tercera part del seu mandat.

Percentatge de dones que participen en els òrgans directius dels dos sindicats majoritaris (Comissions Obreres i Unió General de Treballadors), en relació amb el nombre d'homes dirigents.

Nombre d'infants de 10 o menys anys i persones de més de 75 anys que conviuen amb els i les dirigents sindicals durant, com a mínim, una tercera part del seu mandat.

Nombre de dones que participen en tota mena de grups de dones que tenen alguna activitat a Catalunya en relació amb la població femenina total de Catalunya.

Percentatge de dones i percentatge d'homes que tenen dret a treballar (legalment i amb els consegüents drets socials).

Mitjana de temps que triguen les dones i mitjana de temps que triguen els homes fins a aconseguir poder treballar regularment i amb drets socials.

Percentatge de dones i percentatge d'homes que aconsegueixen renovar els seus permisos inicials (que són d'un any).

Percentatge de dones migrades i d'homes migrats que obtenen la nacionalitat espanyola.

Percentatge de dones migrades i percentatge d'homes migrats que treballen en aquests sectors en relació amb la població total de dones migrades i homes migrats, respectivament.

Percentatge de dones i percentatge d'homes a qui afecta l'anomenada *síndrome d'Ulisses* o conseqüències sobre la seva salut a causa del procés migratori inicial.

Percentatge de dones migrades que utilitzen el sistema sanitari i, entre elles, percentatge de les que es consideren ateses sense discriminació.

Percentatge de dones migrades que pateixen malalties relacionades amb els treballs de serveis domèstics i de cura remunerada en relació amb el total de dones migrades que fan aquest tipus de treball.

Percentatge de dones migrades i percentatge d'homes migrats amb expedients d'expulsió o sancions administratives policiaques.

Nombre de denúncies presentades per dones, en oficines per a la no discriminació, ONGs... per haver estat víctimes de discriminació en l'accés a l'habitatge de lloguer lliure pel fet de ser immigrades.

Referències bibliogràfiques

- Adam, Bárbara (1999): "Cuando el tiempo es dinero. Racionalidades del tiempo y desafíos a la teoría y práctica del trabajo", *Sociología del Trabajo*, núm. 37, Madrid.
- Addabbo, Tindara; Lanzi, D. i Picchio, Antonella (2003): "On Sustainable Human Development: Gender Auditing in a Capability Approach", Third International Conference on the Capability Approach, Pavia.
- Addabbo, Tindara i Picchio, Antonella (2005): "Living and Working Conditions in an Opulent Society: a capability approach in a gender perspective", Fifth International Conference on the Capability Approach, París, setembre de 2005.
- Agra, María José (1999): "El alcance de la justicia y las complejas desigualdades de género" a Margarita Ortega *et al.* *Género y ciudadanía*, Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid.
- Alberdi, Inés i Matas, Natalia (2002): *La violència domèstica. Informe sobre els maltractaments a dones a Espanya*, Fundació La Caixa, Barcelona.
- Almeda, Elisabet (2004): Informe "Les famílies monoparentals a Catalunya: perfils, necessitats i percepcions". Departament de Benestar i Família. Generalitat de Catalunya.
- Araya, Mariel i Sipi, Remei (2005): *Les dones migrades. Apunts, històries, reflexions, aportacions...* 5è Quadern de l'Institut Català de les Dones, Barcelona.
- Arendt, Hannah (1998): *La condició humana*, Paidós, Estado y Sociedad.
- Artazcoz, Lucía; Artieda, Liliana; Borrell, Carme; Cortès, Imma; Benach, Joan i García, Vega (2004a): "Combining job and family demands and being healthy: What are the differences between men and women?". *European Journal of Public Health*; 14: 43-48
- Artazcoz, Lucía; Borrell, Carme; Benach, Joan; Cortés, Imma i Rohlfs, Izabella (2004): "Women, family demands and health: the importance of employment status and socio-economic position". *Social Science and Medicine*; 59: 263-274.
- Birulés, Fina (2004): "Les dones i la política" a *Dia Internacional de les Dones 2004*, Institut Català de les Dones, Barcelona.

- Bofill, Anna (2005): "Vivienda y espacio comunitario." Ponència presentada a les jornades Urbanismo y Género. Una visión necesaria para todo el mundo. Barcelona, 27, 28 y 29 de abril de 2005. <http://www.urbanismeigenere.net/>
- Borja, Jordi (2003): *La ciudad conquistada*, Ed. Alianza.
- Bosch, Anna; Carrasco, Cristina i Grau, Elena (2005): "Verde que te quiero violeta. Encuentros y desencuentros entre feminismo y ecologismo" a Enric Tello, *La historia cuenta*, Barcelona: El Viejo Topo.
- Carrasco, Cristina (2001): "La sostenibilidad de la vida humana: ¿un asunto de mujeres?", *Mientras Tanto*, núm. 82, Barcelona.
- Carrasco, Cristina (2006): "La paradoja del cuidado: necesario pero invisible", *Revista de Economía Crítica*, núm. 5.
- Carrasco, Cristina et al. (1997): *Mujeres, trabajos y políticas sociales: una aproximación al caso español*, Serie Estudios, núm. 51, Instituto de la Mujer, Madrid.
- Carrasco, Cristina i Mayordomo, Maribel (2000): "Los modelos y estadísticas de empleo como construcción social: la encuesta de población activa y el sesgo de género", *Política y Sociedad*, núm. 34, Madrid.
- Carrasco, Cristina et al. (2003): *Tiempos, trabajos y flexibilidad: una cuestión de género*, Serie Estudios, núm. 78, Instituto de la Mujer, Madrid.
- Carrasco, Cristina et al. (2004): *Trabajo con mirada de mujer*, CES, Madrid.
- Carrasco, Cristina; Domínguez, Màrius i Mayordomo, Maribel (2005): *El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?*, CTESC, Barcelona.
- CES (2000): *La protección social de las mujeres*, Colección Informes, Madrid.
- I Congrés de les Dones de Barcelona (1998): Ponència sobre l'espai urbà, el temps i les dones.
- Corsi, Jorge (2003): *Maltrato y abuso en el ámbito doméstico*, Paidós, Barcelona.
- "Declaración de Montreal sobre la Seguridad de las Mujeres". Primer Seminario Internacional sobre la Seguridad de las Mujeres, maig 2002.
- Direcció General d'Habitatge (2003): *Estudi de l'Habitatge a Catalunya 2002*. Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya.
- Doyal, Lesley (2001). "Sex, gender, and health: the need for a new approach". *British Medical Journal*; 323: 1061-63.

- Doyal, Lesley; Payne, Sarah; Cameron, A. (2003): "Promoting gender equality in health". Manchester: Equal Opportunities Commission.
- Generalitat de Catalunya (2004): *Enquesta de Seguretat Pública de Catalunya. Edició 2004*. Departament de Justícia i Interior.
- González, Josep; Mir, Pere i Gil, Àngel (2002): *La desigualtat salarial a Catalunya (1995-2000)*, Editorial Mediterrània, Barcelona.
- Grup de Treball sobre participació de Ca la Dona (1998): "Transformem la ciutat donant valor a la participació de les dones" Ponència presentada al *Congrés de les Dones de Barcelona*.
- Hayden, Dolores (1976): "¿Cómo sería una ciudad no sexista? Especulaciones sobre vivienda, diseño urbano y empleo", a *Ciudades para un futuro más sostenible*. Boletín CF+S 7 . Especial Mujer y Ciudad. <http://habitat.aq.upm.es/boletin/n7/adhay.html>.
- Hochschild, Arlie (1989): "The second shift: working parents and the revolution at home". New York: Viking Press.
- Laurenzo, Patricia (2005): "La Violencia de Género en la Ley Integral. Valoración Político Criminal". *Revista Electrónica de Derecho Penal y Criminología*, ISSN 1695-0194 07-08.
- Librería de Mujeres de Milán (1996): *El final del patriarcado. (Ha ocurrido y no por casualidad)*, Llibreria Pròleg.
- Massolo, Alejandra (2005): "Género y seguridad ciudadana: el papel y reto de los gobiernos locales." Ponència presentada al Seminario Permanente sobre Violencia. PNUD, El Salvador, Programa Hacia la Construcción de una Sociedad sin Violencia.
- Mayordomo, Maribel (2004): *Dones, Treballs i Economia Laboral*, Col·lecció Tesis Doctorals, CTEESC, Barcelona.
- Muixí, Zaida i Puigjaner, Anna (2005): Conclusiones del "Taller la casa sense gènere" Jornades Urbanisme i Gènere. Una visió necessària per a tothom, Barcelona, 27-29 abril 2005 a <http://www.urbanismeigènere.net/>[consultat el 26/01/2006].
- Murillo, Soledad (1996): *El mito de la vida privada. De la entrega al tiempo propio*, Madrid: Siglo XXI.
- Nash, Mary (2005): *Inmigrantes en nuestro espejo. Inmigración y discurso periodístico en la prensa española*, Ed. Icaria, Barcelona.
- Nolan, M.; Grant, G. and Keady, J. (1996). *Understanding Family Care: A Multi-dimensional Model of Caring and Coping*. Buckingham, Open University Press.
- Ortiz, Enrique i Zárata, Mª Lorena (comp.) (2005): *De la marginación a la ciudadanía 38 casos de producción y gestión social del hábitat*.

- Pahl, Jan (1989): *Money and Marriage*, MacMillan.
- Parella, Sònia (2001): *Mujer, inmigrante y trabajadora: la triple discriminación*, Ed. Anthropos.
- Pateman, Carole (1996): "Críticas feministas a la dicotomía público/privado", en Carmen Castells (comp.) *Perspectivas feministas en teoría política*, Barcelona: Paidós, (e.o. 1983).
- Peiró, Rosana et al. (2004): "Sensibilidad de género en la formulación de planes de salud en España: lo que pudo ser y no fue". *Gaceta Sanitaria*; 18 (Supl. 2): 36-46.
- Picchio, Antonella (2001): "Un enfoque macroeconómico "ampliado" de las condiciones de vida", a Carrasco (ed.) *Tiempos, trabajos y género*, Publicacions Universitat de Barcelona.
- PNUD (1994): *Informe sobre Desenvolupament Humà*.
- "Relevant Capabilities", *Feminist Economics*, 9 (2-3).
- Robeyns, Ingrid (2003): "Sen's Capability Approach and Gender Inequality: Selecting
- Robeyns, Ingrid (2005): "The capability approach and welfare policies", paper presented at the Conference of Gender Auditing and Gender Budgeting, Bolonia, gener de 2005.
- Rodríguez, Pilar (1998): "El problema de la dependencia en las personas mayores", *Documentación Social* 112, Madrid.
- Román, Marta (1998): "La reconstrucción del espacio cotidiano" a *Ciudades para un futuro más sostenible*. Boletín CF+S 7. Especial Mujer y Ciudad. [http:// habitat.aq.upm.es/boletin/n7/adhay.html](http://habitat.aq.upm.es/boletin/n7/adhay.html). [consultat el 26/01/2006].
- Ruiz-Cantero, Maria Teresa i Verdú-Delgado, María (2004). "Sesgo de género en el esfuerzo terapéutico". *Gaceta Sanitaria*, 18 (Supl. 1): 118-125.
- Sainsbury, Diane (ed.) (1994): *Gendering Welfare States*, Sage Publications.
- Schulz, R; Visintainer, P. and Williamson, G.M. (1990): "Psychiatric and physical morbidity effects of caregiving". *Journal of Gerontology*, 45, 181-191.
- Schulz, R; O'Brien, A.; Bookwala, J. and Fleissner, K. (1995): "Psychiatric and physical morbidity effects of dementia caregiving: Prevalence, correlates, and causes". *The Gerontologist*, 35, 771-791.
- Sen, Amartya (1985): *Commodities and Capabilities*, North Holland, Amsterdam.
- Sen, Amartya (1996): "Capacidad y bienestar" a Martha Nussbaum i Amartya Sen (comp.) *La calidad de vida*, México: Fondo de Cultura Económica (e.o.1993).

- Sen, Amartya (1999): *Development as Freedom*, Knopf, New York.
- Sen, Amartya (2000): "A Decade of Human Development", *Journal of Human Development*, 1, febrer.
- Sipi, Remei (2004): *Inmigración y género. El caso de Guinea Ecuatorial*, Ed. Gakoa.
- Sorensen, Gloria i Verbrugge, Lois (1987): "Women, work, and health". *Annual Review of Public Health*, 8, 235–251.
- Tonucci, Francesco (2004): "Forse i bambini ci salveranno" a Sossi, Tonucci i Zappella, *La città sostenibile e i diritti delle bambine e dei bambini*, Ed. Lubrina.
- Torns, Teresa (2001): "El tiempo de las mujeres: entre la invisibilidad y la necesidad" a Cristina Carrasco (ed.) *Tiempos, trabajos y género*, Publicacions Universitat de Barcelona.
- Torns, Teresa (2004): "Las políticas de tiempo: un reto para las políticas del estado del bienestar", *Trabajo. Revista de la Asociación Estatal de RRL y CCTT*, núm. 13.
- Treppte, Carmen (2005): *Aprender también quiere decir levantar puentes*, Ed. GRAMC.
- Trilla, Carme i López, Joffre (2002): *Els habitatges de la població catalana*. Panell de Desigualtats Socials a Catalunya, Fundació Bofill, <http://www.obdesigualtats.org/>
- Vantaggiato, I. (2001): "El tiempo que me queda. Relación entre el tiempo de la necesidad y el de la libertad" a Butarelli *et al.*, *Una revolución inesperada. Simbolismo y sentido del trabajo de las mujeres*, Narcea, Madrid.
- Velázquez, Susana (2003): *Violencias cotidianas, violencia de género*, Paidós, Barcelona.
- Virtanen, Marianna *et al.* (2002): "Selection from fixed term to permanent employment: prospective study on health, job satisfaction, and behavioural risks", *Journal Epidemiol Community Health*; 56:693-9.
- VVAA (2004): *Les condicions de vida de la població d'origen no comunitari a Catalunya*, Ed. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.
- VVAA (2005): *Mujeres en el camino. Fenómeno de la migración femenina en España*, Ed. Icaria, Barcelona.
- Woolf, Virginia (1999): *Tres guineas*. Ed. Lumen.

